

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Επιδεικτικά ερεθίσματα και συλλογιστικοί μηχανισμοί στη Θεωρία της Συνάφειας

Ostensive stimuli and inferential mechanisms in Relevance Theory

Όνομα: Κυριακή Γιανναδάκη
Α.Μ.: 0707

Επόπτης: Αλέξης Καλοκαιρινός

Σεπτέμβριος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	2
1. Θεωρία της Συνάφειας.....	4
1.1 Βασικοί ισχυρισμοί της Θεωρίας της Συνάφειας.....	4
1.2 Μοντέλα επικοινωνίας.....	5
1.3 Θεωρίες συλλογιστικής επικοινωνίας : θεωρητικό υπόβαθρο.....	6
1.4 Το πρόβλημα των ένθετων προθέσεων του Grice.....	7
2. Θεωρία της Συνάφειας και εννόηση.....	12
2.1 Συνάφεια, γνωσιακά αποτελέσματα και κόστος επεξεργασίας.....	12
2.2 Γνωσιακή Αρχή Συνάφειας.....	16
2.3 Εννόηση, νοητικές αναπαραστάσεις και απαγωγικός μηχανισμός.....	19
2.3.1 Νοητικές αναπαραστάσεις.....	19
2.3.2 Απαγωγικός μηχανισμός.....	20
2.3.3 Η επιλογή του νοητικού περικειμένου.....	23
3. Θεωρία της Συνάφειας και επικοινωνία.....	26
3.1 Ο ρόλος του περικειμένου, προφάνεια, αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον.....	27
3.1.1 Περικείμενο.....	27
3.1.2 Η υπόθεση της αμοιβαίας γνώσης.....	28
3.1.3. Προφάνεια και αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον.....	28
3.2 Νόημα του ομιλητή και επικοινωνία	32
3.3 Επιδεικτική (ostensive) - συλλογιστική επικοινωνία.....	36
3.4 Επικοινωνιακή Αρχή Συνάφειας και προϋπόθεση βέλτιστης συνάφειας.....	43
3.5 Θεωρητική διαδικασία κατανόησης.....	45
4. Οριοθετημένη Ορθολογικότητα.....	45
5. Θεωρία της Νόησης και Μεταναπαραστάσεις στην επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία	51
6. Θεωρία Συνάφειας και αυτισμός.....	55
7. Ανάγνωση ανθρώπων vs ανάγνωση του νου.....	56
7.1 Βασικές θέσεις πλουραλιστικής δημόδους ψυχολογίας.....	56
7.2 Εξήγηση και πρόβλεψη: ασυμμετρία.....	58
7.3 Μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης και εξήγηση.....	60
8. Επιδεικτικό ερέθισμα	62
9. Από κοινού προσοχή (joint attention).....	64
9.1 Αναγνώριση επικοινωνικού σκοπού (purpose) χωρίς Θεωρία της Νόησης.....	66
9.2 Κατανόηση περιγραφικού λόγου.....	68
9.3 Ερμηνεία με την αναγνώριση της νοητικής εστίασης.....	72
10. Πρόσληψη νοήματος και εξήγηση συμπεριφοράς.....	73
Τελικά συμπεράσματα - Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	76
Βιβλιογραφία	77

Εισαγωγή

Το ζήτημα που πραγματεύεται η εργασία είναι τα επιδεικτικά ερεθίσματα και οι συλλογιστικοί μηχανισμοί που εμπλέκονται στην επικοινωνία, στην *επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία*, έννοια που εισήγαγαν οι Sperber & Wilson (1986/1995) στη Θεωρία της Συνάφειας (ΘτΣ). Η μελέτη εστιάζεται περισσότερο στις διαδικασίες προσλήψης του νοήματος, επιχειρώντας να καλυφθεί το κενό που υπάρχει στη ΘτΣ, καθώς, όπως θα φανεί, η ΘτΣ προσεγγίζει πιο διεξοδικά την πλευρά του ομιλητή.

Επίσης, δευτερεύον ζήτημα είναι οι λογικοπροτασικές και μη-λογικοπροτασικές όψεις της επικοινωνίας, με κύριο ερώτημα πόση συνειδητά μεταναπαραστατική ικανότητα χρειάζεται ο άνθρωπος για την πρόσληψη του νοήματος που μεταδίδεται μέσω του επιδεικτικού ερεθίσματος. Το παραπάνω ερώτημα με τη σειρά του θα μας οδηγήσει στο ζήτημα της συναγωγής συμπεριφορών με την απόδοση λογικοπροτασιακών στάσεων στους άλλους μέσω της ικανότητας Θεωρίας της Νόησης (ΘτΝ). Όπως θα φανεί προς το τέλος της συζήτησης, η πρόβλεψη και η εξήγηση συμπεριφοράς είναι πράξεις ασύμμετρες (Andrews 2012) στις οποίες εμπλέκονται διαφορετικοί μηχανισμοί. Επομένως, φαίνεται ότι μια θεωρία της επικοινωνίας θα πρέπει να λάβει υπόψη της αυτή την υπόθεση για τη μελέτη της συγκρότησης του νοήματος.

Τα πρώτα κεφάλαια αποτελούν μια, μάλλον αρκετά διεξοδική, αναφορά στους ισχυρισμούς της ΘτΣ με δομικό άξονα το γεγονός ότι πρόκειται για μια θεωρία της νόησης για την επικοινωνία, με σκοπό να αναδειχτούν αφενός τα ισχυρά σημεία της θεωρίας και αφετέρου τα τρωτά. Οι όροι «επιδεικτική-συλλογιστική επικοινωνία», «προφάνεια» και «αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον» φαίνεται να αποτελούν μια γόνιμη βάση για μια θεωρία επικοινωνίας. Επίσης, η πρόταση των Sperber & Wilson για την επίλυση των προβλημάτων της απροσδιοριστίας στην επικοινωνία και της φύσης των γνωσιακών αποτελεσμάτων που έχει την πρόθεση ο ομιλητής να μεταφέρει, φαίνεται ότι είναι πιο ρεαλιστική ψυχολογικά από την πρόταση του Grice. Τέλος, σημαντική είναι η συμβολή της θεωρίας στην εμπέδωση της ιδέας ότι η επικοινωνία δεν προϋποθέτει κώδικα, με την αναγνώριση των προθέσεων των εμπλεκομένων μέσω της ικανότητας ΘτΝ.

Απ' την άλλη, η πρόταση των μελετητών για τη λειτουργία ενός απαγωγικού μηχανισμού που επεξεργάζεται το νόημα μέσω μιας μη αποδεικτικής συλλογιστικής επεξεργασίας του, υπόκειται σε κριτική. Επιπλέον, η παραδοχή ότι η επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία έχει τις ρίζες της στη μεταναπαραστατική ικανότητα επάγεται ότι τα παιδιά κάτω των 4 ετών, που δεν έχουν αυτή την ικανότητα, δε θα μπορούσαν και να επικοινωνούν. Τέλος, φαίνεται ότι ο συμφυρμός των διαδικασιών της πρόβλεψης και της εξήγησης έχει αρκετές συνέπειες για τη θεωρία.

Η ΘτΣ και το ευρετικό εργαλείο κατανόησης του νοήματος κατευθυνόμενο στη Συνάφεια βρίσκεται σε αντιστοιχία με τις βασικές θέσεις της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality). Επιχειρείται να φωτιστεί η σύνδεση των δύο θεωριών και αξιοποιούνται τα πορίσματα στο χώρο της οριοθετημένης ορθολογικότητας για τον προσδιορισμό των μηχανισμών που εμπλέκονται στην πρόσληψη του νοήματος.

Η ΘτΣ παρουσιάζει μια γνωσιακή διαδικασία που περιορίζεται στο νου των εμπλεκόμενων στην επικοινωνία. Στην εργασία επιχειρείται η σύνδεση του ανθρώπου με το περιβάλλον ως ένα on line αλληλεπιδρών σύστημα, μέσα από τη θεωρία που αναπτύσσει η Millikan με βασική θέση ότι η γλώσσα μάς συνδέει άμεσα με τον κόσμο.

Κάποιοι κοινοί άξονες διέπουν τις θεωρίες που προτείνονται από την Andrews (2012) και τη Millikan (2012, 2005), όπως ο ισχυρισμός ότι οι άνθρωποι εμπλέκονται σε επικοινωνιακές πράξεις χωρίς να προϋποτίθεται ΘτΝ, η προδιάθεση του ανθρώπου πρώτα να πιστεύει μια πληροφορία και μετά να την αξιολογεί όταν προκύπτει αντίφαση, η αμεσότητα κι ο αυτοματισμός στην πρόσληψη του νοήματος που παίρνουμε από τον κόσμο, χωρίς να εμπλέκεται συνειδητή συλλογιστική επεξεργασία, υπόθεση που μας συνδέει με τον αυτοματισμό που επικαλείται η οριοθετημένη ορθολογικότητα μέσω ευρετικών εργαλείων. Οι προτάσεις τους αυτές, μεταξύ άλλων, αξιοποιούνται για τη μελέτη της συγκρότησης του νοήματος.

Η συζήτηση μας οδηγεί σε κάποια στοιχεία για τον προσδιορισμό των δύο βασικών μηχανισμών που εμπλέκονται στην πρόσληψη του νοήματος: α) έναν βασικό αυτόματο μηχανισμό που κάνει προβλέψεις και λειτουργεί με γρήγορα και φειδωλά ευρετικά εργαλεία έχοντας στη διάθεσή του λίγες πληροφορίες και περιορισμένο χρόνο και β) έναν δευτερεύοντα συνειδητό συλλογιστικό μηχανισμό που βρίσκεται σε ετοιμότητα και ενεργοποιείται μόνο στην περίπτωση αντιφάσεων για την πράξη της εξήγησης. Όπως θα φανεί από τη συζήτηση, ο πρώτος μηχανισμός μπορεί να μην είναι μεταναπαραστατικός. Οι άνθρωποι καταφεύγουν στην αναζήτηση προθέσεων, πεποιθήσεων και επιθυμιών μόνο όταν υπάρχει η ανάγκη αναζήτησης λόγων (reasons) για την εξήγηση συμπεριφοράς.

Κλείνοντας γίνονται κάποιες σκέψεις για την υπόσταση του επιδεικτικού ερεθίσματος: τα δεδομένα φαίνεται να συγκλίνουν στο ότι δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι πρόκειται για ένα δομημένο σύνολο από λογικοπροτάσεις.

1. Θεωρία της Συνάφειας

1.1 Βασικοί ισχυρισμοί Θεωρίας της Συνάφειας

Με το επιδεικτικό ερέθισμα ενεργοποιείς πόρους μέσα στον κόσμο που καθίστανται διαθέσιμοι και δεν είναι απαραίτητο να εγγράφονται μέσα στον κώδικα της νοητικής σου μηχανής με λογικοπροτασική μορφή.. [...] Η επιδεικτική επικοινωνία (ostensive communication) είναι κίνηση με την οποία συνδεόμαστε με τον κόσμο.

(Καλοκαιρινός, π.ε.)

Η Θεωρία της Συνάφειας, που προτάθηκε από τους Sperber & Wilson, είναι μια θεωρία της νόησης για την επικοινωνία. Σύμφωνα με τους μελετητές, η πραγματολογική ερμηνεία περιλαμβάνει συλλογιστικούς υπολογισμούς που εκτελούνται στις νοητικές αναπαραστάσεις και διέπονται από μια ενιαία γνωσιακή αρχή. Ο νους εκλαμβάνεται ως υποσυστημικός και η διάκριση ανάμεσα σε γλωσσολογικούς υπολογισμούς και αναπαραστάσεις, από τη μία, και σε μη-γλωσσολογικούς υπολογισμούς και αναπαραστάσεις, από την άλλη, αποτελεί τη βάση της διάκρισης ανάμεσα στη σημασιολογία και την πραγματολογία.

Στη θεωρία εντοπίζονται δύο βασικές υποθέσεις που αφορούν την εξέλιξη της γλώσσας. Από τη μία, οι Sperber & Wilson κάνουν λόγο για βιολογική τάση των ανθρώπων για μεγιστοποίηση της συνάφειας, ως αποτέλεσμα της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής και της πολυπλοκότητας του ανθρώπινου εγκεφάλου: «Ως αποτέλεσμα συνεχόμενων επιλογικών πιέσεων για αύξηση της απόδοσης, το ανθρώπινο γνωσιακό σύστημα έχει αναπτυχθεί με τέτοιο τρόπο ώστε οι αντιληπτικοί μας μηχανισμοί να τείνουν να επιλέγουν αυτόματα το δυνητικά πιο συναφές ερέθισμα, οι μνημονικοί μηχανισμοί ανάκτησης πληροφοριών να τείνουν να ενεργοποιούν αυτόματα τις πιο συναφείς παραδοχές (assumptions) και οι συλλογιστικοί μηχανισμοί να τείνουν αυθόρμητα να τις επεξεργάζονται παραγωγικά» (Wilson & Sperber 2002: 254). Η συνάφεια είναι ιδιότητα των εξωτερικών ερεθισμάτων, όπως εκφωνημάτων και άλλων μορφών επικοινωνιακής συμπεριφοράς, αλλά και των αναπαραστάσεων και των σκέψεων που μπορεί να αποτελέσουν εισαγόμενα γνωσιακής επεξεργασίας (Sperber & Wilson 1986/1995: 261). Η επεξεργασία του ερεθίσματος, ως νοητική διαδικασία, είναι προσανατολισμένη στην επίτευξη της μέγιστης συνάφειας, η οποία υπολογίζεται με όρους κόστους- αποτελέσματος.

Αυτή η βιολογική τάση του ανθρώπου λειτουργεί σε συνδυασμό με την ικανότητα μεταναπαράστασης σκέψεων και προθέσεων του ιδίου και των άλλων που, επίσης, αναπτύχθηκε εξελικτικά (Sperber 2000, Wilson 1999, 2012). Ο συνδυασμός τους επιτρέπει την πρόβλεψη των πληροφοριών που πιθανόν να είναι συναφείς στους άλλους και τα βήματα της διαδικασίας για την ερμηνεία τους και επομένως, επιτρέπει την χειραγώγηση των σκέψεων των άλλων (Yus 2006, Wilson & Sperber 2002:254).

Σύμφωνα με τη Wilson (1993:345-346) η θεωρία δομείται πάνω σε τέσσερις βασικούς ισχυρισμούς. Πρώτον, κάθε εκφώνημα είναι συμβατό με έναν αριθμό διαφορετικών ερμηνειών στο ίδιο περικείμενο. Δεύτερον, αυτές οι ερμηνείες είναι διαβαθμισμένης προσβασιμότητας· κάποιες ανακτώνται πιο εύκολα, ενώ άλλες απαιτούν μεγαλύτερη προσπάθεια αυξάνοντας το κόστος επεξεργασίας. Για παρά-

δείγμα, στον παρακάτω διάλογο η ερμηνεία του εκφωνήματος που ο Γιώργος έχει την πρόθεση να μεταφέρει καθίσταται άμεσα προφανής στη συνομήλικη φίλη του:

- (1) *Μαρία*: Πώς είναι ο νέος σας φιλόλογος στο σχολείο;
Γιώργος: Είναι σαν τον Κωνσταντίνο Κατακουζηνό.

Η πληροφορία ότι ο ήρωας της τηλεοπτικής σειράς, με τον οποίο κατά τον Γιώργο μοιάζει ο νέος του φιλόλογος, είναι συντηρητικός, μονόχρωτος και στριμμένος είναι ευκολότερο να ανακτηθεί από την πληροφορία ότι ο Κωνσταντίνος Κατακουζηνός φορούσε γυαλιά οράσεως. Απ' το παράδειγμα αυτό διαφαίνεται, επίσης, ότι η σειρά με την οποία οι πιθανές ερμηνείες θα προκύψουν στον ακροατή είναι σε κάποιο βαθμό προβλέψιμες, αν και μπορεί να μην είναι οι ίδιες για όλους τους ακροατές σε κάθε στιγμή. Η τρίτη υπόθεση είναι ότι οι ακροατές βασίζονται σε ένα ισχυρό κριτήριο για την επιλογή της πιο κατάλληλης ερμηνείας. Τέλος, αυτό το κριτήριο είναι τόσο ισχυρό ώστε οι ακροατές να επιλέγουν μία ερμηνεία ανάμεσα στο εύρος πολλών πιθανών ερμηνειών, και επομένως, εφόσον βρεθεί ικανοποιητική ερμηνεία να σταματάει εκεί η διαδικασία.

Η Θεωρία της Συνάφειας (ΘτΣ) αναπτύχθηκε ως εναλλακτική θεωρία για τη μελέτη της επικοινωνίας προς αυτή του Grice (1957) (βλ. ενότητες 1.3, 1.4) και έκτοτε έχει επηρεάσει πλήθος μελετητών στον κλάδο της πραγματολογίας, είτε υπό το πρίσμα μιας κριτικής προσέγγισής της, είτε εφαρμόζοντάς την σ' ένα εύρος πραγματολογικών ερευνητικών τομέων¹.

1.2 Μοντέλα επικοινωνίας

Τί είναι επικοινωνία και τί είναι αυτό που μεταδίδεται με την επικοινωνία; Οι Sperber & Wilson (1986/1995:46) περιγράφοντας τους ανθρώπους ως «μηχανισμούς επεξεργασίας πληροφοριών» αναφέρονται στην επικοινωνία ως μια διαδικασία που περιλαμβάνει δύο τέτοιους μηχανισμούς: ο ένας τροποποιεί το φυσικό περιβάλλον του άλλου κι εκείνος δομεί αναπαραστάσεις όμοιες μ' αυτές που ήταν αποθηκευμένες στον πρώτο μηχανισμό. Κάνουν λόγο για μετάδοση εννοιακών αναπαραστάσεων (*σκέψεων*), αναπαραστάσεων του κόσμου (*παραδοχών* (assumptions)) και πληροφοριών (*γεγονότων και αμφίβολων παραδοχών*) (ό.π.:1-2). Το ερώτημα που τίθεται, και θα συζητηθεί στην εργασία, είναι σε ποιο βαθμό και πότε το νόημα συνίσταται με τη μορφή νοητικών αναπαραστάσεων (mental representations). Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθεί, μεταξύ άλλων, ποια είναι η υφή των νοητικών αναπαραστάσεων και ειδικότερα το θέμα της μεταναπαράστασης² που συνεπιφέρει το

¹ Ενδεικτικά, ακολουθώντας το πλαίσιο της Θεωρίας της Συνάφειας, γλωσσολόγοι μελέτησαν τα υπονοήματα διαβάθμισης (scalar implicatures), τους συλλογισμούς γεφύρωσης (bridging), τις λεκτικές πράξεις, τους κειμενικούς τελεστές (discourse markers), τα αυτοπτικά (evidentials), το κειμενικό είδος (genre), τη μετάφραση, τη μεταφορά και την ειρωνεία. Απ' την άλλη, μελετητές επεξεργάστηκαν κριτικά τη Θεωρία της Συνάφειας: για κάποιους, η θεωρία είναι υπερ-ατομικιστική και αγνοεί κοινωνικές όψεις της επικοινωνίας (για βιβλιογραφία βλ. Allott (2013) και Relevance Theory Online Bibliographic Service του F.Yus: <https://personal.ua.es/francisco.yus/rt.html>)

² «Μεταναπαράσταση είναι η αναπαράσταση μιας αναπαράστασης: μια υψηλότερου βαθμού αναπαράσταση (higher-order representation) με μια χαμηλότερου βαθμού αναπαράσταση (lower-order

ζήτημα της ανθρώπινης συνείδησης, όπως την αντιλαμβάνεται, για παράδειγμα, ο Kandel (2006:376) ως «επίγνωση του εαυτού, επίγνωση του να έχεις επίγνωση». Με λίγα λόγια, ένα από τα κύρια ερωτήματα που μας απασχολούν είναι πόση συνειδητή μεταναπαραστατική ικανότητα χρειάζεται ο άνθρωπος για την επίτευξη της επικοινωνίας.

Για την ανθρώπινη επικοινωνία έχουν προταθεί από τους μελετητές δύο μοντέλα. Το κωδικό μοντέλο, από τη μία, προβλέπει ότι ο πομπός κωδικοποιεί το προθεσιακό μήνυμα σε ένα σήμα (signal) που αποκωδικοποιείται από το δέκτη χρησιμοποιώντας ένα αντίγραφο του κώδικα. Το αποτέλεσμα, μιας επιτυχούς επικοινωνίας, είναι η αναπαραγωγή του αρχικού μηνύματος στο δέκτη. Αυτό το μοντέλο επικοινωνίας απαντάται στη φύση³ (Von Frisch 1967) και δεν χρειάζεται να εμπλέξει μεταψυχολογικές ικανότητες (metapsychological abilities) (Sperber & Wilson 2002:5). Σύμφωνα με το συλλογιστικό μοντέλο, απ' την άλλη, το πρόσωπο που επικοινωνεί παρέχει στοιχεία της πρόθεσής του να μεταφέρει ένα συγκεκριμένο νόημα, το οποίο συνάγεται από τον ακροατή, βασιζόμενο στα παρεχόμενα σ' αυτόν στοιχεία. Το γλωσσικό νόημα που ανακτάται είναι ένα από τα εισαγόμενα σε μια μη-αποδεικτική (non-demonstrative) συλλογιστική διαδικασία που αποδίδει μια ερμηνεία του νοήματος του ομιλητή (Wilson & Sperber 2002:249). Το είδος του συλλογισμού που εμπλέκεται στην ερμηνεία του εκφωνήματος είναι συλλογισμός (inference) για την καλύτερη ερμηνεία (Allott 2013). Εφόσον όμως η γραμματική της γλώσσας είναι ένας κώδικας που ενώνει φωνητικές αναπαραστάσεις προτάσεων με σημασιολογικές, η λεκτική κατανόηση περιλαμβάνει αποκωδικοποίηση. Άρα, η ανθρώπινη λεκτική επικοινωνία είναι συνδυασμός κώδικα και συλλογιστικής διαδικασίας: η συλλογιστική επικοινωνία μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση σημάτων και στοιχεία για τις προθέσεις του ομιλητή, τις οποίες ο ακροατής επεξεργάζεται για να συναγάγει (infer) το νόημα του ομιλητή (Sperber & Wilson 1986/1995:27).

Συμπερασματικά, συγκρίνοντας τα δύο μοντέλα μπορούμε να εντοπίσουμε τουλάχιστον μία βασική διαφορά. Από το κωδικό μοντέλο προτείνεται ερμηνεία εκφωνήματος σε ένα στάδιο που περιλαμβάνει αποκωδικοποίηση σήματος και ανάκτηση μηνύματος, ενώ από το συλλογιστικό ερμηνεία δύο διαύλων (channels): αποκωδικοποίηση και συλλογιστική επεξεργασία (Allott 2013).

1.3 Θεωρίες συλλογιστικής επικοινωνίας : θεωρητικό υπόβαθρο

Η υπεροχή του κώδικα στην ανθρώπινη επικοινωνία αμφισβητείται από το έργο του φιλόσοφου Paul Grice (1957): η ανάλυσή του «μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αφετηρία για ένα συλλογιστικό μοντέλο επικοινωνίας» (Sperber & Wilson

representation) ενσωματωμένη μέσα της» (Wilson 2012:127). Πρόκειται για την ανθρώπινη ικανότητα (capacity) αναπαράστασης του περιεχομένου των αναπαραστάσεων (Sperber 2000:117). Οι νοητικές μεταναπαραστάσεις μεταφέρουν πληροφορίες (λογικο)προτασικών στάσεων (propositional attitudes) για το εκφώνημα του ομιλητή.

³ Η άποψη αυτή τίθεται υπό αμφισβήτηση από τους σύγχρονους μελετητές. Για παράδειγμα, η χρήση του κωδικού μοντέλου δεν είναι αμιγής στις μέλισσες. Μεταδίδουν σήματα άλλοτε για να πληροφορήσουν πού υπάρχει τροφή και άλλοτε για το πού είναι κατάλληλη η μετεγκατάσταση. Φαίνεται ότι ακόμα και οι μέλισσες χρειάζονται το περιεχόμενο (context) στην επικοινωνία (Searle 2007:20, Griffin 2001).

1986/1995:21). Ο Grice αναγνωρίζει το βασικό ρόλο της πρόθεσης της επικοινωνίας του ομιλητή για την αναζήτηση του νοήματος και συνδέει τη γλωσσική έκφραση των πεποιθήσεων με την έννοια της επικοινωνιακής πρόθεσης (Strawson 1970/1985:111). Προσεγγίζοντας τη συνομιλία ως εμπρόθετη ορθολογική συμπεριφορά, εισάγει την Αρχή της Συνομιλίας, που θέτει ότι οι συνδιαλεγόμενοι επιδιώκουν να είναι συνεργατικοί, και τα Αξιώματα που την πλαισιώνουν: της Ποιότητας, της Ποσότητας, της Συνάφειας και του Τρόπου. Το συλλογιστικό μοντέλο γλωσσικής κατανόησης που πρότεινε ο Grice έριξε φως στη μελέτη των συνομιλιακών υπονοημάτων, αν και δεν έδωσε απάντηση σε ζητήματα, όπως αυτό της σημασιολογικής απροσδιοριστίας, όπως θα δούμε στην ενότητα (3.2).

Η μελέτη του ενέπνευσε πλήθος μελετητών. Ο L. Horn (1984:13) διαμορφώνει τα Αξιώματα του Grice διατηρώντας ως βασικό το υπεραξίωμα της Ποιότητας και περιορίζοντας τα άλλα αξιώματα στις δύο αλληλεπιδρώσες αρχές Q-principle («Κάνε τη συνεισφορά σου επαρκή», «Πες όσα μπορείς») και R-principle («Κάνε τη συνεισφορά σου αναγκαία», «Μην πεις περισσότερα από αυτά που πρέπει»)⁴. Η Q-principle θέτει το αίτημα για μέγιστη πληροφορία χωρίς ασάφεια ενισχύοντας τις απαιτήσεις του ακροατή και η R-principle απαιτεί συντομία στην επικοινωνία ενισχύοντας το κυριολεκτικό νόημα κατά τις απαιτήσεις του ομιλητή. Τα υπονοήματα, σ' αυτό το δυϊστικό μοντέλο, είναι το αποτέλεσμα μιας «σύγκρουσης ανάμεσα στην Q και την R-principle [...] που επιλύεται μέσω μιας ποικιλίας παραγόντων του περικειμένου». (Horn 2005:196). Στους Νεογκραϊσιανούς μελετητές συγκαταλέγεται και ο St. Levinson (2000) ο οποίος προτείνει την τριπλή αντίθεση των αρχών Q (Ποσότητα), I (Πληροφοριακότητα) και M (Τρόπος). Απ' την άλλη, οι Sperber & Wilson (1986/1995), συγκεντρώνοντας τις αρχές του Grice προτείνουν ένα μονιστικό σύστημα, τη Θεωρία της Συνάφειας (ΘτΣ) (Relevance Theory), που υποθέτει ότι η αναζήτηση της συνάφειας κατευθύνει την ερμηνεία του εκφωνήματος⁵.

1.4 Το πρόβλημα των ένθετων προθέσεων του Grice

Η ΘτΣ έχει ως αφετηρία το έργο του Grice και συμβαδίζει με τρεις υποθέσεις του για την ανθρώπινη επικοινωνία. Αρχικά, για τους μελετητές το νόημα της πρότασης λειτουργεί ως το μέσο για τη μεταφορά του νοήματος του ομιλητή⁶ και το νόημα του ομιλητή αποτελεί μια εμφανώς (overtly) εκπεφρασμένη πρόθεση που εκπληρώνεται διαμέσου της αναγνώρισής της. Δεύτερον, το νόημα του ομιλητή εξάγεται μέσω

⁴ Το Q-principle περιλαμβάνει το πρώτο υπαξίωμα της Ποσότητας, το πρώτο και δεύτερο υπαξίωμα του Τρόπου. Το R-principle περιλαμβάνει το δεύτερο υπαξίωμα της Ποσότητας, το αξίωμα της Συνάφειας, το τρίτο και τέταρτο υπαξίωμα του Τρόπου του Grice (Horn 1984).

⁵ Σύμφωνα με τον Horn (2007), κοινοί άξονες διέπουν και τις τρεις θεωρίες. Ο Levinson κάνει λόγο για Q, I (που βρίσκεται σε αντιστοιχία με τη Συνάφεια) και M, όπου M είναι ο Τρόπος (Manner) και όπως σημειώνει «ό,τι λέγεται με ασυνήθιστο τρόπο δεν είναι κανονικό, ή μαρκαρισμένο μήνυμα είναι ένδειξη μαρκαρισμένης κατάστασης» (ό.π.:178-179) κάτι που συνδέεται με την Κατανομή του Πραγματολογικού Μόχθου της δικής του θεωρίας. Η Relevance απ' την άλλη νοείται με όρους ελάχιστης προσπάθειας και μέγιστου αποτελέσματος, άρα και εδώ υπόκειται δυϊστικότητα.

⁶ Οι προτάσεις (sentences) υποπροσδιορίζουν το νόημα του ομιλητή. Τα εκφωνήματα είναι γενικά καλές βάσεις για την κατανόησή του (Sperber 2000:122).

συλλογισμού (inferred) από τη συμπεριφορά του πλαισιωμένη από περικειμενικές πληροφορίες. Τρίτον, ο ακροατής για την εξαγωγή του νοήματος του ομιλητή κατευθύνεται από την προσδοκία ότι η επικοινωνιακή συμπεριφορά πρέπει να πληροί ορισμένα πρότυπα. Συγκεκριμένα, ο Grice κάνει λόγο για την Αρχή της Συνομιλίας και τα Αξιώματα, για τα οποία έγινε αναφορά παραπάνω, και οι Sperber & Wilson απ' την άλλη, για την προϋπόθεση της βέλτιστης συνάφειας (βλ. 3.4) (Wilson 2017:79).

Ωστόσο, στις θεωρίες εντοπίζονται βασικά σημεία απόκλισης, με κύριο αυτό των ένθετων προθέσεων. Για τον Grice ο ακροατής ερμηνεύει την επικοινωνιακή συμπεριφορά του ομιλητή αναγνωρίζοντας την πρόθεσή του, μια χαρακτηριστικά ανθρώπινη μορφή της ικανότητας ανάγνωσης του νου (Yus 2006). Μιλώντας για το μη-φυσικό νόημα εμπλέκει προθεσιακές στάσεις (intentional attitudes) της πεποίθησης και της πρόθεσης και μάλιστα πλεγμένες η μια μέσα στην άλλη- σε σχέσεις ένθεσης (nesting) (Καλοκαιρινός υπό έκδοση: 25). Για τους Sperber & Wilson δεν είναι αποδεκτό, στην ψυχολογική πραγματάωσή του, το πολύπλοκο σχήμα του ανθρώπινου συλλογισμού (reasoning) που προτάθηκε από τον Grice για την παραγωγή των υπονοημάτων (Yus 2006).

Πώς προσεγγίζει ο Grice την έννοια του νοήματος του ομιλητή; Σύμφωνα με τον Grice (1989) για να εννοεί P στο πλαίσιο μίας δηλωτικής πράξης, ο ομιλητής πρέπει να έχει την πρόθεση ο ακροατής:

- a. να πιστέψει ότι r
- b. να αναγνωρίσει ότι ο ομιλητής έχει την πρόθεση (ο ακροατής) να πιστέψει ότι r,
- c. η αναγνώριση της πρόθεσης του ομιλητή στο (a) να είναι τουλάχιστον μέρος του λόγου (reason) για να πιστέψει ότι r.

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, όταν ένας ομιλητής εννοεί κάτι με ένα εκφώνημα έχει ένα σύνολο ένθετων προθέσεων. Η πρώτη είναι να παραγάγει μια συγκεκριμένη αντίδραση στον ακροατή, ήτοι να τροποποιήσει τις νοητικές αναπαραστάσεις που έχει ο ακροατής για τον κόσμο, παρέχοντάς του πληροφορίες για τις αναπαραστάσεις που έχει ο ίδιος – ο ομιλητής – για τον κόσμο. Για παράδειγμα, όταν ένας ομιλητής εκφωνήσει «Σήμερα δεν είναι κατάλληλος ο καιρός για θάλασσα» έχει την πρόθεση ο ακροατής να πιστέψει ότι δεν είναι κατάλληλος ο καιρός για θάλασσα, καθώς το ίδιο το εκφώνημα παρέχει στοιχεία για την πεποίθηση του ομιλητή (Allott 2013).

Η δεύτερη πρόθεση του ομιλητή, που δίνεται στην τρίτη πρόταση του παραπάνω ορισμού, είναι η πρόθεσή του να αναγνωριστεί η πρώτη του πρόθεση κι αυτό πρέπει να είναι «τουλάχιστον μέρος του λόγου που είχε για να παραγάγει r, και όχι απλώς η αιτία που εκφώνησε r» (Grice 1989:92). Αυτό το κριτήριο αποκλείει περιπτώσεις που ένας δράστης θέλει να επιφέρει μια αλλαγή στον ακροατή χωρίς την επιτέλεση μιας επικοινωνιακής συμπεριφοράς. «Ας υποθέσουμε ότι δείχνω στον κύριο X μια φωτογραφία μου της κυρίας X σε στάση «ανοίκειας οικειότητας» (undue familiarity) με τον κύριο Ψ, είτε ότι του δείχνω ένα σκίτσο μου της κυρίας X στην ίδια στάση με τον ίδιο κύριο. Ο Grice επισημαίνει ότι στην πρώτη αλλά όχι στη δεύτερη περίπτωση

μπορώ να αρνηθώ ότι εννοώ οτιδήποτε⁷. Η φωτογραφία (προ Στάλιν, προ photoshop) είναι πρωτίστως φορέας φυσικού νοήματος. Αντίθετα το σκίτσο, όπως και οι γλωσσικές εκφορές, νοηματοδοτείται αναγκαία μέσω της πρόθεσης του δημιουργού του» (Καλοκαιρινός υπό έκδοση:23). Στην περίπτωση της φωτογραφίας έχω την πρόθεση να επηρεάσω τις πεποιθήσεις του κυρίου X (πρώτη πρόθεση) αλλά δεν έχω την πρόθεση ο κύριος X να αναγνωρίσει αυτή μου την πρόθεση (άρα δεν υφίσταται η δεύτερη πρόθεση), κάτι που έχω την πρόθεση να κάνω στην περίπτωση σχεδιασμού και επίδειξης του σκίτσου.

Η Millikan (2012) υποστηρίζει ότι υπάρχει κάτι παραπλανητικό στην αρχική μορφή του επιχειρήματος του Grice (1957) που αποσκοπούσε στο να δείξει ότι οι ομιλητές πρέπει να έχουν την πρόθεση να προκαλέσουν (cause) στους ακροατές την υιοθέτηση ορισμένων νοητικών στάσεων (attitudes) και ότι οι ακροατές πρέπει να κατανοήσουν αυτές τις προθέσεις ομιλητών (Millikan 2012, υποσ.5). Ισχυρίζεται ότι στον ορισμό του για την ανθρώπινη επικοινωνία, οι προθέσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται με επεξηγηματικό τρόπο (explanatory), πρέπει να εκληφθούν ως ρητές (explicit) νοητικές αναπαραστάσεις προκειμένου να επιτευχθεί η ενσωμάτωση (embedding). Όμως οι συμπεριφορές δεν εξηγούν τίποτα. Μόνο οι υποκείμενες αιτίες είναι επεξηγηματικές (explanatory) (Millikan 2005, κεφ.10, υποσ.14).

Στον πυρήνα, λοιπόν, της πρότασης του Grice είναι η επεξεργασία λόγων (reasons), που παραπέμπει ευθέως στην μεταναπαραστατική ικανότητα για την κατανόηση του νοήματος. Όπως σημειώνει η Wilson (2012:128), «ο Grice αντιμετωπίζει τη διαδικασία κατανόησης σαν να ξεκινάει από μια μεταναπαράσταση ενός αποδιδόμενου εκφωνήματος (attributed utterance) και να τελειώνει με μια μεταναπαράσταση μιας αποδιδόμενης σκέψης (attributed thought)» (έμφαση στο πρωτότυπο). Στη πρόταση του Grice για το νόημα του ομιλητή υπάρχει ο κίνδυνος της επ' άπειρον απόδοσης προθέσεων και «είναι δύσκολο να δούμε πώς μια άπειρη σειρά μεταναπαραστάσεων θα μπορούσε να αναπαρασταθεί νοητικά» (Wilson 2012:131). Όπως σημειώνει ο Καλοκαιρινός (υπό έκδοση: 31), κατά τον Grice, «ο ομιλητής προτείνει νόημα, εκδηλώνοντας την («επικοινωνιακή») πρόθεσή του ο συνομιλητής να αναγνωρίσει, δηλαδή να αποκτήσει πεποίθηση για την («πληροφοριακή») πρόθεση του ομιλητή· ο συνομιλητής θα πιάσει το νόημα αναγνωρίζοντας (θα αποκτήσει πεποίθηση για) την τριτοβάθμια αυτή προθεσιακότητα (άρα, σκαρφαλώνοντας στον τέταρτο βαθμό προθεσιακότητας)» και συμπληρώνει «στον ομιλητή θα μπορούσε να αποδοθεί μια πέμπτου βαθμού προθεσιακότητα, δηλαδή να του αποδοθεί πρόθεση να δημιουργήσει μια τέταρτου βαθμού προθεσιακότητα στον συνομιλητή, την οποία όμως, στο πλαίσιο της ανοιχτότητας της επικοινωνίας, ο συνομιλητής πρέπει να αναγνωρίσει (ν' αποκτήσει πεποίθηση γι' αυτή), οδηγώντας τον ομιλητή στο επόμενο σκαλοπάτι της προθεσιακότητας, κ.ο.κ.» (όπ.: υποσ.100).

Ένα δεύτερο πρόβλημα της θεωρίας, σύμφωνα με την Wilson (2012) και τους Sperber & Wilson (2015), είναι ότι ο Grice (1975:50) φαίνεται να έχει σκεφτεί την απόδοση του νοήματος σαν να περιλαμβάνει μια μορφή συνειδητού, μακροσκελούς

⁷ Grice 1989 [1948, 1957]: 218.

συλλογισμού (discursive reasoning) εντελώς αντίθετου με τους αυθόρμητους, όπως ισχυρίζεται η Wilson (2012:131), συλλογισμούς (inferences) της Θεωρία της Νόησης (Theory of Mind). Μπορούμε όμως να κάνουμε λόγο για αμιγώς αυθόρμητους συλλογισμούς στην εκπομπή και λήψη του επιδεικτικού ερεθίσματος επικαλούμενοι την ικανότητα της Θεωρία της Νόησης όταν μάλιστα αυτή συνδέεται από τους Sperber & Wilson με τη μεταναπαραστατική ικανότητα και την απόδοση (λογικο)προτασικών στάσεων στους άλλους για την πρόσληψη του νοήματος; Και τελικά μπορούμε να συνάγουμε (infer) συμπεριφορές σε κάθε περίπτωση (και να εξηγήσουμε και να προβλέψουμε) από την απόδοση πεποιθήσεων και επιθυμιών και μάλιστα σε λογικοπροτασική μορφή στους άλλους; Στην παρούσα ενότητα αφήνω ανοιχτό το ερώτημα αυτό, καθώς συζητηθεί παρακάτω.

Πώς προσεγγίζουν οι Sperber & Wilson το νόημα του ομιλητή; Οι μελετητές απορρίπτουν ως αναγκαία για την επικοινωνία την τρίτη πρόταση στον ορισμό του Grice, αφαιρώντας την έννοια του λόγου (reason), διατηρώντας ωστόσο τη μεταναπαραστατικότητα⁸. Διακρίνουν δύο επίπεδα πρόθεσης που ισχυρίζονται ότι περιλαμβάνουν μια φυσική τάξη φαινομένων που αποκλείει ο Grice (Wilson 2017: 80): την πληροφοριακή (την πρόθεση να πληροφορήσεις τον ακροατή για κάτι) και την επικοινωνιακή (την πρόθεση να πληροφορήσεις τον δέκτη για την πληροφοριακή πρόθεση). Στην συλλογιστική επικοινωνία, η αναγνώριση της πληροφοριακής πρόθεσης επιτυγχάνεται μέσω της αναγνώρισης της επικοινωνιακής πρόθεσης, διαδικασία που ενεργοποιείται στη γλωσσική επιδεικτική επικοινωνία, στην οποία είναι αμοιβαία προφανές (mutually manifest) ότι ο ομιλητής έχει την μεταναπαραστατική πρόθεση να επικοινωνήσει κάτι. Σε αντίθεση με άλλες μορφές μετάδοσης πληροφοριών, η επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία περιλαμβάνει τα δύο είδη πρόθεσης και επιτυγχάνεται με την επιδεικτική παροχή στοιχείων στον ακροατή που τον βοηθούν στην εξαγωγή του νοήματος του ομιλητή (Yus 2006).

Ο Sperber (2000:130-131) σημειώνει για τον ισχυρισμό του Grice ότι περιλαμβάνει μια μορφή μεταναπαραστατικού συλλογισμού (reasoning) για τις προθέσεις του ομιλητή όπου όχι μόνο το συμπέρασμα, δηλαδή η απόδοση (attribution) του νοήματος του ομιλητή, είναι μεταναπαραστατικό, αλλά και κάποιες από τις προκείμενες. Στη ΘτΣ απ' την άλλη, το συμπέρασμα μιας ερμηνευτικής διαδικασίας είναι μια απόδοση ενός νοήματος στον ομιλητή και ως εκ τούτου μεταναπαραστατικό, αλλά οι προκείμενες της συλλογιστικής διαδικασίας δεν είναι απαραίτητο να είναι μεταναπαραστατικές (ό.π.:133).

Ο τέταρτος βαθμός προθεσιακότητας που επικαλείται ο Grice είναι αρκετά πολύπλοκος και η πρότασή του δεν δίνει απαντήσεις σχετικά με το μηχανισμό που

⁸ Συγκεκριμένα, οι Sperber (2000) Wilson (2012) κάνουν λόγο για τρεις τύπους μεταναπαραστατικής ικανότητας (ability) που χρησιμοποιούνται στην λεκτική κατανόηση: α) την ικανότητα να μεταναπαρίστανται αποδοθείσες σκέψεις (attributed thoughts), β) αποδοθέντα εκφωνήματα (attributed utterances), και γ) αφηρημένες, μη αποδοθείσες (non attributed) αναπαραστάσεις (π.χ. τύποι προτάσεων, τύποι εκφωνημάτων, λογικοπροτάσεων) (Wilson 2012:127). Ο πρώτος τύπος εντάσσεται στις δημόσιες αναπαραστάσεις (public representations), ο δεύτερος στις νοητικές (mental representations) και ο τρίτος στις αφηρημένες (abstract representations) (ό.π.:130). Η Wilson (2012), επιχειρώντας να δώσει μια ενοποιημένη θεωρία, ισχυρίζεται ότι τα τρία αυτά είδη μεταναπαραστάσεων μπορούν να αναλυθούν βάσει της έννοιας της μεταναπαράστασης από ομοιότητα (*representation by resemblance*) (ό.π.:142).

ενεργοποιείται στην πρόσληψη του νοήματος και τη λειτουργία του. Τί είναι αυτό που κινητοποιείται αν όχι όλη αυτή η βαριά μεταναπαράσταση που προτείνεται από τον Grice; Η πρόταση των Sperber & Wilson, απ' την άλλη, αποτελεί μια πιο λιτή απόδοση του ισχυρισμού του Grice, υπό την έννοια ότι οι μελετητές απορρίπτουν ως αναγκαία την επίκληση λόγων (reasons) για την επίτευξη της επικοινωνίας. Η δική τους πρόταση δεν προϋποθέτει τη βαριά μεταναπαράσταση την οποία επικαλείται ο Grice, περιορίζοντας την στο εξαγόμενο του συλλογισμού, ήτοι στο νόημα που ο ακροατής τελικά αποδίδει στον ομιλητή. Κάνουν λόγο για ένα βιολογικά εξελιγμένο υποσύστημα που χειρίζεται τη μεταναπαραστατικότητα που λειτουργεί με αυτοματισμούς και το αποτέλεσμά του είναι μεταναπαραστατικό (Sperber 2000). Ωστόσο, εξακολουθούν να επικαλούνται μεταναπαραστατική ικανότητα αναπαράστασης νοητικών καταστάσεων (mental states), προθέσεων, επιθυμιών και πεποιθήσεων των εμπλεκομένων στην επικοινωνία και την Θεωρία της Νόησης ως ικανότητα με κύρια λειτουργία την πρόβλεψη της συμπεριφοράς των άλλων (Sperber 2000:128). Τελικά φαίνεται ότι ούτε οι Sperber & Wilson προσεγγίζουν την αμιγώς αυθόρμητη και αυτόματη επεξεργασία νοήματος, ούτε δίνουν απαντήσεις για τους μηχανισμούς που ενεργοποιούνται στην κατανόηση ενός επιδεικτικού ερεθίσματος. Ο ισχυρισμός τους συνοψίζεται στο παρακάτω απόσπασμα από τον Sperber (2000:122): «Το νόημα του ομιλητή είναι μια νοητική αναπαράσταση που απασχολεί (entertained by) τον ομιλητή την οποία έχει την πρόθεση ο ακροατής να αναγνωρίσει και στην οποία [ο ομιλητής] έχει την πρόθεση να λάβει [ο ακροατής] κάποια συγκεκριμένη στάση (π.χ. να την αποδεχτεί ως αληθή). Η γλωσσική κατανόηση συνίσταται στο σχηματισμό μιας μεταναπαράστασης μιας αναπαράστασης του ομιλητή (στην πραγματικότητα μια μεταναπαράσταση ανωτέρου βαθμού (higher order), εφόσον η αναπαράσταση του ομιλητή είναι η ίδια μια μεταναπαραστατική πρόθεση)»: ο ομιλητής έχει την πρόθεση να πιστέψω ότι έχει την πρόθεση να πιστέψω ότι r.

Το παραπάνω ζήτημα θα επιχειρηθεί να διασαφηνιστεί μέσα από την πρόταση της Millikan στην οποία, ως βασικό σημείο απόκλισης από τη θεωρία του Grice, τίθεται υπό αμφισβήτηση η «λειτουργικότητα της «Θεωρίας της Νόησης» (Theory of Mind) κατά τη σύσταση, σε πραγματικό χρόνο, του μη-φυσικού νοήματος» (Καλοκαιρινός υπό έκδοση:31) (βλ.8). Φαίνεται ότι η εμπλοκή του ανθρώπου στην επικοινωνία ξεκινάει με την από κοινού προσοχή (joint attention) που δεν προϋποθέτει όλη αυτή τη βαριά μεταναπαράσταση που προτείνει ο Grice με την τρίτη πρόταση του ορισμού του, ούτε προϋποθέτει «την ικανότητα να σχηματίζεις σκέψεις για αποδοθείσες σκέψεις (attributed thoughts)» (Wilson 2012:127, έμφαση στο πρωτότυπο), όπως θα μπορούσε να οριστεί σε αδρές γραμμές η Θεωρία της Νόησης. Επίσης, ο ενήλικας ακροατής φαίνεται ότι δεν οδηγείται σ' όλες τις επικοινωνιακές πράξεις σε αναζήτηση προθέσεων, πεποιθήσεων και επιθυμιών του ομιλητή προκειμένου να προσλάβει το νόημα.

Επιχειρήματα για τους παραπάνω ισχυρισμούς δίνονται στις αντίστοιχες ενότητες. Στη συνέχεια δίνονται οι ισχυρισμοί της ΘτΣ με σκοπό να αναδειχθούν αφενός οι υποθέσεις εκείνες που φαίνεται να αποτελούν μια γόνιμη βάση για μια θεωρία της ανθρώπινης επικοινωνίας και αφετέρου τα τρωτά σημεία της θεωρίας, ξεκινώντας με αναφορά στους ισχυρισμούς της για την εννόηση.

2. Θεωρία της Συνάφειας και εννόηση

«Μια μεγάλη ποικιλία δυνητικών εισαγόμενων ανταγωνίζονται για την προσοχή σου και ένα θεμελιώδες πρόβλημα για την ανθρώπινη νόηση είναι πώς να κατανέμει την προσοχή και να επεξεργαστεί τις πηγές»

(Wilson 2017:83)

Δομικός άξονας για την παρουσίαση της ΘτΣ αποτελεί το γεγονός ότι είναι μια θεωρία της νόησης για την επικοινωνία. Στην ενότητα αυτή δίνονται οι υποθέσεις της θεωρίας για την ανθρώπινη νόηση και επιχειρείται να εξηγηθούν τα θεωρητικά κίνητρα πίσω από αυτές. Αυτές περιλαμβάνουν τον ορισμό της συνάφειας με όρους κόστους-αποτελέσματος και τη γνωσιακή αρχή της συνάφειας με τον ισχυρισμό ότι η εννόηση κατευθύνεται προς τη μεγιστοποίηση της συνάφειας. Επίσης, οι απόψεις, κοινές με άλλες μελέτες της γνωσιακής επιστήμης, ότι η εννόηση αφορά υπολογισμούς των νοητικών αναπαραστάσεων και ότι τα ανθρώπινα όντα έχουν έναν απαγωγικό μηχανισμό (deductive device) που διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στον αυθόρμητο συλλογισμό.

2.1 Συνάφεια, γνωσιακά αποτελέσματα και κόστος επεξεργασίας

Ποια στοιχεία μπορεί να είναι συναφή για τη ΘτΣ και πότε; Εκφωνήματα, εικόνες, ήχοι, σκέψεις, αναμνήσεις και συμπεράσματα συλλογισμών μπορεί να είναι συναφή αν και μόνο αν η επεξεργασία τους σε ένα περικείμενο αποφέρει θετικά γνωσιακά αποτελέσματα, δηλαδή φέρει «μια αξιόλογη αλλαγή στην αναπαράσταση του ατόμου για τον κόσμο» (Wilson & Sperber 2002: 251). Ως βελτίωση στην αναπαράσταση του ατόμου για τον κόσμο λογίζεται η «προσθήκη νέας γνώσης, ενημέρωση ή αναθεώρηση παλιάς, ενημέρωση βαθμών υποκειμενικής πιθανότητας με τρόπο ευαίσθητο σε νέα δεδομένα, ή κυρίως αναδιοργάνωση προϋπάρχουσας γνώσης ώστε να διευκολύνεται μελλοντική χρήση» (Sperber 2005:65). Οι μελετητές προτείνουν τον παρακάτω ορισμό (Sperber & Wilson 1986/1995:122):

Συνάφεια

Μία παραδοχή (assumption) είναι συναφής σε ένα περικείμενο αν και μόνο αν φέρει κάποια περικειμενικά αποτελέσματα σ' αυτό το περικείμενο.

Με τον όρο παραδοχή (assumption) νοούνται οι νοητικές αναπαραστάσεις όψεων του κόσμου, λογικοπροτάσεις που αποτελούν πεποιθήσεις του ατόμου, και αυτό που ο παραπάνω ορισμός συλλαμβάνει είναι ότι μια παραδοχή πρέπει να συνδέεται με κάποιο τρόπο με το περικείμενο. Απ' την άλλη, η προσθήκη νέας πληροφορίας που δεν σχετίζεται με παλιά πληροφορία ή το αντίγραφο παλιάς πληροφορίας δεν λογίζονται ως βελτίωση της αναπαράστασης του ατόμου για τον κόσμο (ό.π.:109).

Συνολικά, όπως σημειώνουν, «το είδος του αποτελέσματος που μας ενδιαφέρει είναι η αλληλεπίδραση παλιάς και νέας πληροφορίας» (ό.π.).

Για τους Wilson & Sperber (2002) το πιο σημαντικό είδος γνωσιακού αποτελέσματος είναι αυτό που εξάγεται από τη συλλογιστική αλληλεπίδραση ενός νέου εισαγόμενου με ήδη διαθέσιμες στο άτομο παραδοχές, δηλαδή το περικείμενο, παράγοντας ένα νέο συμπέρασμα, το περικειμενικό υπονόημα. Παράλληλα αναγνωρίζουν ως γνωσιακά αποτελέσματα την ενίσχυση, την αναθεώρηση ή την εγκατάλειψη διαθέσιμων παραδοχών (ό.π.:251). Με τον όρο ρητό νόημα (explicature) οι μελετητές προσλαμβάνουν την έννοια «μιας λογικοπρότασης που μεταδίδεται στην επικοινωνία και ανακτάται από ένα συνδυασμό αποκωδικοποίησης και συλλογισμού (inference), που παρέχει μια προκείμενη για την παραγωγή περικειμενικών υπονοημάτων (implications) και άλλων γνωσιακών αποτελεσμάτων» (Wilson & Sperber 2002:260, υποσ.15). Στον παρακάτω πίνακα δίνονται τα είδη γνωσιακών αποτελεσμάτων με αντίστοιχα παραδείγματα (βασισμένο στον Allott 2013, Sperber & Wilson 1986/1995:109):

Πίνακας 1: Είδη γνωσιακών αποτελεσμάτων

	Είδος	Αλλαγή που επιφέρει	Παράδειγμα
A	Υποστήριξη ή ενίσχυση προϋπαρχουσών παραδοχών	Άνοδος του επιπέδου αξιοπιστίας μίας συγκεκριμένης υπόθεσης	Η Μαρία κατευθυνόμενη στα ΚΤΕΛ Ηρακλείου έχει την πεποίθηση ότι πιθανόν εντός ώρας να φεύγει λεωφορείο για Ρέθυμνο. Μπαίνοντας στο σταθμό των ΚΤΕΛ στις 17.15 βλέπει στον πίνακα ότι υπάρχει δρομολόγιο στις 17.40. Η αρχική υπόθεση από πιθανή γίνεται βέβαιη.
B	Αντίφαση και εγκατάλειψη προϋπαρχουσών παραδοχών	Μείωση της αξιοπιστίας μιας πεποίθησης	Η Μαρία, στο ίδιο περικείμενο, εισέρχεται στο σταθμό και βλέπει την ανακοίνωση: «Ακύρωση όλων των δρομολογίων». Η αρχική υπόθεση απορρίπτεται.
Γ	Αλληλεπίδραση μέσω συλλογισμού προϋπαρχουσών παραδοχών και νέας πληροφορίας	Εξαγωγή νέου συμπεράσματος	Η Μαρία γνωρίζει ότι έξω από το σταθμό υπάρχει περίπτερο και θέλει να αγοράσει εφημερίδα. Μπαίνοντας στο σταθμό των ΚΤΕΛ στις 17.15 βλέπει στον πίνακα ότι υπάρχει δρομολόγιο στις 17.40. Συνάγεται ότι έχει τον απαιτούμενο χρόνο να πάει στο περίπτερο.

Δύο επιμέρους παρατηρήσεις αξίζει να γίνουν σχετικά με τα γνωσιακά αποτελέσματα. Πρώτον, βασικό κριτήριο για να θεωρηθεί το τρίτο είδος ως γνωσιακό αποτέλεσμα αποτελεί η επεξεργασία των πεποιθήσεων μέσω συλλογισμού. Στην περίπτωση που ένα εισαγόμενο οδηγεί σε μία νέα υπόθεση μέσω συνειρμού δεν λογίζεται ως γνωσιακό αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, η σκέψη ότι το λεωφορείο για Ρέθυμνο αναχωρεί στις 17.40 σου θυμίζει μέσω συνειρμού (association) και όχι συλλογιστικά, το τραγούδι «40 παλικάρια από τη Λιβαδειά» και με τη σειρά του τον συμφοιτητή σου από τη Λιβαδειά που σου θυμίζει ότι έχεις καιρό να επικοινωνήσεις μαζί του, δεν εκλαμβάνεται ως γνωσιακό αποτέλεσμα. Δεύτερον, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, νέα πληροφορία ασύνδετη με προγενέστερες παραδοχές δεν λογίζεται ως γνωσιακό αποτέλεσμα κι αυτό σχετίζεται με το κόστος επεξεργασίας του εισαγόμενου: η νέα πληροφορία που «είναι εντελώς ασύνδετη με οτιδήποτε στην αναπαράσταση του ατόμου για τον κόσμο [...] μπορεί να προστεθεί σ' αυτή την αναπαράσταση μόνο ως απομονωμένα κομμάτια και θρύψαλα, και αυτό συνήθως σημαίνει πολύ μεγάλο κόστος επεξεργασίας για πολύ μικρό όφελος». (Sperber & Wilson 1986/1995: 48)

Η παραπάνω σημείωση μας παραπέμπει στο ερώτημα τί νοείται στη ΘτΣ ως κόστος επεξεργασίας του εισαγόμενου και τί προβλέπει η θεωρία για αυτό. Η Wilson (2009:394) σημειώνει ότι ο όρος αφορά το κόστος «αναπαράστασης του εισαγόμενου, πρόσβασης σε περικειμενικές πληροφορίες και παραγωγής γνωσιακών αποτελεσμάτων». Πρόκειται για ένα συνολικό κόστος που εμπλέκει αντίληψη, μνήμη και συλλογισμό και στο σημείο αυτό η θεωρία εκμεταλλεύεται πορίσματα από το χώρο της ψυχολογίας για τη μελέτη της προσοχής και της αντίληψης και του συλλογισμού (reasoning) προκειμένου να δώσει τον ορισμό των πηγών κόστους επεξεργασίας (Allott 2013).

Διαφορετικά ερεθίσματα, όπως εκφωνήματα, απαιτούν διαφορετικό κόστος. Μια μεγάλη πρόταση θα χρειάζεται μεγαλύτερη αρθρωτική προσπάθεια και προσπάθεια επεξεργασίας από μια συντομότερη, όπως και μια ασυνήθιστη λέξη από μια συνηθισμένη. Αντίστοιχα, η επεξεργασία αμφισημίας για την παραγωγή νοήματος θα κοστίζει περισσότερο από την περίπτωση ακριβολογίας και σαφήνειας (Forster & Chambers 1973).

Δεν μπορεί να οριστεί με ακρίβεια ποια γνωσιακά αποτελέσματα αξίζουν ποιο κόστος επεξεργασίας (Sperber & Wilson 1986/1995:131). Ωστόσο, ένα σύνολο παραγόντων δίνουν τη δυνατότητα να προβλεφθεί από το άτομο ποιες πληροφορίες θα έχουν το μεγαλύτερα περικειμενικά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, οι ισχυρές παραδοχές θα φέρουν ισχυρά γνωσιακά αποτελέσματα. Αντίστοιχα, ένα σύνολο παραγόντων δίνουν τη δυνατότητα να προβλεφθεί το κόστος επεξεργασίας με όρους σύγκρισης. Για παράδειγμα, η επεξεργασία περισσότερων πληροφοριών στο ίδιο περικείμενο ή η επεξεργασία της ίδιας πληροφορίας σε μεγαλύτερο περικείμενο, απαιτεί μεγαλύτερο κόστος. Οι άνθρωποι εκμεταλλεύονται αυτές τις συγκριτικές ικανότητες προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τη συνάφεια (ό.π.:131).

Το κόστος αυξάνεται και στην επεξεργασία του ίδιου ερεθίσματος σε διαφορετικά περικείμενα (ό.π.:131). Αυτό συμβαίνει γιατί ένα ερέθισμα δεν είναι εξίσου εξέχον (salient) σε όλα τα περικείμενα και επομένως δεν είναι εξίσου εύκολο να γίνει

αντιληπτό από τον δέκτη. Επίσης, οι περικειμενικές παραδοχές που απαιτούνται για την επεξεργασία του μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο προσβάσιμες, δηλαδή να είναι περισσότερο ή λιγότερο εύκολη η ανάκτησή τους από τη μνήμη εργασίας. Τέλος, βαρύνει ο βαθμός δυσκολίας και οι απαιτήσεις του συλλογισμού που πραγματοποιείται για την παραγωγή νοήματος, κάτι που επίσης, εξαρτάται από το περικείμενο (Wilson & Sperber 2002:252). Για τις έννοιες αυτές και τη συμβολή τους στην επικοινωνία θα γίνει λόγος παρακάτω.

Οι μελετητές, υποθέτοντας την ύπαρξη μιας βιολογικής τάσης του ανθρώπου για μέγιστο δυναμικά περιεχόμενο της πληροφοριακής πρόθεσης με το ελάχιστο κόστος, σημειώνουν ότι το κόστος επεξεργασίας είναι αντιστρόφως ανάλογο της συνάφειας: όσο μεγαλύτερο το κόστος, με μέγιστη συμβολή της μνήμης και των συλλογιστικών μηχανισμών, τόσο λιγότερα τα οφέλη της επεξεργασίας του εισαγόμενου και τόσο λιγότερο αξίζει την προσοχή του ατόμου (ό.π.:252).

Οι προτάσεις τους για τα γνωσιακά αποτελέσματα και το κόστος επεξεργασίας, δίνονται στον παρακάτω ορισμό :

Συνάφεια του εισαγομένου για το άτομο

- A. Με τις υπόλοιπες συνθήκες να παραμένουν ίδιες, όσο μεγαλύτερα τα θετικά γνωσιακά αποτελέσματα που επιτυγχάνονται με την επεξεργασία ενός εισαγόμενου, τόσο μεγαλύτερη η συνάφεια του εισαγόμενου για το άτομο τη δεδομένη χρονική στιγμή.
- B. Με τις υπόλοιπες συνθήκες να παραμένουν ίδιες, όσο μεγαλύτερο το κόστος επεξεργασίας που δαπανάται, τόσο μικρότερη η συνάφεια του εισαγόμενου για το άτομο τη δεδομένη χρονική στιγμή.

(Wilson & Sperber 2002:252, Sperber & Wilson 1986/1995:153)

Στο παράδειγμα που ακολουθεί αποτυπώνεται πώς η συνάφεια των εισαγόμενων εξαρτάται από το κόστος και τα αποτελέσματα. Η Μαρία απεχθάνεται το κρέας και είναι αλλεργική στο κοτόπουλο. Ρωτώντας για το μενού του πάρτυ θα μπορούσε να λάβει ως απάντηση ένα από τα παρακάτω εκφωνήματα:

2(α) Σερβίρουμε κρέας.

(β) Σερβίρουμε κοτόπουλο.

(γ) Είτε σερβίρουμε κοτόπουλο, είτε $(7^2 - 3)$ δεν κάνει 46.

(Wilson & Sperber 2002:252)

Σύμφωνα με τον ορισμό της Συνάφειας και τα τρία εκφωνήματα θα μπορούσαν να είναι συναφή για τη Μαρία, αλλά το (2β) είναι περισσότερο συναφές. Είναι πιο συναφές από το (2α) για λόγους που σχετίζονται με τα γνωσιακά αποτελέσματα: το (2β) συνεπάγεται το (2α), και επομένως αποφέρει όλα τα συμπεράσματα που παράγονται από το (2α) και κάποια επιπλέον. Συγκριτικά με το (2γ) είναι πιο συναφές για λόγους κόστους επεξεργασίας: αν και το (2β) με το (2γ) είναι λογικά ισάξιο και επομένως φέρει τα ίδια γνωσιακά αποτελέσματα, αυτά τα αποτελέσματα παράγονται πιο εύκολα από το (2β), απ' ό,τι απ' το (2γ), εφόσον το (2γ) απαιτεί επιπλέον κόστος συλλογισμού (η Μαρία θα πρέπει να επεξεργαστεί τη διαζευκτική λογικοπρόταση και

να συνάγει ότι το δεύτερο σκέλος της είναι ψευδές άρα το πρώτο είναι αληθές). Συνολικά, όταν απαιτείται ίδιο κόστος επεξεργασίας, ο βαθμός συνάφειας θα καθοριστεί από τα αποτελέσματα και αντίστροφα (Wilson & Sperber 2002:253).

2.2 Γνωσιακή Αρχή Συνάφειας

«Σύμφωνα με τη Θεωρία της Συνάφειας [...] το ανθρώπινο γνωσιακό σύστημα έχει αναπτύξει μια ποικιλία νοητικών μηχανισμών ή προδιαθέσεις (biases) –μερικές εγγενείς, άλλες επίκτητες- που κατευθύνουν την κατανομή της προσοχής σε εισαγόμενα με την μεγαλύτερη αναμενόμενη συνάφεια, και τα επεξεργάζονται με τρόπο που θα βελτιώσει μέγιστα τη συνάφεια»

(Wilson 2017:83)

Οι μελετητές κάνουν λόγο για μια αρχή που κυριαρχείται από την τάση του ανθρώπου για λιγότερη προσπάθεια στην επικοινωνία, τη βιολογική τάση κατανάλωσης τόσης νοητικής ενέργειας ώστε να αξίζει η προσπάθεια και για τους δύο συνδιαλεγόμενους. Θέτουν την γνωσιακή αρχή της συνάφειας ως αποτέλεσμα της εξέλιξης των γνωσιακών μηχανισμών: επιλογικές πιέσεις οδήγησαν στην ανάπτυξη του γνωσιακού συστήματος ώστε οι αντιληπτικοί μηχανισμοί αυτόματα να επιλέγουν το συναφές ερέθισμα, οι μνημονικοί μηχανισμοί ανάκτησης πληροφοριών αυτόματα να ενεργοποιούν τις πιο συναφείς και οι συλλογιστικοί μηχανισμοί αυθόρμητα να τις επεξεργάζονται παραγωγικά.

Γνωσιακή Αρχή Συνάφειας

Η ανθρώπινη νόηση τείνει να κατευθύνεται στη μεγιστοποίηση της συνάφειας.

(Wilson & Sperber 2002:254, Sperber & Wilson 1986/1995: 260)

Το άτομο καλείται να επιλέξει από ένα πλήθος διαθέσιμων πληροφοριών τις πιο συναφείς προκειμένου να παραγάγει νόημα καθώς το περιβάλλον παρέχει περισσότερες πληροφορίες απ' αυτές που μπορεί να προσέξει και να επεξεργαστεί νοητικά. Αυτή η υπόθεση στην οποία βασίζεται η ΘτΣ είναι κοινή με τις θέσεις της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality) που προτάθηκε από τον H. Simon (1957) και περιλαμβάνει τη μελέτη ευρετικών του Gigerenzer και συνεργατών (Gigerenzer & Goldstein 1996, Gigerenzer & Todd 1999), θεωρίες για τις οποίες θα γίνει λόγος σε επόμενη ενότητα.

Σύμφωνα με τον Allott (2013) η αναζήτηση της πληροφορίας με τα μέγιστα γνωσιακά αποτελέσματα μπορεί να ιδωθεί ως μια αναλογία της αναζήτησης τροφής από ζώα προσαρμοσμένα στο περιβάλλον τους. Ένας πίθηκος που ζει σε ένα τροπικό δάσος αναζητά τροφές υψηλής θρεπτικής αξίας, προτιμώντας, για παράδειγμα, φρούτα από φύλλα κι αν χρειαστεί να τα ξεφλουδίσει. Ωστόσο, φρούτα που είναι μακριά και άρα είναι δύσκολο να έχει πρόσβαση σ' αυτά δεν επιλέγονται έναντι των πλησιέστερων και προσβάσιμων. Πρώτα θα φάει φρούτα που είναι κοντά και μετά θα αναζητήσει φρούτα μακριά, ψηλά στο δέντρο ή στην άκρη των κλαδιών. Θα προτιμήσει, επίσης, φρούτα που μπορούν να καταναλωθούν άμεσα έναντι αυτών που απαιτούν μια διαδικασία ξεφλουδίσματος ή έναντι ξηρών καρπών. Ωστόσο, φαίνεται

ότι οι πίθηκοι μπαίνουν στη διαδικασία να χρησιμοποιήσουν πέτρες προκειμένου να ανοίξουν φρούτα, σπόρους και για την εξόρυξη βολβών (Moura & Lee 2004: 1909) ιδιαίτερης θρεπτικής αξίας συγκριτικά με τις άλλες πηγές τροφής γύρω τους.

Η συμπεριφορά ζώων προσαρμοσμένων στο περιβάλλον τους έχει χαρακτηριστικά βελτιστότητας (optimality) και κινείται στα πλαίσια της βιολογικής ορθολογικότητας (biological rationality, Kacelnic 2006).

Σύμφωνα με τη ΘτΣ, κάτι αντίστοιχο με αυτό που συζητά ο Allott (2013) ισχύει για την ανθρώπινη νόηση. Το γνωσιακό σύστημα προσαρμόστηκε σε επιλογικές πιέσεις του περιβάλλοντος ώστε να αναζητά και να επεξεργάζεται εισαγόμενα που αφενός να αξίζουν την προσπάθεια και αφετέρου να είναι εύκολο να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας. Μια δύσκολη επεξεργασία πληροφοριών αξίζει την προσπάθεια μόνο εφόσον τα αποτελέσματα είναι «μεγάλης θρεπτικής αξίας» για το νου. Αν το εισαγόμενο δεν επιφέρει αρκετά, αξίζει την προσπάθεια εφόσον το κόστος είναι μικρό. Σ' αυτή βέβαια την περίπτωση συντρέχουν κι άλλοι παράγοντες, όπως το τί είναι διαθέσιμο «στην αγορά» πληροφοριών, και ποια η ετοιμότητα του δέκτη να δεχτεί τα παρεχόμενα ερεθίσματα (Allott 2013).

Οι Sperber & Wilson, καθιστούν στόχο της ανθρώπινης εννόησης τη βελτίωση της γνώσης του ανθρώπου για τον κόσμο προσθέτοντας πληροφορίες σε τέτοιο βαθμό ώστε να σημειώνουν ότι «η επεξεργασία πληροφοριών είναι ένα μόνιμο εφ' όρου ζωής έργο» (Sperber & Wilson 1986/1995:47). Κατ' επέκταση, φαίνεται ότι η συνομιλία γίνεται μια βέλτιστη αναζήτηση πληροφοριών «μεγάλης θρεπτικής αξίας». Ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να συλλέγει πληροφορίες, και κάτι τέτοιο θα αναδειχτεί για παράδειγμα, την επιστημονική κατάρτιση κάποιου, αλλά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στην καθημερινή μας ζωή η νόησή μας ακολουθεί αυτό τον στόχο; Γενικότερα, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα εργαλεία της συνειδητής μεταναπαραστατικής ικανότητας στοχεύουν στη μεγιστοποίηση της απόκτησης πληροφορίας, δηλαδή στη μεγιστοποίηση γνώσης; Η απάντηση στο ερώτημα εξαρτάται από την ίδια την υφή της γνώσης, που είναι σε μεγάλο (και, ίσως, κρίσιμο) βαθμό κοινωνική (βλ. την εξελικτική υπόθεση της κοινωνικής νοημοσύνης – social intelligence hypothesis⁹).

Το ερώτημα που τίθεται με τη Γνωσιακή Αρχή της Συνάφειας είναι πώς τα γνωσιακά συστήματα μεγιστοποιούν τη συνάφεια του εισαγόμενου, εφόσον παρεμβάλλονται διαφορετικά γνωσιακά συστήματα που εμπλέκουν την αντίληψη, τη μνήμη, το συλλογισμό (reasoning) και αυτά που ενεργοποιούνται για την ερμηνεία των εκφωνημάτων.

Για τη ΘτΣ, ο νους ως ολότητα κατευθύνεται σε εργασίες που επιφέρουν γνωσιακά αποτελέσματα και έτσι ο άνθρωπος καθίσταται ένας «επαρκής μηχανισμός (device) επεξεργασίας πληροφοριών» (Sperber & Wilson 1986/1995:46, πρόσθετη έμφαση), ικανός να συλλάβει και να επεξεργαστεί την πληροφορία με τα μεγαλύτερα οφέλη. Κι αυτό το επιτυγχάνει επιλέγοντας μέσα από ένα πλήθος διαθέσιμων πληροφοριών. Για τους Sperber & Wilson «το βασικό πρόβλημα για την αποτελεσματική βραχυπρόθεσμη επεξεργασία πληροφοριών είναι να επιτευχθεί η βέλτιστη

⁹ Humphrey 1976, Cheney & Seyfarth 2007, κεφ. 7, Καλοκαιρινός, π.ε.

κατανομή των κεντρικών πόρων επεξεργασίας» (ο.π.:48). Ισχυρίζονται ότι η βιολογική τάση για συνάφεια που διέπει τη διαδικασία κατανόησης και αξιολογείται εκ των έσω είναι αυτή που μας επιτρέπει να το κάνουμε. Ο νους έχει πρόσβαση στα αποτελέσματα και στο κόστος παρακολουθώντας τις φυσικο-χημικές αλλαγές, αλλαγές που προκαλούνται από το κόστος και τα αποτελέσματα, αντίστοιχες με εκείνες της κίνησης του σώματος και των μυών, και «αποφασίζει ως αποτέλεσμα να συνεχίσει τις προσπάθειές του ή να τις ανακατανέμει σε διαφορετικές κατευθύνσεις» (ο.π.:130).

Η αναζήτηση της συνάφειας δεν καθοδηγείται από υπολογισμούς που δίνουν πόσο επικερδής θα ήταν η επεξεργασία ενός εισαγόμενου. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να συμβαίνει για δύο λόγους: πρώτον, μια τέτοια διαδικασία θα ήταν ιδιαίτερα δαπανηρή και δεύτερον, το κόστος και τα αποτελέσματα, καθώς και η συνάφεια ως συνάρτησή τους, δεν αναπαριστώνται νοητικά και άρα δεν διατίθενται για να γίνουν αντικείμενο υπολογισμού (Allott 2013). Στις επόμενες παραγράφους δίνονται οι αντίστοιχοι ισχυρισμοί των μελετητών.

Για τους Sperber & Wilson (1986/1995) ένας αριθμός πιθανών εισαγόμενων αντιμετωπίζεται από έναν αριθμό νοητικών διαδικασιών που εκτελούνται παράλληλα και οι γνωσιακοί πόροι κατανέμονται κατά προτίμηση σε παραγωγικές διαδικασίες και προσοδοφόρα εισαγόμενα (Allott 2013). Αποσαφηνίζοντας την Γνωσιακή Αρχή της Συνάφειας, αναφέρουν:

«Οι γνωσιακοί πόροι τείνουν να κατανέμονται στην επεξεργασία των πιο συναφών εισαγόμενων που είναι διαθέσιμα, είτε από εσωτερικές, είτε από εξωτερικές πηγές. Με άλλα λόγια, η ανθρώπινη νόηση τείνει να κατευθύνεται στη μεγιστοποίηση της σωρευτικής (cumulative) συνάφειας των εισαγόμενων που επεξεργάζεται. Αυτό δεν το επιτυγχάνει ακολουθώντας μια μακροπρόθεσμη πολιτική βασιζόμενη σε υπολογισμούς της σωρευτικής συνάφειας που επιτυγχάνεται σε βάθος χρόνου, αλλά με τοπικές διαιτησίες (arbitrations), με στόχο την αύξηση των κερδών, ανάμεσα σε συγχρόνως διαθέσιμα εισαγόμενα που ανταγωνίζονται για άμεσα διαθέσιμους πόρους» (Sperber & Wilson 1986/1996: 261).

Στο σύστημα που προτείνουν οι Sperber & Wilson τα γνωσιακά συστήματα δεν χρειάζεται να υπολογίσουν εκ των προτέρων ποιά θα είναι η συνάφεια ενός εισαγόμενου. Θα ήταν ιδιαίτερα δαπανηρός ο προϋπολογισμός του βέλτιστου σημείου παύσης της αναζήτησης (Allott 2013). Απ' την άλλη, απλά ευρετικά εργαλεία που κατευθύνουν την επεξεργασία μέχρι να επιτευχθεί κάποιος στόχος ή το κατώτατο όριο της αναζήτησης είναι πολύ πιο οικονομικά (Sperber & Wilson 1986/1995:130-131), όπως θα φανεί παρακάτω.

Το κόστος και τα αποτελέσματα είναι μη-αναπαραστατικές διαστάσεις των νοητικών διαδικασιών, όπως και η συνάφεια, ως συνάρτησή τους (Wilson & Sperber 2002:253). Υπάρχουν ανεξάρτητα από το αν το άτομο συνειδητά ή ασυνειδητά προβαίνει στην εκτίμησή τους· είναι ενστικτώδεις και συγκριτικές έννοιες. (Sperber & Wilson 1986/1995:131,132). Όπως ισχυρίζονται, ο άνθρωπος δεν έχει τη δυνατότητα «να κάνει απόλυτες κρίσεις και να συγκρίνει τα περικειμενικά αποτελέσματα και το κόστος επεξεργασίας που εμπλέκεται σε όλες τις νοητικές αναπαραστάσεις» (ό.π.:131) και «είναι απίθανο ότι τα ανθρώπινα όντα θα μπορούσαν να έχουν

ένα σύστημα για τον υπολογισμό και την αναπαράσταση της δύναμης των παραδοχών που είναι εντελώς ασυνείδητο και ριζικά πιο εξεζητημένο (sophisticated) από οτιδήποτε αντανακλάται στη συνειδητή τους διαίσθηση» (ό.π.:79).

Η πρόταση των μελετητών για την κατανομή των γνωσιακών πόρων φαίνεται να βρίσκεται σε καλή βάση, όμως δε συνδέεται άμεσα με τα πορίσματα στο χώρο της νευροφυσιολογίας του εγκεφάλου για την περίπτωση των «φυσικο-χημικών αλλαγών» ή της ψυχολογίας για το φαινόμενο της δέσμευσης των γνωσιακών πόρων. Μια τέτοια σύνδεση ίσως να την καθιστούσε πιο ρεαλιστική. Επίσης, ερωτήματα γεννά η υπόσταση του κόστους, των γνωσιακών αποτελεσμάτων και της συνάφειας. Πώς από κάτι μη αναπαραστατικό προκύπτει κάτι αναπαραστατικό;

2.3 Εννόηση, νοητικές αναπαραστάσεις και απαγωγικός μηχανισμός

Η υπόθεση των Sperber & Wilson για το πώς η ανθρώπινη νόηση εκτελεί συλλογισμούς είναι βασική για την πρότασή τους για την ερμηνεία των εκφωνημάτων και την κατανόηση της έννοιας των περικειμενικών αποτελεσμάτων και κατ' επέκταση της συνάφειας. Στην ενότητα αυτή θα συζητηθούν η υπόθεση ότι συλλογιστικοί υπολογισμοί εκτελούνται στις νοητικές αναπαραστάσεις και η πρότασή τους για την πραγμάτωση των συλλογισμών μέσω ενός απαγωγικού μηχανισμού, υπόθεση που θέτουν στο 2^ο κεφάλαιο του Sperber & Wilson (1986/1995) αλλά δεν φαίνεται να έχουν συζητήσει έκτοτε.

2.3.1 Νοητικές αναπαραστάσεις

«Η συντακτική θεωρία των νοητικών λειτουργιών παρέχει μια αναγωγική (reductive) προσέγγιση για τη νοημοσύνη της σκέψης»
(Fodor 1985:98, έμφαση στο πρωτότυπο)

Για τη ΘτΣ η νόηση βασίζεται σε υπολογισμούς που εκτελούνται στις νοητικές αναπαραστάσεις. Οι μελετητές ακολουθούν δύο βασικές υποθέσεις. Αρχικά, η μορφή των νοητικών αναπαραστάσεων είναι βασική για τη διεξαγωγή της διαδικασίας, καθώς οι υπολογιστικοί κανόνες που εκτελούνται στις νοητικές αναπαραστάσεις είναι ευαίσθητες μόνο στις τυπικές ιδιότητες τους (π.χ. συντακτικές). Από την αναπαράσταση της μορφής «Α και Β» εξάγεται το συμπέρασμα «Α» (ή «Β»). Δεύτερη υπόθεση είναι ότι οι υπολογισμοί διατηρούν τη σημασιολογική τιμή των προκειμένων. Το λογικοπροτασικό εισαγόμενο που είναι αληθές θα δώσει αληθές λογικοπροτασικό εξαγόμενο.

«Στις νοητικές αναπαραστάσεις, ήτοι, στις αναπαραστάσεις με λογική ή λογικοπροτασική μορφή (form)» εφαρμόζεται το απαγωγικό σύστημα που προτείνουν οι μελετητές, ισχυριζόμενοι ότι «ο σχηματισμός (formation) των παραδοχών¹⁰ είναι το κλειδί της διαδικασίας στον μη-αποδεικτικό συλλογισμό» (Sperber & Wilson 1986/1995: 83). Στο σημείο αυτό, οι Sperber & Wilson

¹⁰ Ως παραδοχές ορίζουν «ένα δομημένο σύνολο εννοιών (structured set of concepts)» (Sperber&Wilson 1986/1995:85).

προτείνουν μια γνωσιακή θεωρία, «βασισμένη στη λειτουργία του απαγωγικού μηχανισμού, στη σχέση ανάμεσα στη δύναμη των προκείμενων και την ισχύ (strength) των συμπερασμάτων σε μια απαγωγή» (ό.π.:111), δεδομένου ότι οι νέες παραδοχές φέρουν την ισχύ των παραδοχών που τις παράγουν (ό.π.:83). Ο μηχανισμός αυτός περιγράφεται στην επόμενη υποενότητα.

2.3.2 Απαγωγικός μηχανισμός

«Αυτό που προσπαθούμε να προσφέρουμε εδώ είναι ένα γενικό περίγραμμα ενός τυπικού απαγωγικού συστήματος έχοντας την πρόθεση να μοντελοποιήσουμε (to model) το σύστημα που χρησιμοποιείται από το ανθρώπινα όντα στον αυθόρμητο συλλογισμό (inference), και συγκεκριμένα στην κανονική (normal) κατανόηση εκφωνημάτων».

(Sperber & Wilson 1986/1995:94)

Για τους Sperber & Wilson (1986/1995) η ανθρώπινη εννόηση πραγματώνει τους συλλογισμούς μέσω ενός απαγωγικού μηχανισμού που διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στον αυθόρμητο μη-αποδεικτικό συλλογισμό (reasoning). Όπως σημειώνουν, «είναι ένα αυτόματο με μνήμη και ικανότητα ανάγνωσης, γραφής και διαγραφής λογικών τύπων (forms), σύγκρισης των τυπικών ιδιοτήτων τους, αποθήκευσής τους στην μνήμη, και πρόσβασης στους απαγωγικούς κανόνες που εμπεριέχονται στις λογικές καταχωρίσεις (entries) για έννοιες» (ό.π.:94-95). Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα μηχανισμό που «καθιστά ρητό (explicates) το περιεχόμενο οποιουδήποτε συνόλου παραδοχών που υποβάλλονται σε αυτό» (ό.π.:97).

Πώς λειτουργεί ο απαγωγικός μηχανισμός; Απαγωγικοί συλλογισμοί εκτελούνται σε ένα σύνολο παραδοχών (αξιωμάτων ή αρχικών θέσεων ή παραγόμενων από προηγούμενους συλλογισμούς) αποθηκευμένων στη μνήμη του μηχανισμού, βάσει απαγωγικών κανόνων που έχει στην κατοχή του ο μηχανισμός, αλλά και του περικειμένου στο οποίο επιτελείται η επεξεργασία. Το εξαγόμενο καταγράφεται στη μνήμη ως παραγόμενη θέση και ο μηχανισμός συνεχίζει τη λειτουργία μέχρι να είναι αδύνατη η περαιτέρω απαγωγή (Sperber & Wilson 1986/1995:95). Στις επόμενες παραγράφους περιγράφεται η λειτουργία των απαγωγικών κανόνων για την παραγωγή νοήματος, δίνονται οι πηγές των παραδοχών που εισέρχονται στη μνήμη του μηχανισμού και αποτυπώνονται οι επιμέρους διαδικασίες. Το θέμα της επιλογής του περικειμένου δίνεται στην επόμενη υποενότητα.

Το εξαγόμενο των απαγωγικών κανόνων παρακολουθείται τόσο για πλεονασμούς, δηλαδή την παραγωγή αναπαραστάσεων που είναι ήδη παρούσες, έχοντας τη δυνατότητα να αποφεύγει επαναλήψεις (ό.π.:113), όσο και για αντιφάσεις, δηλαδή την παραγωγή νοητικών αναπαραστάσεων που είναι η λογική άρνηση κάποιας ήδη υπάρχουσας (ό.π.:95). Στην περίπτωση που προκύψει αντίφαση, ο μηχανισμός θα επιχειρήσει να την επιλύσει, λαμβάνοντας υπόψη την ισχύ των δύο αντιφατικών παραδοχών. Η σύγκριση της ισχύος τους θα αναδείξει τη μια ισχυρότερη από την άλλη και τότε ο μηχανισμός αυτόματα θα διαγράψει την αδύναμη. Αν για παράδειγμα, νόμιζες ότι η Μαρία είναι 25 χρονών και ο Κώστας σου πει ότι η Μαρία

ήταν συμμαθήτρια με τη μικρή του αδερφή που είναι 18 χρονών, τότε προκύπτει αντίφαση και η αρχική ασθενής παραδοχή διαγράφεται βάσει νέων ισχυρότερων παραδοχών. Τέλος, στην περίπτωση που η άμεση επίλυση των αντιφάσεων αποτύχει, επειδή ο μηχανισμός αδυνατεί να συγκρίνει την ισχύ των παραδοχών ή επειδή είναι ίσης ισχύος, τότε οι μελετητές υποθέτουν ότι η αντίφαση επιλύεται «μέσω μιας συνειδητής αναζήτησης για επιπλέον στοιχεία υπέρ ή κατά κάποιας από τις αντιφατικές παραδοχές» (ό.π.:115). Συνολικά, οι αντιφάσεις επιλύονται είτε με άμεση και αυτόματη απόρριψη των ψευδών προκειμένων, είτε μέσω εξέτασης και αξιολόγησης (deliberation).

Η δυνατότητα αποφυγής πλεονασμών και εξάλειψης αντιφάσεων του μηχανισμού συνδέονται με τα γνωσιακά αποτελέσματα: η επανάληψη πληροφορίας δεν αποφέρει γνωσιακά αποτελέσματα και δεν λογίζεται ως βελτίωση της γνώσης του ανθρώπου για τον κόσμο και η αντίφαση οδηγεί στην εγκατάλειψη προϋπαρχουσών παραδοχών, όπως είδαμε στο 2.1. Επομένως, ο απαγωγικός μηχανισμός είναι σημαντικός για τη ΘτΣ γιατί συνδέεται με τον ορισμό των τριών γνωσιακών αποτελεσμάτων και κατ' επέκταση με τον προσδιορισμό της συνάφειας (ό.π.:108-109).

Οι απαγωγικοί κανόνες, σύμφωνα με τους Sperber & Wilson, συνιστούν τους υπολογισμούς που εφαρμόζονται στις παραδοχές λόγω της λογικής μορφής τους, με αναφορά στις σημασιολογικές τους ιδιότητες: το συμπέρασμα που παράγουν συνεπάγεται από την προκειμένη (ό.π.:84). Ισχυρίζονται ότι «οι μόνοι απαγωγικοί κανόνες που μπορεί να εμφανιστούν στην λογική καταχώριση (entry) μιας δεδομένης έννοιας είναι κανόνες εξάλειψης (elimination) για αυτή την έννοια» (ό.π.: 86)· κανόνες που παίρνουν σαν εισαγόμενο «Α και Β» και δίνουν ως εξαγόμενο «Α», για τους οποίους έγινε λόγος παραπάνω. Είναι οι μόνοι διαθέσιμοι απαγωγικοί κανόνες «για χρήση στην αυθόρμητη επεξεργασία πληροφοριών – οι μόνοι κανόνες που αποτελούν μέρος του βασικού απαγωγικού εξοπλισμού των ανθρώπων» (ό.π.:96). Παρά τις ομοιότητες της πρότασής τους με συλλογιστικές θεωρίες της «νοητικής λογικής» (Rips 1983, Braine 1978), οι μελετητές υποστηρίζουν ότι ο απαγωγικός μηχανισμός που προτείνουν δεν έχει εισαγωγικούς (introduction) κανόνες· κανόνες των οποίων «η εξαγόμενη υπόθεση περιλαμβάνει κάθε έννοια που εμπεριέχεται στην εισαγόμενη/-ες υπόθεση/-εις, και τουλάχιστον μία επιπλέον έννοια» (ό.π.:96). Στο απαγωγικό σύστημα των Sperber & Wilson (1986/1995) η αναπαράσταση της μορφής «Α» δε θα παράγει υποχρεωτικά αναπαράσταση της μορφής «Α ή Β». Ο μηχανισμός δεν έχει σύζευξη γιατί οι Sperber & Wilson θεωρούν μάλλον ότι το σύνολο των προφανών παραδοχών έχει ήδη ένα συμπλεκτικό χαρακτήρα και έτσι αποφεύγουν να γίνει πληθωριστικός ο μηχανισμός.

Βασική λειτουργία του απαγωγικού μηχανισμού είναι η ανάλυση και χειραγώγηση του νοητικού περιεχομένου των παραδοχών. Σε κανονικές συνθήκες η απαγωγική επεξεργασία μιας παραδοχής περιλαμβάνει τους υπολογισμούς των μη-κοινοτοπικών συμπερασμών (non-trivial implications). (ό.π.:97). Υποθέτουν ότι όταν ο μηχανισμός υποβάλλεται στην επεξεργασία μιας σειράς παραδοχών, δεδομένων «των συνηθισμένων περιορισμών της μνήμης και της προσοχής, θα πρέπει άμεσα και αυτόματα να υπολογίσει όλους τους μη-κοινοτοπικούς συμπερασμούς που ορίζονται από τους απαγωγικούς κανόνες» (ό.π.102). Οι παραπάνω περιορισμοί βρίσκονται σε

αντιστοιχία με τους περιορισμούς της ανθρώπινης ορθολογικότητας, όπως προβλέπει η οριοθετημένη ορθολογικότητα (bounded rationality), ενώ η αυτόματη επεξεργασία των πληροφοριών ίσως θα έπρεπε να ιδωθεί ως αποτέλεσμα ενεργοποίησης γρήγορων και φειδωλών ευρετικών εργαλείων (βλ. ενότ. 4).

Σύμφωνα με τους Sperber & Wilson, οι παραδοχές που εισέρχονται στη μνήμη του μηχανισμού μπορεί να προέρχονται από τέσσερις πηγές: την αντίληψη, την γλωσσική αποκωδικοποίηση, την εγκυκλοπαιδική μνήμη και τέλος, προσθήκες στην μνήμη του μηχανισμού που έχουν προέλθει από προγενέστερες απαγωγικές διαδικασίες. Οι παραδοχές που προέρχονται ή ανακτώνται από εγκυκλοπαιδικές καταχωρίσεις (entries) συνιστούν την παλιά πληροφορία. Οι παραδοχές που προέρχονται από την αντίληψη ή την γλωσσολογική αποκωδικοποίηση είναι νέα πληροφορία που γίνεται παλιά κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας της.

Η πληροφορία που καταχωρείται στη μνήμη διαχωρίζεται σε δύο υποσύνολα, P και C, για τη νέα και την παλιά πληροφορία αντίστοιχα. «Μια απαγωγή βασισμένη στην ένωση νέας πληροφορίας P και παλιάς πληροφορίας C είναι *περικειμενοποίηση* (contextualization) της P στη C. Αυτή η περικειμενοποίηση μπορεί να αξιώσει αυτό που ονομάζουμε *περικειμενικά αποτελέσματα*» (όπ:108). Πιο σημαντικό περικειμενικό αποτέλεσμα είναι ο *περικειμενικός συμπερασμός* (contextual implication) που προκύπτει από την αλληλεπίδραση νέας και παλιάς πληροφορίας (όπ.:109) (πρβλ.3(γ)).

Η αναπαράσταση και ο υπολογισμός είναι τυπικά διακριτές και συμπληρωματικές διαδικασίες: καμία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη. Το περιεχόμενο μιας παραδοχής ορίζεται από τις λογικές καταχωρίσεις (entries) της έννοιας που περιέχει, ενώ το περικείμενο μέσα στο οποίο γίνεται η επεξεργασία της, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι τουλάχιστον μονομερώς προσδιορισμένο από τις εγκυκλοπαιδικές καταχωρίσεις. Όπως σημειώνουν οι μελετητές «Μια κεντρική λειτουργία του απαγωγικού μηχανισμού είναι [...] να παράγει αυθόρμητα, αυτόματα και ασυνείδητα, τους περικειμενικούς συμπερασμούς κάθε νέας πληροφορίας στο περικείμενο της παλιάς πληροφορίας [...] όσο περισσότερους περικειμενικούς συμπερασμούς παράγει, τόσο περισσότερο αυτή η νέα πληροφορία θα βελτιώσει την υπάρχουσα αναπαράσταση του ατόμου για τον κόσμο» (όπ:108).

Προσαρμόζοντας το παράδειγμα του Grundy (2000:102) σε ερεθίσματα της τοπικής κοινωνίας, μπορούμε να φανταστούμε το παρακάτω οδικό σήμα:

Σχήμα 1. Πινακίδα κατεύθυνσης προς χώρο επιτρεπόμενης στάθμευσης

Προκειμένου να γίνει κατανοητό το νόημα της πινακίδας, οι διερχόμενοι οδηγοί θα επεξεργαστούν τις παρακάτω παραδοχές:

α) Αυτή είναι μια πινακίδα. Οι πινακίδες δείχνουν μέρη.

- β) Εγκυκλοπαιδική γνώση: υπάρχει ένας αρχαιολογικός χώρος «Κνωσός».
- γ) Οι οδηγοί συμβουλεύονται ότι υπάρχει παρκινγκ μπροστά τους για αυτούς που επιθυμούν να επισκεφθούν τον αρχαιολογικό χώρο.

Επομένως, για την ερμηνεία της πινακίδας χρειάζεται να γίνει συλλογισμός που απαιτεί την αλληλεπίδραση του εισαγόμενου από την αντίληψη (η πινακίδα), γλωσσική αποκωδικοποίηση (το κείμενο), και παλιά πληροφορία - γνώση σχετικά με τη λειτουργία των πινακίδων και τη γνώση της ύπαρξης της Κνωσού. Πρόκειται για μια περίπτωση επέκτασης περικειμένου με την προσθήκη πληροφοριών από το άμεσα παρατηρήσιμο (observable) περιβάλλον για το οποίο γίνεται λόγος στην επόμενη υποενότητα 2.3.3.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο συλλογιστικός μηχανισμός που προτείνουν οι Sperber & Wilson δεν είναι τόσο αμιγής. Σύμφωνα με τους μελετητές, στην ανθρώπινη επικοινωνία το νόημα του ομιλητή ανακτάται μέσω μιας μη-αποδεικτικής συλλογιστικής επεξεργασίας του εισαγόμενου από τον ακροατή (Wilson & Sperber 2002:249), υποθέτουν όμως ότι η ερμηνεία των εκφωνημάτων προκύπτει από τη λειτουργία ενός απαγωγικού μηχανισμού. Αφού ο μηχανισμός παίρνει ως εισαγόμενα και δίνει ως εξαγόμενα νοητικές αναπαραστάσεις, δηλαδή παραδοχές σε λογική μορφή που κρίνονται με τιμές αληθείας και ψεύδους, γιατί η επεξεργασία δεν είναι αποδεικτική; Γιατί ένας απαγωγικός μηχανισμός που λειτουργεί με απαγωγικούς κανόνες να επεξεργάζεται ένα συλλογισμό που δεν είναι αυστηρά έγκυρος (valid); Φαίνεται ότι υπάρχει ένας παράγοντας ανασφάλειας όταν οι Sperber & Wilson σ' αυτό το σημείο επικαλούνται ορθολογικότητα αλλά όχι στα πλαίσια της λογικής και αφήνουν ανοιχτό το ερώτημα για τους μηχανισμούς πρόσληψης νοήματος.

Όπως σημειώνει ο Allott (2013), ένας μη-αποδεικτικός συλλογισμός είναι ο συλλογισμός που θα επιφέρει την καλύτερη εξήγηση, όταν υπάρχει κάποιο γεγονός ή κατάσταση που επιθυμούμε να μάθουμε *γιατί* συνέβη ή *πώς* προέκυψε. Επομένως, μήπως ο μηχανισμός τίθεται σε λειτουργία για την περίπτωση της αναζήτησης λόγων (reasons) για την εξήγηση συμπεριφοράς; Τί γίνεται όμως στην περίπτωση της πρόβλεψης; Ίσως η υπεραπλούστευση των πράξεων της πρόβλεψης και της εξήγησης, για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω, κρύβεται πίσω από την εγγενώς προβληματική πρόταση των μελετητών για λειτουργία ενός απαγωγικού μηχανισμού που επεξεργάζεται μη-αποδεικτικά τα εισαγόμενα για την ερμηνεία των εκφωνημάτων.

2.3.3 Η επιλογή του νοητικού περικειμένου

«Στην λεκτική κατανόηση συγκεκριμένα, η συνάφεια είναι αυτή που αντιμετωπίζεται σαν είναι δοσμένη [εκ των προτέρων], και το περικείμενο αυτό που αντιμετωπίζεται ως μεταβλητή»

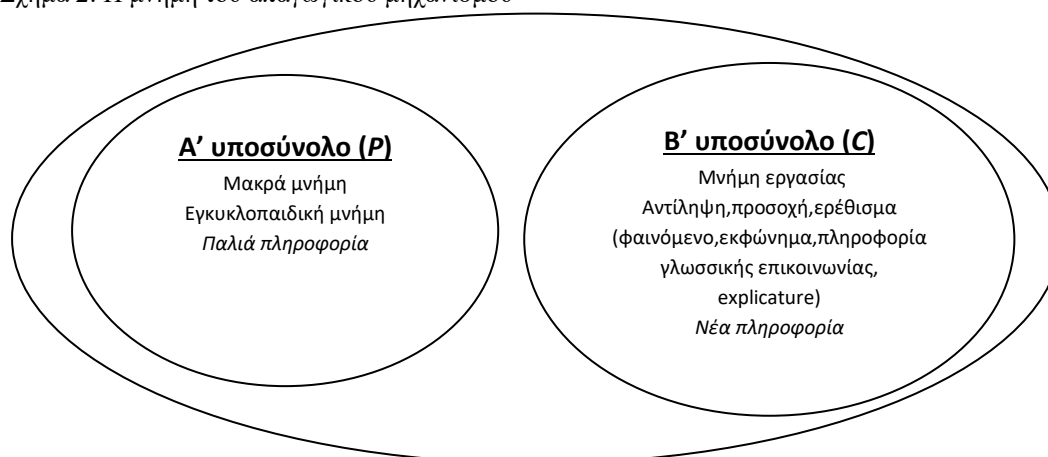
(Sperber & Wilson 1986/1995:142)

Στην ενότητα αυτή θα γίνει αναφορά στο γεγονός ότι το περικείμενο που χρησιμοποιείται για την επεξεργασία μιας νέας υπόθεσης δεν είναι εκ των προτέρων δοσμένο, αλλά επιλέγεται από τον ακροατή, εφόσον ακροατής είναι αυτός που «επεξεργάζεται μια παραδοχή που αξιώνει ρητά ο ομιλητής» (όπ.:132).

Οι μελετητές προτείνουν ότι, κατά την κατανόηση του νοήματος του εκφωνήματος του ομιλητή η συνάφεια προηγείται του περικειμένου: οι άνθρωποι ελπίζουν ότι η παραδοχή που γίνεται αντικείμενο νοητικής επεξεργασίας είναι συναφής – ειδάλως δεν θα έμπαιναν στον κόπο-, και ύστερα προσπαθούν να επιλέξουν ένα περικείμενο που θα επιβεβαιώνει αυτή τους την ελπίδα: ένα περικείμενο που θα μεγιστοποιεί τη συνάφεια. (όπ.:142). Η συνάφεια είναι σταθερά και το περικείμενο μεταβλητή. Ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα υποενότητα είναι: Πώς ορίζεται το πεδίο της μεταβλητής του περικειμένου; Πώς ένα συγκεκριμένο υποσύνολο των υποθέσεων ενός ατόμου επιλέγεται; Πώς ανακτούμε τη συναφή πληροφορία από την αποθήκη του μυαλού μας για να βγάλουμε νόημα; Πώς τη μακρά μνήμη την ενεργοποιούμε και ανακτάμε περικείμενο;

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, το σύνολο των παραδοχών στη μνήμη ενός απαγωγικού μηχανισμού στην αρχή μας απαγωγικής διαδικασίας μπορεί να διαχωριστεί σε δύο υποσύνολα, P και C, για τη νέα και την παλιά πληροφορία αντίστοιχα, το καθένα από τα οποία λειτουργεί ως το περικείμενο μέσα στο οποίο γίνεται η επεξεργασία του άλλου υποσυνόλου. Κάτι τέτοιο μπορεί «να χρησιμοποιηθεί για να διευκρινίσει την ψυχολογική διάκριση ανάμεσα στην πληροφορία στην πρώτη γραμμή της προσοχής, που είναι συνήθως νέα, και την πληροφορία που λαμβάνεται υπ' όψη αλλά παραμένει στο πίσω μέρος της προσοχής, και που είναι συνήθως παλιά: μια διάκριση που τυπικά προκύπτει στις συνηθισμένες συλλογιστικές διαδικασίες» (όπ.:137). Σχηματικά η πρόταση των μελετητών για την οργάνωση του απαγωγικού μηχανισμού δίνεται στο σχήμα 2:

Σχήμα 2: Η μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού

Κρίσιμο σημείο στην επεξεργασία νέας πληροφορίας είναι ο συνδυασμός της με ένα επαρκώς επιλεγμένο σύνολο παραδοχών που προϋπάρχουν στη μνήμη του μηχανισμού. Για κάθε κομμάτι νέας πληροφορίας διαφορετικές παραδοχές από ποικίλες πηγές (μακρά μνήμη, βραχεία μνήμη, αντίληψη) μπορεί να επιλεγούν ως περικείμενο, όχι όμως αυθαίρετα. Η εγκυκλοπαιδική μνήμη του ατόμου, που φαίνεται να σχετίζεται με την μακρά μνήμη ως χώρος αποθήκευσης παλιών πληροφοριών, και η νοητική δραστηριότητα στην οποία εμπλέκεται, περιορίζουν την τάξη του

δυνητικών περικειμένων από την οποία ένα περικείμενο μπορεί να επιλεγθεί σε μια δεδομένη στιγμή (όπ.:138).

Ακολουθώντας τα πορίσματα στο χώρο της ψυχολογίας, οι Sperber & Wilson ισχυρίζονται ότι οι εγκυκλοπαιδικές γνώσεις στη μακρά μνήμη είναι οργανωμένες σε μεγάλα τεμάχια που περιλαμβάνουν μικρότερα τεμάχια. Υποθέτουν ότι δεν πρόκειται για μεμονωμένες παραδοχές καθώς μεταφέρονται ως τεμάχια από την εγκυκλοπαιδική μνήμη στη μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού. Για παράδειγμα, στην αναζήτηση ενός μέρους να πεις καφέ στο κέντρο του Ηρακλείου, είναι αδύνατο να θυμηθείς και να προσθέσεις στο περικείμενο την πληροφορία ότι η καφετέρια του Μεγάρου δεν έχει τη φασαρία του κέντρου, χωρίς να θυμηθείς, επίσης, και να προσθέσεις κι άλλες πληροφορίες, όπως την θέα στο λιμάνι και την εύκολη στάθμευση. Επίσης, υποθέτουν ότι, τα τεμάχια πληροφοριών είναι διαβαθμισμένης προσβασιμότητας σε μια δεδομένη στιγμή: «η εγκυκλοπαιδική καταχώριση (entry) μιας έννοιας γίνεται προσβάσιμη μόνο όταν αυτή η έννοια εμφανίζεται σε μια παραδοχή που υπήρξε ήδη πρόσβαση». Για παράδειγμα, θα ήταν αδύνατο να σκεφτείς τη θέα του Μεγάρου, αν δεν σκεφτόσουν ήδη αυτό το μέρος.

Ποιες πληροφορίες διατηρούνται στην βραχεία μνήμη, ποιες μεταφέρονται στην εγκυκλοπαιδική μνήμη και ποιες διαγράφονται; Ο μελετητής σημειώνει: «υποθέτουμε ότι όλοι οι νέοι παραγόμενοι συνθετικοί συμπερασμοί (synthetic implications), όλες οι προκείμενες που έχουν υποβληθεί σε ένα συνθετικό κανόνα, και όλες οι προκείμενες που έχουν ενισχυθεί, παραμένουν στη μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού. Οι άλλες παραδοχές που παραμένουν στη μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού στο τέλος της απαγωγικής διαδικασίας – ήτοι, προκείμενες που δεν έχουν επηρεάσει την απαγωγή, ή δεν έχουν επηρεαστεί απ' αυτήν – διαγράφονται από τη μνήμη του μηχανισμού» (όπ.:139). Ωστόσο, παραμένουν για κάποιο χρόνο στη βραχεία μνήμη, καθώς ένα άτομο που μόλις επεξεργάστηκε κάποια νέα πληροφορία «ακόμα έχει στο νου του τις παραδοχές που μόλις επεξεργάστηκε» (όπ.:138).

Όταν κάποιος μοιράζει την προσοχή του σε δύο διαφορετικά έργα, για παράδειγμα βλέπει τηλεόραση και ταυτόχρονα κάνει μια συζήτηση με κάποιον που κάθεται δίπλα του για τα νέα μέτρα της κυβέρνησης, «φαίνεται ότι κάνει εναλλαγές μπροστά και πίσω ανάμεσα σε δύο διαφορετικά περικείμενα» (όπ.:139). Οι μελετητές προτείνουν την ύπαρξη μιας βραχείας νοητικής μνήμης, διακριτής από αυτήν του απαγωγικού μηχανισμού, στην οποία προσωρινά αποθηκεύεται το περικείμενο που δεν χρησιμοποιείται.

Οι παραδοχές που παραμένουν στη μνήμη του μηχανισμού μετά το τέλος μιας απαγωγικής διαδικασίας λειτουργούν ως το άμεσο περικείμενο στο οποίο θα γίνει η επεξεργασία νέας πληροφορίας. Πρόκειται για το αρχικό περικείμενο που στην περίπτωση της λεκτικής κατανόησης μπορεί να επεκταθεί με τρεις τρόπους: πρώτον, από εκφωνήματα που προέκυψαν νωρίτερα στη συνδιαλλαγή, δεύτερον, από την προσθήκη στις εγκυκλοπαιδικές καταχωρίσεις εννοιών, ήδη παρουσών είτε στο περικείμενο, είτε στην παραδοχή που γίνεται επεξεργασία και τέλος, με την προσθήκη πληροφοριών για το άμεσα παρατηρήσιμο/αισθητό (observable) περιβάλλον. Ας δούμε ένα παράδειγμα για την τρίτη περίπτωση που άπτεται

περισσότερο του θέματος της εργασίας. Μπορούμε να φανταστούμε την Μαρία απευθυνόμενη στον Κώστα και δείχνοντας την βρύση στο μπάνιο που στάζει, να λέει:

Μαρία: Μήπως πρέπει να φωνάξουμε υδραυλικό να φτιάξει αυτό.

Ο Κώστας προκειμένου να ερμηνεύσει το εκφώνημα, πέρα από την εγκυκλοπαιδική γνώση σχετικά με το επάγγελμα του υδραυλικού, καλείται να προσθέσει στο περικείμενο κάποια περιγραφή για το αντικείμενο που δείχνει η Μαρία. Η μορφή του εκφωνήματος της Μαρίας παρέχει κίνητρο για κάτι τέτοιο, εφόσον η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας προτείνει την προσθήκη πληροφορίας στο περικείμενο που αντλείται από το περιβάλλον. Όπως σημειώνουν οι μελετητές «οι άνθρωποι συνεχώς παρακολουθούν το φυσικό περιβάλλον ενώ φέρνουν εις πέρας νοητικά έργα που μπορεί να είναι μονομερώς ή εντελώς άσχετα με αυτό το περιβάλλον» (όπ.:141). Ισχυρίζονται ότι οι πληροφορίες που αντλούνται από τα ερεθίσματα παραμένουν προσωρινά στη βραχεία μνήμη της αντίληψης απ' όπου κάποιες μεταφέρονται στην γενική βραχεία νοητική μνήμη και στη μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού.

Εφόσον, υπάρχει ένα εύρος πιθανών περικειμένων, τί καθορίζει την επιλογή ενός συγκεκριμένου περικειμένου; Οι μελετητές ισχυρίζονται ότι η αναζήτηση της συνάφειας θα κατευθύνει την επιλογή, όπως αυτή καθορίζεται με όρους κόστους-αποτελέσματος: όσο λιγότερο προσβάσιμο ένα περικείμενο, τόσο μεγαλύτερο το κόστος επεξεργασίας του (όπ.:142).

Συνοψίζοντας, η γνωσιακή αρχή της συνάφειας συνεπάγεται ότι η μνήμη πρέπει να είναι οργανωμένη έτσι ώστε η πληροφορία να αποθηκεύεται σε μια εύχρηστη μορφή ώστε να είναι προσβάσιμη και να ανακαλείται όταν είναι συναφής (Allott 2013). Συγκεκριμένα, οι Sperber & Wilson υποθέτουν ότι η μακρά μνήμη είναι οργανωμένη σε μεγάλα τεμάχια (Sperber & Wilson 1986/1995: 138), κάτι που προβλέπουν οι μελέτες της ψυχολογίας (Miller 1956, Baddeley 2003, 2004a, 2004b, Shelton, Elliott & Cowan 2008).

Θέματα συζήτησης στις επόμενες ενότητες είναι ο ισχυρισμός των Sperber & Wilson για την ανθρώπινη επικοινωνία.

3 Θεωρία της Συνάφειας και επικοινωνία

Η Θεωρία της Συνάφειας μπορεί να θεωρηθεί ως μια προσπάθεια λεπτομερούς επεξεργασίας ενός από τους κεντρικούς ισχυρισμούς του Grice: ότι ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό της ανθρώπινης επικοινωνίας, τόσο λεκτικής όσο και μη λεκτικής, είναι η έκφραση και η αναγνώριση των προθέσεων.

(Wilson & Sperber 2002:249)

Στην ενότητα αυτή θα γίνει λόγος για τις υποθέσεις της θεωρίας που σχετίζονται με την επικοινωνία. Αυτές περιλαμβάνουν τον ισχυρισμό του Grice ότι για την κατανόηση του εκφωνήματος ο ακροατής καλείται να συνάγει αυτό που ο ομιλητής έχει την πρόθεση να μεταδώσει από αυτό που εκφέρει. Επίσης, αποκλίνοντας από τον Grice, οι Sperber & Wilson κάνουν λόγο για δύο προθέσεις του ομιλητή,

δεσπόζουσες στην επικοινωνία: την πληροφοριακή και την επικοινωνιακή πρόθεση. Τέλος, εισάγουν στη γνωσιακή επιστήμη την υπόθεση της μέγιστης συνάφειας, ένα ευρετικό εργαλείο που κατευθύνει την αναζήτηση της προτιθέμενης από τον ομιλητή ερμηνείας του εκφωνήματός του.

Φαίνεται ότι η θεωρία δίνει κάποιες απαντήσεις για την επιλογή των άξιων προσοχής πληροφοριών ή την ανάκτησή τους από τη μνήμη, κάτι που ενισχύεται από την έννοια του επιδεικτικού ερεθίσματος και την συλλογιστική επικοινωνία που προτείνουν, την *επιδεικτική-συλλογιστική επικοινωνία*, όπως την ονομάζουν, «αντιμετωπίζοντας την επιδεικτική επικοινωνία, τη συλλογιστική επικοινωνία και την επιδεικτική-συλλογιστική επικοινωνία ως το ίδιο πράγμα» (Sperber & Wilson 1986/1995:54), για την οποία γίνεται λόγος στην ενότητα 3.3.

Ωστόσο, για την προσέγγιση της έννοιας της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας κρίσιμη είναι η έννοια του γνωσιακού περιβάλλοντος του ατόμου, καθώς αυτό θέτει όρια στα συμφραζόμενα που του είναι διαθέσιμα. Πρόκειται για έννοια τροφοδοτούμενη από εκείνη της προφάνειας που δείχνει ότι το γνωσιακό περιβάλλον των συνδιαλεγόμενων μπορεί να διαφέρει όχι μόνο ως προς τις διαθέσιμες σ' αυτούς πληροφορίες, αλλά και στο βαθμό που αυτές αναπαρίστανται νοητικά και τίθενται υπό νοητική επεξεργασία (Žegarac 2007:16). Οι έννοιες αυτές γεννήθηκαν ως ανάγκη επίλυσης του προβλήματος της απροσδιοριστίας του περικειμένου.

3.1 Ο ρόλος του περικειμένου, προφάνεια και αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον

Το περικείμενο είναι το υποσύνολο των νοητικά αναπαριστάμενων παραδοχών που αλληλεπιδρά με νέα πληροφορία προσλαμβάνοντας είτε μέσω της αντίληψης είτε μέσω της επικοινωνίας, προκειμένου να επιφέρει περικειμενικά αποτελέσματα. Στην επιδεικτική επικοινωνία το περικείμενο επιλέγεται από τον ακροατή.

(Carston 2002:376)

3.1.1 Περικείμενο

Πρόβλημα για την ερμηνεία των εκφωνημάτων θέτει η απροσδιοριστία των κοινών πληροφοριών που λειτουργούν ως βάση για αυτή τη διαδικασία, δηλαδή του περικειμένου. Οι Sperber & Wilson (1986/1995:15-16) ορίζουν το περικείμενο ως τις πληροφορίες από το άμεσο φυσικό περιβάλλον και τα προηγούμενα εκφωνήματα, αλλά και προσδοκίες για το μέλλον, επιστημονικές παραδοχές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, αναμνήσεις, γενικές πολιτισμικές παραδοχές και πεποιθήσεις σχετικά με τη νοητική κατάσταση του ομιλητή. Ο ιδιοσυγκρασιακός χαρακτήρας των ατόμων και οι διαφορετικές εμπειρίες οδηγούν σε διαφορετικές απομνημονευμένες πληροφορίες. Κάθε νέο εκφώνημα απαιτεί διαφορετικό περικείμενο και «πρόβλημα για την πραγματολογική θεωρία είναι να περιγράψει πώς, σε κάθε εκφώνημα, ο ακροατής βρίσκει το περικείμενο που του δίνει τη δυνατότητα να το καταλάβει επαρκώς» (ο.π.:16).

Η επικοινωνία απαιτεί ως ένα βαθμό συνεργασία των συνδιαλεγόμενων ως προς την επιλογή κώδικα και περικειμένου. Όμως, αυτή η συνεργασία δεν μπορεί να είναι απόλυτα συμμετρική, και η επικοινωνία, τελικά, είναι μια ασύμμετρη διαδικασία: ο ομιλητής κινεί τα νήματα και ο ακροατής ακολουθεί. Συγκεκριμένα, ο ομιλητής φέρει

την ευθύνη αποφυγής παρανόησης κάνοντας τις σωστές υποθέσεις για τον κώδικα και το περιεχόμενο στο οποίο έχει πρόσβαση ο ακροατής και είναι πιθανό να χρησιμοποιήσει στη διαδικασία κατανόησης (ό.π.:43).

Στην επόμενη ενότητα δίνεται η υπόθεση της αμοιβαίας γνώσης που προσπαθεί να προσεγγίσει αυτό το πρόβλημα και, αν και απορριπτέα κατά τους Sperber & Wilson (1986/1995, 2015), δίνει έναυσμα για την ανάπτυξη της δικής τους υπόθεσης.

3.1.2 Η υπόθεση της αμοιβαίας γνώσης

Οι Sperber & Wilson (1986/1995:15-21) απορρίπτουν ως ανεπαρκή ερμηνεία την υπόθεση της κοινής γνώσης (Lewis 1969) και της αμοιβαίας γνώσης (Schiffer 1972), που επιχειρεί να εξηγήσει πώς αυτή η συνεργασία μπορεί να επιτευχθεί, επικαλούμενες μια απόλυτα συμμετρική συνεργασία εμπλεκόμενων στην επικοινωνία. Βασικό επιχείρημα των υποθέσεων αυτών είναι ότι τόσο ο ομιλητής, όταν διατυπώνει το νόημά του, όσο και ο ακροατής, όταν ερμηνεύει το εκφώνημα, πρέπει να περιοριστούν στα γεγονότα, τις πεποιθήσεις και την γνώση που μοιράζονται και γνωρίζουν ότι μοιράζονται. Έτσι, η έννοια της αμοιβαίας γνώσης απαιτεί μια άπειρη παλινδρόμηση της γνώσης (ο A γνωρίζει ότι p, ο B γνωρίζει ότι ο A γνωρίζει ότι p, ο A γνωρίζει ότι ο B γνωρίζει ότι ο A γνωρίζει ότι p κ.ο.κ) που οδηγεί στο «Παράδοξο της Αμοιβαίας Γνώσης» (Schiffer 1972). Επιπλέον, προσκόπτει σε πλήθος προβλημάτων. Ενδεικτικά, δεν δίνει απάντηση στο πώς οι συνδιαλεγόμενοι μπορούν να διακρίνουν τη γνώση που από κοινού μοιράζονται από τη γνώση που είναι γενικά αμοιβαία με εγγυημένη την επιτυχία της συνδιαλλαγής. Ακόμη, παρ' όλο που αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας σειράς δυνητικών περικειμένων για την ερμηνεία ενός εκφωνήματος, δεν προσεγγίζει πώς επιλέγεται το κατάλληλο περιεχόμενο. Τέλος, όπως σημειώνουν οι Bach & Harnish (1979:93), δεν δίνει στοιχεία για το πώς ενεργοποιούνται συγκεκριμένες αμοιβαίες πεποιθήσεις ή επιλέγονται ως συναφείς και πώς επιτυγχάνεται η σωστή αναγνώριση.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι υπάρχει η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της αμοιβαίας γνώσης. Οι Sperber & Wilson δίνουν μια ψυχολογικά περισσότερο ρεαλιστική προσέγγιση, εμπνευσμένη από την πρόταση του Grice για ερμηνεία του νοήματος του ομιλητή βάσει των *εμφανών* προθέσεων και των νοητικών καταστάσεων.

3.1.3. Προφάνεια και αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον

Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα της θεωρίας της Συνάφειας είναι η ανάπτυξη και η κρίσιμη ένταξη στη θεωρία που προτείνουν της έννοιας της *αμοιβαίας προφάνειας* και της σχετιζόμενης έννοιας του *αμοιβαίου γνωσιακού περιβάλλοντος*. Ο στόχος της παρούσας ενότητας είναι κυρίως περιγραφικός και αφορά την παρουσίαση βασικών χαρακτηριστικών τους, όπως παρατίθενται στους Sperber & Wilson (1986/1995, κεφ.1, ενότητες 3, 8) και Sperber & Wilson (2015:133-135). Στην ενότητα 3.3 θα φανεί πώς συμμετέχουν στην ανάπτυξη της έννοιας της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας.

Βασικά ερωτήματα στα οποία απαντά η ΘτΣ, σ' αυτή την ενότητα είναι: Ποιά μορφή κοινής πληροφορίας είναι διαθέσιμη στους ανθρώπους; Πώς η κοινή πληροφορία αξιοποιείται στην επικοινωνία; Ποιος είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η αναζήτηση συνάφειας στην επικοινωνία;

Η προφάνεια είναι μια ιδιότητα των λογικοπροτάσεων, μια νοητική κατασκευή. Συγκεκριμένα, είναι η δυνατότητα μια λογικοπρόταση να επηρεάσει τις πεποιθήσεις ή τις αποφάσεις ενός ατόμου (Sperber & Wilson 2015). Επαναδιατυπώνοντας¹¹ τον ορισμό της προφάνειας θέτουν ότι:

Προφάνεια

Μια λογικοπρόταση είναι προφανής σε ένα άτομο σε ένα δεδομένο χρόνο στο μέτρο που είναι πιθανό σε κάποιο θετικό βαθμό να την σκεφτεί και να την αποδεχτεί ως αληθή. (Sperber & Wilson 2015:134)

Αναλύοντας τον ορισμό, οι *λογικοπροτάσεις* είναι τα «κομμάτια πληροφορίας», που μπορεί να είναι ψευδή ή αληθή και στην τελευταία περίπτωση να αποτελούν δεδομένα. Με την φράση *δεδομένο χρόνο* οι μελετητές κάνουν λόγο για το χρονικό διάστημα στο οποίο μια λογικοπρόταση καθίσταται προφανής. Η προφάνειά της εξαρτάται όχι μόνο από την κατάσταση του νου του ατόμου αλλά κι από το περιβάλλον και τις πληροφορίες που αντλεί απ' αυτό το άτομο μέσω της αντίληψης και της επικοινωνίας. Οι νοητικές διαδικασίες, λοιπόν, σύμφωνα με τους μελετητές, δεν τοποθετούνται μόνο στον χρόνο αλλά και στον φυσικό και κοινωνικό χώρο. Για την κατανόηση ενός εκφωνήματος εμπλέκονται αλληλεπιδράσεις οργανισμού-περιβάλλοντος και περιλαμβάνονται διαδικασίες ενσωματωμένης ή κατανεμημένης εννόησης (Sperber & Wilson 2015).

Η απόδοση της ιδιότητας της προφάνειας σε κάποιες λογικοπροτάσεις είναι «μια συνάρτηση του φυσικού περιβάλλοντος του ατόμου και των γνωσιακών ικανοτήτων του» (Sperber & Wilson 1995: 39). Όσον αφορά τις γνωσιακές ικανότητες, τα πραγματικά γνωστά γεγονότα, όπως οι απομνημονευμένες πληροφορίες, εκλαμβάνονται από τους μελετητές ως γνωσιακές ικανότητες κι όχι ως προφανή στοιχεία, αυτά καθ' αυτά. Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι οι πληροφορίες που καθίστανται προφανείς, είναι προφανείς για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και αποβάλλουν την ιδιότητά τους αυτή εφόσον εκπληρώσουν τη λειτουργία τους στη γνωσιακή διαδικασία. Όσον αφορά το περιβάλλον, αυτό παρέχει στο άτομο τα στοιχεία για να καταστεί μια λογικοπρόταση προφανή. Οποιοδήποτε αντιληπτό φαινόμενο, όπως ένα εκφώνημα, μπορεί να καταστήσει προφανή στον ακροατή ένα αόριστο αριθμό

¹¹ Ο αρχικός ορισμός των Sperber & Wilson (1986/1995:39) προέβλεπε ότι «Ένα γεγονός είναι προφανές σε ένα άτομο σε μια δεδομένη στιγμή εάν και μόνο αν το άτομο είναι ικανό εκείνη τη στιγμή να το αναπαραστήσει νοητικά και να αποδεχτεί την αναπαραστάσή του ως αληθή ή πιθανά αληθή». Ο ορισμός αυτός επεκτεινόταν από τις αντικειμενικές οντότητες, τα γεγονότα, σε γνωσιακές οντότητες, τις παραδοχές (assumptions). Ως παραδοχές όριζαν «το εξαγόμενο της γνωσιακής διαδικασίας της αντίληψης, της ανάκλησης στη μνήμη, της φαντασίας ή του συλλογισμού που είναι εσωτερικά στον οργανισμό» (Sperber & Wilson 1986/1995:261). Επιχείρημα χρήσης αυτού του όρου ήταν ότι οι παραδοχές μπορεί να είναι εσφαλμένες, τα γεγονότα όχι. Οι Sperber & Wilson (2015) επαναδιατυπώνουν και κάνουν λόγο για λογικοπροτάσεις που κρίνονται για την αληθειαικότητά τους.

λογικοπροτάσεων. Ορισμένες απ' αυτές τις προφανείς λογικοπροτάσεις ανακατασκευάζονται στο ενδεχόμενο που συνδεθούν με κάποιο τρόπο με το περιεχόμενο του ακροατή για να αποσπάσει περικειμενικά αποτελέσματα. Μόνο ανακατασκευασμένες πληροφορίες συλλαμβάνονται συνειδητά και τίθενται υπό διαδικασίες εννοιολογικής νόησης (conceptual cognition).

Ο βαθμός της προφάνειας εξαρτάται από δύο παράγοντες. Από τη μια, από το πόσο εξέχουσα ή «προσβάσιμη» είναι η λογικοπρόταση, δηλαδή πόσο εύκολα μπορεί να ανακατασκευαστεί ή να γίνει αντικείμενο συλλογισμού και από την άλλη, από το πόσο ισχυρή είναι, δηλαδή το ποσοστό στο οποίο γίνεται αποδεκτή ως αληθής.

Οι Sperber & Wilson (2015) ισχυρίζονται ότι όσο μεγαλύτερος ο βαθμός προφάνειας τόσο μεγαλύτερος ο αιτιώδης ρόλος αυτής της πληροφορίας στη σκέψη και στη συμπεριφορά του ατόμου και σημειώνουν: «Πρέπει να εξετάσουμε το κοινό αποτέλεσμα [της προσβασιμότητας και της ισχύος της προφάνειας της πληροφορίας] για να εξηγήσουμε ή να προβλέψουμε τον αιτιώδη ρόλο (causal role) μιας πληροφορίας στις νοητικές διαδικασίες ενός ατόμου». (ό.π.:133, πρόσθετη έμφαση). Ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι προβλέπουν και εξηγούν συμπεριφορές αποδίδοντας λογικοπροτασιακές στάσεις στους άλλους μέσω μιας μεταναπαραστατικής ικανότητας που αναπτύχθηκε εξελικτικά. Αν ίσχυε κάτι τέτοιο, τα παιδιά κάτω των 4 ετών που δεν έχουν αναπτύξει την ικανότητα ΘτΝ, πώς επιτυγχάνουν να επικοινωνούν; Όπως θα φανεί παρακάτω, οι Sperber & Wilson ισχυριζόμενοι αναζήτηση αιτιών ή λόγων για την πρόβλεψη συμπεριφοράς, συμφύρουν τις δύο πράξεις, κάτι που φέρει αρκετά παραπέρα συνέπειες στη θεωρία τους. Επίσης, όπως θα συζητηθεί αργότερα, η επικοινωνία φαίνεται να επιτυγχάνεται με την κατανόηση της συμπεριφοράς των άλλων ως κατευθυνόμενης από την επίτευξη ενός στόχου μέσω του συντονισμού των εμπλεκομένων (Millikan 2012), χωρίς να προϋποτίθεται ΘτΝ για την απόδοση προθέσεων.

Σύμφωνα με τη ΘτΣ, ο ομιλητής μπορεί να έχει την πρόθεση να καταστήσει προφανή μια σειρά I από λογικοπροτάσεις, όμως ο ακροατής, υποκινούμενος από τη γνωσιακή αρχή της συνάφειας, ανακτά τη συναφή για να βγάλει νόημα. Κατ' αναλογία προς τον ορισμό της προφάνειας, προτείνουν ότι ο βαθμός συνάφειας μιας πεποίθησης εξαρτάται από δύο παράγοντες, έναν γνωσιακό και έναν επιστημικό. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι το ποσοστό υπεροχής της είναι αντιστρόφως ανάλογο με το ποσοστό κόστους επεξεργασίας της, αυξάνοντας τη συνάφειά της σε συνδυασμό με το βαθμό ισχύος της. Συνολικά, όσο μεγαλύτερη η προφάνεια, τόσο πιο συναφής η λογικοπρόταση.

Οι Sperber & Wilson προτείνουν μια αναλογία στη λειτουργία των προφανών πληροφοριών και των οπτικών φαινομένων: ό,τι είναι τα ορατά φαινόμενα για την οπτική εννόηση, ως λειτουργία του φυσικού περιβάλλοντος του ατόμου και των οπτικών ικανοτήτων του, είναι και οι προφανείς πληροφορίες για την εννοιολογική νόηση (conceptual cognition), ως συνάρτηση του γνωσιακού περιβάλλοντος και των γνωσιακών ικανοτήτων του (Sperber & Wilson 1986/1995:39). Επικαλούνται όμως μια διαδικασία που αποκλίνει από την αντίληψη του κόσμου που συλλαμβάνεται άμεσα μέσω των αισθήσεων και τη συνδέουν με μια νοητική διαδικασία για την πρόσληψη του νοήματος που περιορίζεται στο νου των ανθρώπων. Όπως άμεσα είναι

η αντίληψη του κόσμου, έτσι άμεση είναι και η αντίληψη της γλώσσας και, σύμφωνα με τη Millikan (2005, 2012) η διαδικασία για την πρόσληψη της πληροφορίας είτε μέσω των αισθήσεων είτε μέσω της επικοινωνίας φαίνεται να είναι η ίδια. Βασιζόμενοι στην έννοια της προφάνειας οι Sperber & Wilson, προτείνουν τον παρακάτω όρο του γνωσιακού περιβάλλοντος:

Γνωσιακό περιβάλλον

Γνωσιακό περιβάλλον ενός ατόμου είναι μια σειρά από λογικοπροτάσεις που του είναι προφανείς¹².

Το γνωσιακό περιβάλλον των ατόμων διαφέρει, ακόμη κι αν τα άτομα μοιράζονται το ίδιο φυσικό και κοινωνικό χώρο. Δεν δομούν τις ίδιες νοητικές αναπαραστάσεις του κοινού περιβάλλοντος λόγω διαφορών στις αντιληπτικές και στις γνωσιακές ικανότητες (ό.π.:39). Όταν οι ίδιες λογικοπροτάσεις είναι προφανείς σε δύο ανθρώπους, τότε τα γνωσιακά τους περιβάλλοντα διασταυρώνονται. Το γεγονός, όμως, ότι μοιράζονται το ίδιο γνωσιακό περιβάλλον δεν συνεπάγεται ότι αυτά ταυτίζονται, αλλά ότι τα άτομα δύνανται να έχουν τις ίδιες πληροφορίες για αυτό (ό.π.:41).

Όταν είναι προφανές ποια άτομα μοιράζονται το γνωσιακό τους περιβάλλον τότε πρόκειται για *αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον*. Σε ένα αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον, «για κάθε προφανή [λογικοπρόταση], το γεγονός ότι είναι προφανής στα άτομα που μοιράζονται αυτό το περιβάλλον είναι η ίδια προφανής» (ό.π.:42) και αυτό ονομάζεται από τους Sperber & Wilson *αμοιβαία προφάνεια*. Τα αμοιβαία γνωσιακά περιβάλλοντα παρέχουν άμεσα όλες τις πληροφορίες που απαιτούνται για την επικοινωνία και την κατανόηση (ό.π.:45).

Το αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον διευρύνεται όταν κάποια λογικοπρόταση γίνεται αμοιβαία προφανής στους ανθρώπους που μοιράζονται αυτό το γνωσιακό περιβάλλον, είτε μέσω ενός εκφωνήματος, είτε μέσω κάποιου φαινομένου (ό.π.:44). Κι αυτός είναι ο σκοπός της επικοινωνίας, σύμφωνα με τους μελετητές: «η διεύρυνση των αμοιβαίων γνωσιακών περιβαλλόντων» (ό.π.:193). Αντίστοιχα, προτείνουν ότι η πληροφοριακή πρόθεση του ομιλητή μπορεί να περιγραφεί ως «μια πρόθεση να τροποποιήσει άμεσα όχι τις σκέψεις αλλά το γνωσιακό περιβάλλον του ακροατή» (ό.π.:58). Σε ένα διευρυμένο αμοιβαίο γνωσιακό περιβάλλον καθίστανται αμοιβαία προφανείς λογικοπροτάσεις και η επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή.

Η πρόταση των Sperber & Wilson φαίνεται ότι δίνει λύση στο πρόβλημα της απροσδιοριστίας του περικειμένου, χωρίς να προσκόπτει στα προβλήματα της αμοιβαίας γνώσης. Το παρακάτω παράδειγμα από τους Sperber & Wilson (1986/1995:44), που περιγράφει μια περίπτωση επιτυχούς επικοινωνίας χωρίς αμοιβαία γνώση, δίνεται προς υποστήριξη αυτής της θέσης. Οι μελετητές μας ζητούν να φανταστούμε ένα σενάριο όπου η Μαίρη και ο Πέτρος είναι στην εξοχή. Η Μαρία δείχνει μια απομακρυσμένη εκκλησία στο τοπίο και λέει, «Έχω μπει μέσα σε αυτή την εκκλησία». Σχηματίζοντας το εκφώνημά της οι μελετητές εξηγούν ότι δεν σταμα-

¹² Ο αρχικός ορισμός αναφέρει «μια σειρά από γεγονότα» (Sperber & Wilson 1986/1995:39). Εδώ δίνεται τροποποιημένος βάσει του επαναπροσδιορισμού του όρου «προφάνεια» που δίνουν στο Sperber & Wilson (2015).

τά να σκεφτεί αν ο Πέτρος έχει παρατηρήσει το κτίριο ή αν υποθέτει ότι πρόκειται για εκκλησία (και υποθέτει ότι η Μαρία υποθέτει αυτά τα πράγματα, όπως θα ίσχυε για την περίπτωση αμοιβαίας γνώσης). «Αυτό που χρειάζεται [η Μαρία] είναι μια εύλογη εμπιστοσύνη (reasonable confidence) ότι [...] μια συγκεκριμένη υπόθεση [ότι υπάρχει μια εκκλησία εκεί] θα γίνει προφανής στο γνωσιακό περιβάλλον [του Πέτρου] τη σωστή στιγμή» (ό.π.). Στην πραγματικότητα, οι εμπλεκόμενοι στην επικοινωνία «παίρνουν ρίσκα, κάνουν υποθέσεις και εικασίες» και «δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι συνεχίζεται μια συγκεκριμένη προσπάθεια μετά την αμοιβαία γνώση» (ό.π.:19). Κεντρικά θέματα συζήτησης στην επόμενη ενότητα είναι οι όψεις λεκτικής και μη-λεκτικής επικοινωνίας με έμφαση στην περίπτωση των εντυπώσεων και η συζήτηση για την επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία υπό το ίδιο πρίσμα.

3.2 Νόημα του ομιλητή και επικοινωνία

«Η πραγματολογική ερμηνεία είναι τελικά μια μη-αποδεικτική συλλογιστική διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα με ένα ρίσκο: δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι το νόημα που δομείται, ακόμα κι από έναν ακροατή που ακολουθεί σωστά την καλύτερη δυνατή διαδικασία, είναι αυτό που ο ομιλητής είχε την πρόθεση να μεταφέρει»
(Sperber & Wilson 2002:3)

Στόχοι της παρούσας και της επόμενης ενότητας, ακολουθώντας τους Sperber & Wilson (2015) θα είναι να αποτυπωθεί πώς οι μελετητές επιχειρούν: α) να φανεί ότι η θεωρία του Grice για το νόημα του ομιλητή δεν συμπεριλαμβάνει όψεις τόσο της λεκτικής όσο και της μη-λεκτικής επικοινωνίας που θα έπρεπε να εξηγεί μία ικανοποιητική θεωρία της επικοινωνίας, β) να φανεί ότι μία θεωρία της επικοινωνίας που δεν μπορεί να χειριστεί μη-λογικοπροτασικά αποδόσιμα¹³ αποτελέσματα δε θα συμπεριλαμβάνει ρητορικούς τρόπους/αλληγορικά εκφωνήματα αλλά και κάποια κυριολεκτικά εκφωνήματα, και γ) να φανεί πώς μια διευρυμένη θεωρία της επικοινωνίας μπορεί να διαχειριστεί μη-λογικοπροτασικά αποδόσιμα αποτελέσματα, περιλαμβάνοντας περιπτώσεις τόσο “showing that” όσο και “telling that”. Η συζήτηση αυτών των ζητημάτων ολοκληρώνεται στην επόμενη ενότητα.

Η προσέγγιση του Grice για την έννοια του νοήματος του ομιλητή δόθηκε στο 1.4. και εδώ επαναλαμβάνεται ο ορισμός. Σύμφωνα με τον Grice (1989) για να εννοεί P στο πλαίσιο μίας δηλωτικής πράξης, ο ομιλητής πρέπει να έχει την πρόθεση ο ακροατής:

- d. να πιστέψει ότι r
- e. να αναγνωρίσει ότι ο ομιλητής έχει την πρόθεση (ο ακροατής) να πιστέψει ότι r,
- f. η αναγνώριση της πρόθεσης του ομιλητή στο (a) να είναι τουλάχιστον μέρος του λόγου για να πιστέψει ότι r.

¹³ Οι Sperber & Wilson (2015) χρησιμοποιούν τον όρο «παραφράσιμων ως λογικοπροτάσεις» (“paraphrasable as a proposition”). Ο όρος αυτός δεν είναι ξεκάθαρος και δημιουργεί το ερώτημα εάν εννοούν «λογικοπροτασικά αποδόσιμων». Εδώ χρησιμοποιείται ο τελευταίος όρος.

Στηρίζοντας την θεωρία της επικοινωνίας στην έννοια του νοήματος του ομιλητή, όπως το ορίζει ο Grice, σύμφωνα με τους Sperber & Wilson (2015), ανακύπτουν δύο προβλήματα: α) το πρόβλημα της απροσδιοριστίας και β) το πρόβλημα της φύσης των προθεσιακών γνωσιακών αποτελεσμάτων. Στις επόμενες παραγράφους δίνονται τα επιχειρήματα των μελετητών για το καθένα απ' τα προβλήματα.

A) Το πρόβλημα της απροσδιοριστίας

Αρχικά, φαίνεται ότι πρωτοτυπικές περιπτώσεις του νοήματος του ομιλητή είναι *προσδιορισμένες* και *αποδίδονται λογικοπροτασικά* χωρίς απώλεια (πχ «Ο ομιλητής εννοούσε ότι Γ»). Όμως, υπάρχουν περιπτώσεις που το νόημα που μεταφέρεται δεν αποδίδεται λογικοπροτασικά οπότε και προκύπτει το πρόβλημα της απροσδιοριστίας. «Μπορεί να υπάρχουν αμφισημίες και αναφορικές αβεβαιότητες (ambivalences) να επιλυθούν, ελλείψεις να ερμηνευθούν, και άλλες απροσδιοριστίες ρητού περιεχομένου να αντιμετωπιστούν. Μπορεί να υπάρχουν υπονοήματα να αναγνωριστούν, ελλεκτικές απροσδιοριστίες (illocutionary indeterminacies) να επιλυθούν, μεταφορές και ειρωνείες να ερμηνευθούν». Το περικείμενο είναι αυτό που θα παρέχει πληροφορίες στον ακροατή για την επίλυση των παραπάνω (Sperber&Wilson 2002:2)

Όπως αναγνώρισε ο Grice, υπάρχουν περιπτώσεις που τουλάχιστον μέρος του προθεσιακού νοήματος δεν είναι πλήρως προσδιορισμένο και η καλύτερη απόδοσή του μπορεί να είναι μια διάζευξη λογικοπροτάσεων, κι ως εκ τούτου, να μην συνιστά το ίδιο λογικοπρόταση αν η διάζευξη είναι ανοιχτή. Συγκεκριμένα, σημειώνει για την απροσδιοριστία:

«Εφόσον, για τον υπολογισμό του συνομιλιακού υπονοήματος πρέπει να υπολογιστεί τι πρέπει να υποθεθεί προκειμένου να διατηρηθεί η υπόθεση ότι η Συνεργατική Αρχή τηρείται, και εφόσον μπορεί να υπάρχουν ποικίλες πιθανές εξηγήσεις, των οποίων ένας κατάλογος μπορεί να είναι ανοιχτός, το συνομιλιακό υπονόημα σε τέτοιες περιπτώσεις θα είναι μια ανοιχτή διάζευξη των εν λόγω συγκεκριμένων εξηγήσεων, κι αν ο κατάλογος αυτών είναι ανοιχτός, το υπονόημα θα έχει ακριβώς το είδος της απροσδιοριστίας που πολλά υπονοήματα φαίνεται πράγματι να κατέχουν» (Grice 1989: 39-40).

Όμως, υπάρχουν περιπτώσεις που το νόημα του ομιλητή δεν μπορεί να αποδοθεί με τη μορφή «Ο ομιλητής εννοούσε ότι Γ», όχι γιατί ο ομιλητής απέτυχε να μεταδώσει το νόημα αλλά γιατί το νόημα δεν είναι λογικοπρόταση. Οι μελετητές ισχυρίζονται ότι υπάρχει ένα συνεχές αφενός ανάμεσα στις περιπτώσεις μετάδοσης νοήματος (telling that) και παραγωγής άμεσων στοιχείων (evidence – showing that) και αφετέρου ένα συνεχές ανάμεσα στις περιπτώσεις που το νόημα του ομιλητή είναι λογικοπρόταση κι αυτές που δεν μπορούν να αποδοθούν ως λογικοπροτάσεις. (Sperber & Wilson 2015:121). Στην τελευταία περίπτωση ανήκουν τα παρακάτω παραδείγματα :

Πηγές απροσδιοριστίας στην επικοινωνία

- Περιπτώσεις νοήματος

(3) Κατίνα: Θα σκάσω εάν δε μάθω τί έγινε. (πρβλ. ό.π.:123)

Στην υπερβολή στο (3) το προτιθέμενο αποτέλεσμα (intended import) είναι ασαφές, καθώς δεν μπορεί να αποδοθεί με λογικοπρόταση. Ωστόσο, είναι εύκολο να εντοπιστούν σε γενικές γραμμές τα συμπεράσματα που η Κατίνα είχε την πρόθεση να μεταδώσει. Πρόκειται για περίπτωση νοήματος, καθώς όλα τα στοιχεία για το προθεσιακό συμπέρασμα είμαι έμμεσα, αλλά το νόημα δεν είναι πλήρως προσδιορισμένο.

(4) Ρωμαίος: Η Ιουλιέτα είναι ο ήλιος. (ό.π.:121,123)

Στην παραπάνω ποιητική μεταφορά το εισαγόμενο είναι ασαφές και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποδοθεί με λογικοπρόταση. Πρόκειται, επίσης, για περίπτωση νοήματος καθώς όλα τα στοιχεία για το εισαγόμενο είναι έμμεσα, αλλά, όπως ισχυρίζονται οι μελετητές, πλησιάζει περισσότερο στο άκρο του συνεχούς που περιλαμβάνει τις περιπτώσεις απροσδιόριστου (indeterminate) νοήματος.

- Περιπτώσεις νοήματος/προβολής (showing)

(5) Τι υπέροχη θάλασσα! (πρβλ. ό.π.:124)

Μπορούμε να φανταστούμε τη Μαρία να φτάνει στην Παλαιοκαστρίτσα δείχνοντας την παραλία και εκφέροντας το παραπάνω εκφώνημα. Ο τόνος της φωνής της και η έκφραση του προσώπου της συντρέχουν στην κατανόηση του νοήματος που επιθυμεί να μεταδώσει, αν και δεν το εκφράζει ξεκάθαρα. Οι μελετητές ισχυρίζονται ότι αυτές οι περιπτώσεις βρίσκονται στο μέσο του συνεχούς των λογικοπροτασικά αποδόσιμων/μη λογικοπροτασικά αποδόσιμων εκφωνημάτων, και στο μέσο του συνεχούς των περιπτώσεων νοήματος/προβολής (showing).

(6) Ουάω! (ό.π.:124)

Αυτή τη φορά η Μαρία δείχνοντας την παραλία αναφωνεί απλά το παραπάνω επιφώνημα. Η διαφορά με το (5) είναι η πλήρης αδυναμία λογικοπροτασικής απόδοσης του εκφωνήματος, γεγονός που, σύμφωνα με τους μελετητές, το καττάσσει στις περιπτώσεις που εντάσσονται στο άκρο του συνεχούς, στα εκφωνήματα που δεν μπορούν να αποδοθούν με λογικοπρόταση. Αυτό που μεταδίδει η Μαρία είναι μια *εντύπωση*, για τις οποίες θα γίνει λόγος παρακάτω. Στην περίπτωση των εντυπώσεων αν αποδοθεί λογικοπροτασικά το νόημα του ομιλητή θα υπάρξει απώλεια νοήματος.

- Περιπτώσεις προβολής (showing)

Στο μέσο του συνεχούς λογικοπροτασικά αποδόσιμων/μη λογικοπροτασικά αποδόσιμων περιπτώσεων παροχής άμεσων στοιχείων μπορούμε να φανταστούμε τη Μαρία και τον Πολύφυτο να κάνουν βόλτα στον Κούλε στο Ηράκλειο. Η Μαρία δείχνει τα απειλητικά σύννεφα στον ουρανό έχοντας την πρόθεση να μεταφέρει την πληροφορία ότι θα βρέξει σύντομα, άρα ίσως να μην επιχειρήσουν να φτάσουν ως

τον φάρο και να γυρίσουν πίσω. Στην περίπτωση αυτή το προτιθέμενο αποτέλεσμα (intended import) δεν είναι πλήρως προσδιορισμένο.

Τέλος, στο άκρο του συνεχούς μπορούμε να φανταστούμε τον κ. Κ να δείχνει στον παλιό του συμμαθητή μια φωτογραφία των παιδιών του. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει κάποια λογικοπρόταση που θα μπορούσε να συμπληρώσει την περιγραφή «Ο κ. Κ έδειξε ότι» και το προτιθέμενο αποτέλεσμα (intended import) δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποδοθεί με λογικοπρόταση (ό.π.:124).

B) Το πρόβλημα της φύσης των προθεσιακών γνωσιακών αποτελεσμάτων

Το δεύτερο πρόβλημα που προκύπτει στηρίζοντας την θεωρία της επικοινωνίας στην έννοια του νοήματος του ομιλητή, όπως το ορίζει ο Grice, σύμφωνα με τους Sperber & Wilson (2015), είναι η φύση των προθεσιακών αποτελεσμάτων. Κατά τον Grice, τα προθεσιακά γνωσιακά αποτελέσματα της επικοινωνίας είναι πεποιθήσεις ή ενεργοποιημένες πεποιθήσεις, οι οποίες αναπαρίστανται στο νου τόσο του ομιλητή όσο και του ακροατή. Στο σημείο αυτό οι Sperber & Wilson (2015) φέρουν δύο αντεπιχειρήματα.

Απ' τη μία, δεν ισχύει ότι όλα τα προθεσιακά αποτελέσματα προτίθενται από τον ομιλητή ή αναπαριστώνται νοητικά ως διακριτές λογικοπροτάσεις από τον ακροατή (ό.π.:131). Ας δούμε το παρακάτω παράδειγμα:

- (7) α. Πέτρος (σερβίρει ποτά σε γιορτή στο σπίτι του): Θεε βότκα;
β. Ιωάννα: Δεν πίνω αλκοόλ.

Η Ιωάννα ρητά μεταφέρει ότι δεν πίνει αλκοόλ και υπόρρητα τις παρακάτω λογικοπροτάσεις:

- γ. Η Ιωάννα δεν θέλει βότκα.
δ. Ο λόγος που η Ιωάννα αρνήθηκε τη βότκα είναι επειδή δεν πίνει αλκοόλ.
ε. Η Ιωάννα δεν θέλει ούισκι, τζιν, τεκίλα, κρασί, μπύρα, ρακί, Jagermeister...
στ. Η Ιωάννα ίσως θα ήθελε χυμό πορτοκάλι, cola, σουμάδα...

Η Ιωάννα δεν έχει την πρόθεση να μεταφέρει όλα αυτά τα υπονοήματα ως ενεργοποιημένες πεποιθήσεις στον Πέτρο. Σίγουρα, έχει την πρόθεση να μεταφέρει το υπονόημα (7γ) και να ενεργοποιήσει στον Πέτρο τις πεποιθήσεις που θα είναι συναφείς με τις πράξεις του. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Πέτρος αντί να ενεργοποιήσει την πεποίθηση του υπονοήματος (7δ), έχει μια προδιάθεση (dispositionally) για αυτό, αναμένοντας την ενεργοποίησή της σε περίπτωση ανάγκης. Επομένως, μια πεποίθηση μπορεί να μεταδίδεται στην επικοινωνία χωρίς να ενεργοποιείται στον ακροατή.

Το δεύτερο αντεπιχείρημα των μελετητών είναι ότι συχνά αυτό που μεταδίδεται με την επικοινωνία δεν είναι μία πεποίθηση ή ένα σύνολο πεποιθήσεων αλλά κάτι πιο ασαφές: μια εντύπωση που δεν ανάγεται υποχρεωτικά σε ένα σύνολο ξεχωριστών αναπαρισταμένων πεποιθήσεων (ό.π.:137). Όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα, ο σχηματισμός μιας εντύπωσης, όπως ακριβώς και μιας πεποίθησης,

μπορεί να φέρει μια αλλαγή στο νου του ατόμου, που είναι και ο σκοπός κάθε επικοινωνιακής πράξης (Sperber & Wilson 2015:132):

Η Σούζαν που δουλεύει στο γραφείο της, αναρωτιέται αν θα κάνει ένα διάλειμμα να πάει μια βόλτα. Σηκώνεται, ανοίγει το παράθυρο: ο ουρανός είναι γκρι, ο αέρας είναι ψυχρός, σύννεφα, μερικά από αυτά είναι μάλλον σκοτεινά, κινούνται γρήγορα. Η εντύπωση που σχηματίζει για τις συνθήκες έξω την κάνουν να αλλάξει γνώμη. Θα μείνει σπίτι.

Ο Ρόμπερτ λέει στη Σούζαν, «Ας πάμε μια βόλτα». Αυτή ανοίγει το παράθυρο και του δείχνει τον άσχημο καιρό έξω. Έχει την πρόθεση ο Ρόμπερτ να σχηματίσει μια εντύπωση για τον καιρό που θα τον κάνει να αλλάξει γνώμη και να αποφασίσει να μην πάει βόλτα.

Η Σούζαν επιδεικτικά οδηγεί τον Ρόμπερτ στον σχηματισμό μιας εντύπωσης. Εκείνος συμπεραίνει από την εντύπωσή του ότι δεν είναι καλή ιδέα να πάνε βόλτα, κι επιπλέον ότι η Σούζαν είχε την πρόθεση να σχηματίσει αυτή την εντύπωση και να οδηγηθεί σ' αυτό το συμπέρασμα, το οποίο τώρα μοιράζονται από κοινού.

Ποια είναι η διαδικασία για το σχηματισμό μιας εντύπωσης και πώς επιτυγχάνει τη γνωσιακή της επίδραση (impact); Πώς μπορεί μια εντύπωση να αποτελέσει αυτό που ο ομιλητής επιθυμεί να μεταδώσει; Πώς πυροδοτείται και πώς αξιοποιείται στην επικοινωνία; Τα ερωτήματα αυτά, μεταξύ άλλων, θα απασχολήσουν στην επόμενη ενότητα.

Βάσει των παραπάνω δεδομένων, σύμφωνα με τους Sperber & Wilson (2015), φαίνεται ότι μια θεωρία επικοινωνίας βασισμένη στην άποψη του Grice για το νόημα του ομιλητή είναι πολύ περιορισμένη για να χειριστεί το εύρος των προθεσιακά γνωσιακών αποτελεσμάτων τόσο των λεκτικών όσο και των μη-λεκτικών συμπεριλαμβανομένου του σχηματισμού εντυπώσεων.

3.3 Επιδεικτική (ostensive)- συλλογιστική επικοινωνία

«Η συμπεριφορά στην οποία καθίσταται προφανής μια πρόθεση να γίνει κάτι προφανές [ονομάζεται] *επιδεικτική* συμπεριφορά, ή απλά επίδειξη (ostension). Το να δείξεις κάτι σε κάποιον είναι μια περίπτωση επίδειξης. Τέτοια είναι, επίσης, θα υποστηρίξουμε, η ανθρώπινη εμπρόθετη επικοινωνία»

(Sperber&Wilson 1986/1995:49, έμφαση στο πρωτότυπο)

Στόχος της ενότητας είναι να φανεί πώς οι μελετητές επιχειρούν να βρεθεί μια ψυχολογικά πιο ρεαλιστική εκδοχή των δύο πρώτων προθέσεων που δίνει ο Grice για το νόημα του ομιλητή (να κάνει τον ακροατή να πιστέψει ότι r, και να κάνει τον ακροατή να αναγνωρίσει ότι έχει την πρόθεση να πιστέψει ότι r) που θα παρέχει μια επαρκή βάση για μια θεωρία επικοινωνίας και θα λύσει τα δύο προβλήματα για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω -της απροσδιοριστίας και της φύσης των γνωσιακών αποτελεσμάτων που έχει την πρόθεση ο ομιλητής να φέρει στον ακροατή.

Προσαρμόζοντας την τυπολογία των πεποιθήσεων που προτείνεται απ' την φιλοσοφική ψυχολογία (Audi 1994) σε όρους της θεωρίας τους, οι Sperber & Wilson (2015) ισχυρίζονται μια τριμερή διάκριση των πεποιθήσεων ως προς το είδος τους. Πρώτον, οι ενεργοποιημένες (activated) ή πραγματοποιούμενες (occurrent) είναι λογικοπροτάσεις πλήρως αναπαριστώμενες στη μνήμη εργασίας. Δεύτερον, οι

ανενεργές (inactive) ή διαθέσιμες (dispositional) είναι κομμάτια πληροφοριών στη μακρά μνήμη απ' όπου μπορούν να ανακατασκευαστούν πλήρεις λογικοπροτάσεις. Τέλος, οι σιωπηλές (tacit) ή αλλιώς αυτές που κάποιος δεν πιστεύει αλλά είναι διατεθειμένος να πιστέψει είναι λογικοπροτάσεις που παράγονται συλλογιστικά από ενεργές (activated) ή διαθέσιμες πεποιθήσεις (dispositional beliefs) (ό.π.:129-130).

Το κοινό στοιχείο όλων αυτών των πεποιθήσεων είναι ότι είναι *προφανείς* (manifest) στο άτομο. Εξαρτώνται, όπως είδαμε παραπάνω, από δύο παράγοντες: (α) τη δύναμη της πεποίθησης και (β) πόσο εξέχουσα είναι. Όσο μεγαλύτερη η επιστημική δύναμη, και όσο περισσότερο εξέχουσα είναι γνωσιακά, τόσο πιο προφανής είναι η λογικοπρόταση.

Βασικός ισχυρισμός των Sperber & Wilson (2015) είναι ότι μια λογικοπρόταση μπορεί να είναι προφανής σ' ένα άτομο ακόμα και αν δεν είναι νοητικά αναπαριστάμενη. Μπορεί απλώς να είναι αντιληπτικά εξέχουσα ή να παράγεται από αυτό που είναι νοητικά αναπαριστάμενο. Επίσης, υποστηρίζουν ότι όσο πιο προφανής η λογικοπρόταση, τόσο πιθανότερο είναι να διαδραματίσει ένα αιτιώδη ρόλο στη σκέψη ή στη συμπεριφορά του ατόμου. Τέλος, ισχυρίζονται ότι η ιδέα της προφάνειας παρέχει καλύτερη βάση για την ανάλυση των προθεσιακών γνωσιακών αποτελεσμάτων της επικοινωνίας απ' ό,τι η ιδέα της πεποίθησης ή της ενεργής πεποίθησης του Grice, καθώς «η πρότασή του θέτει ένα πιο γενικό ερώτημα σχετικά με τη διάκριση των ειδών των πεποιθήσεων και το βαθμό στον οποίο οι δηλωτικές πράξεις προτίθενται (are intended) να παραγάγουν μερικά συγκεκριμένα είδη πεποιθήσεων στο ακροατήριο» (ό.π.:127). Παρακάτω δίνονται τα επιχειρήματα για την υποστήριξη των τριών αυτών ισχυρισμών τους.

Χρησιμοποιώντας την έννοια της προφάνειας και επαναφέροντας στη συζήτηση το παράδειγμα της Σούζαν, που είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, μπορούμε να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν στο 3.2 σχετικά με τις εντυπώσεις.

Είδαμε ότι η Σούζαν βάσει αντίληψης σχημάτισε νέες πεποιθήσεις και τις χρησιμοποίησε ως προκείμενες σε ένα πρακτικό συλλογισμό (inference). Συνδυασμοί προσδιορισμένων πεποιθήσεων (πχ. ο ουρανός είναι γκρι κι ο αέρας πολύ κρύος, μπορεί να βρέξει, ο καιρός είναι ακατάλληλος για βόλτα κλπ) πιθανόν να προκάλεσαν μια αλλαγή στο νου της, χωρίς η ίδια να έχει επίγνωση των διακριτών πεποιθήσεων ή της παραγωγής της απόφασής της απ' αυτές. Ασαφείς πληροφορίες οδηγούν στην αλλαγή συμπεριφοράς της.

Οι μελετητές προτείνουν ότι με το άνοιγμα του παραθύρου μια σειρά από λογικοπροτάσεις έγιναν προφανείς στη Σούζαν. Μπορεί η Σούζαν να έχει επίγνωση της αύξησης της προφάνειας των λογικοπροτάσεων χωρίς να την απασχολήσουν όλες ή και καμία ως διακριτή λογικοπρόταση, παρά μόνο το πρακτικό συμπέρασμα, να αναβάλει την βόλτα. Αυτή η σειρά λογικοπροτάσεων φέρει μια συνολική αλλαγή στο γνωσιακό της περιβάλλον που εγγυάται το συλλογισμό.

Ο συλλογισμός αυτός δεν είναι μια διαδικασία λογικής παραγωγής ρητών συμπερασμάτων από ρητές προκείμενες. Σ' αυτές τις συλλογιστικές διαδικασίες το εισαγόμενο είναι νοητικές αναπαραστάσεις και το εξαγόμενο αναπαραστάσεις που συνάγονται ή τουλάχιστον εγγυώνται από το εισαγόμενο. Στην περίπτωση των εντυπώσεων δεν έχουμε τη σταθεροποίηση (fixation) διακριτών αναπαραστάσεων,

αλλά το σχηματισμό αυτής της εντύπωσης από το σύνολο τους. Όπως σημειώνουν οι μελετητές «αλλαγές στα σχήματα ενεργοποίησης [...] από κοινού καταστέλλουν (inhibit) αυτό που θα μπορούσε να είναι μια διακριτή εκούσια αναπαράσταση, την επιθυμία της να πάει μια βόλτα» (ό.π.:137). Ισχυρίζονται ότι πρόκειται για συλλογισμούς που το εξαγόμενο προκύπτει από «ανταγωνισμούς ανάμεσα σε εναλλακτικά συμπεράσματα (θα βρέξει/δε θα βρέξει, ας πάμε βόλτα/ας μην πάμε βόλτα)» (ό.π.). Στους ανταγωνισμούς αυτούς η παρουσία της πληροφορίας, ήτοι η διαθεσιμότητά της για επεξεργασία, μπορεί να έχει τη μορφή από συνειδητές λογικοπροτάσεις έως ασυνείδητο στάθμισμα χαρακτηριστικών.

Συνολικά, οι Sperber & Wilson (1986/1995:59) περιγράφουν την εντύπωση ως «μια αξιοπρόσεκτη αλλαγή στο γνωσιακό περιβάλλον κάποιου, μια αλλαγή που προκύπτει από σχετικά μικρές εναλλαγές στην προφάνεια πολλών παραδοχών, παρά από το γεγονός ότι μία μόνο παραδοχή ή κάποιες νέες παραδοχές έχουν ξαφνικά καταστεί προφανείς» και οι Sperber & Wilson (2015:138) επαναδιατυπώνουν:

«Η εντύπωση είναι μια αλλαγή στην προφάνεια μιας σειράς λογικοπροτάσεων που όλες σχετίζονται με το ίδιο φαινόμενο, απαντούν στην ίδια ερώτηση ή αποφασίζουν το ίδιο ζήτημα».

Η ανάλυση που προτείνουν οι Sperber & Wilson (2015) για την περίπτωση των εντυπώσεων παρουσιάζει κάποιες αντιφάσεις με τη ΘτΣ, στο σύνολό της. Για τους μελετητές, οι εντυπώσεις από τη μία είναι «σειρά λογικοπροτάσεων» (ό.π.:137) που άρα θα έπρεπε να εισέρχονται ως νοητικές αναπαραστάσεις σε συλλογιστική επεξεργασία από τον απαγωγικό μηχανισμό και να κρίνονται ως προς την αληθειακότητά τους και βάσει αυτών να παράγεται λογικοπροτασικό εξαγόμενο, αλλά ταυτόχρονα συγκαταλέγονται από τους μελετητές στα μη-λογικοπροτασικά αποδόσιμα αποτελέσματα. Στο παράδειγμα του 3.2, «ένα προσδιορισμένο (determinate) σύνολο πεποιθήσεων προκάλεσε (cause) [τη Σούζαν] να αλλάξει γνώμη» (ό.π.) που χρησιμοποιείται ως προκείμενη συλλογισμού, αλλά πρόκειται για σύνολο μη- (ξεχωριστών) αναπαριστάμενων πεποιθήσεων. Φαίνεται να επιχειρούν το μετριασμό της αντιφατικότητας ισχυριζόμενοι ότι οι εντυπώσεις είναι ένα σύνολο λογικοπροτάσεων που όμως δεν απασχολούν (entertain) το άτομο ως διακριτές προκείμενες, παρά μόνο το τελικό συμπέρασμα (ό.π.), δεν παύουν όμως να επικαλούνται σχηματισμό πεποιθήσεων με λογικοπροτασική μορφή χωρίς όμως νοητική αναπαράσταση, κάτι που δε συμβαδίζει με τους ισχυρισμούς της ΘτΣ στο σύνολό της. Κι απ' την άλλη, πώς το άτομο οδηγείται στην αλλαγή στάσης (attitude) βασιζόμενο σε «ασαφείς (vague) πληροφορίες» (ό.π.:138) όταν αυτές έχουν την τυπική μορφή μιας λογικοπρότασης; Φαίνεται, λοιπόν, ότι το ερώτημα για την υπόσταση των εντυπώσεων ίσως τελικά να παραμένει ανοιχτό.

Η πρόταση των μελετητών για την ανθρώπινη επικοινωνία περιλαμβάνει δύο προθέσεις του ομιλητή (που αντιστοιχούν στις δύο πρώτες προτάσεις του ορισμού του Grice για το νόημα) και τον ισχυρισμό τους ότι:

«Η συλλογιστική επικοινωνία και η επίδειξη (*ostension*) είναι μία και η ίδια διαδικασία, αλλά από διαφορετική οπτική γωνία: αυτή του ομιλητή ο οποίος εμπλέκεται στην επίδειξη (*ostension*) και αυτή του ακροατή που εμπλέκεται στο συλλογισμό»

(Sperber & Wilson 1986/1995:54)

Οι Sperber & Wilson (2015) χρησιμοποιώντας τον όρο της προφάνειας δίνουν τον παρακάτω ορισμό, και σε συνδυασμό με το παραπάνω χωρίο, συνδέουν την εμπλοκή του ομιλητή στην επικοινωνία με την πληροφοριακή πρόθεση και την εμπλοκή του ακροατή με την επικοινωνιακή πρόθεση, ως όψεις της ίδια διαδικασίας, της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας:

Επιδεικτική-συλλογιστική επικοινωνία:

α. Πληροφοριακή πρόθεση: Να κάνει προφανή ή περισσότερο προφανή στον ακροατή μια σειρά από λογικοπροτάσεις I.

β. Επικοινωνιακή πρόθεση: Να κάνει την πληροφοριακή πρόθεση αμοιβαία προφανή.

(Sperber & Wilson 2015:139)

Βάσει του παραπάνω ορισμού, ως αποτέλεσμα μιας επικοινωνιακής πράξης, μια σειρά από λογικοπροτάσεις I γίνεται προφανής ή πιο προφανής στον ακροατή. Επίσης, η σειρά I μπορεί να είναι μία μοναδική ισχυρά προφανής λογικοπρόταση, αλλά μπορεί και να είναι μία ευρεία σειρά αδύναμα προφανών λογικοπροτάσεων ή μια μείξη δυνατά και αδύναμα προφανών λογικοπροτάσεων (πρβλ. τα υπονόηματα (7γ - 7στ) στο εκφώνημα της Ιωάννας).

Πώς ο ακροατής αναγνωρίζει τη σειρά των λογικοπροτάσεων I που ο ομιλητής έχει την πρόθεση να καταστήσει προφανή; Οι Sperber & Wilson (2015:139) ισχυρίζονται ότι μια επικοινωνιακή πράξη κάνει πολλές λογικοπροτάσεις προφανείς. Η σειρά I περιλαμβάνει τις λογικοπροτάσεις που η αύξησή τους στην προφάνεια κάνει την επικοινωνιακή συμπεριφορά του ομιλητή συναφή, όπως θα είχε την πρόθεση ή θα ανέμενε.

Προτείνουν ότι υπάρχουν τρεις τρόποι με τους οποίους ο ακροατής μπορεί να αναγνωρίσει τη σειρά των λογικοπροτάσεων που ο ομιλητής έχει την πρόθεση να καταστήσει προφανή. Πρώτον, μέσω της απαρίθμησης¹⁴ (*enumerating*) μερικών από τα μέλη της. Στο πιο πάνω παράδειγμα, όταν η Σούζαν λέει «Ο καιρός είναι χάλια» όταν ο Ρόμπερτ προτείνει να πάνε βόλτα περιλαμβάνεται το ρητά εκπεφρασμένο νόημα (*explicitate*) «Ο καιρός είναι χάλια» και το υπόρητο «Ας μην πάμε βόλτα». Δεύτερον, μέσω της περιγραφής. Για παράδειγμα, εάν η Σούζαν απαντήσει μη-λεκτικά ανοίγοντας το παράθυρο, η σειρά I είναι το σύνολο των λογικοπροτάσεων που έχει καταστεί περισσότερο προφανής και στους δύο και οι οποίες είναι συναφείς

¹⁴ Η πρόταση των Sperber & Wilson ακολουθεί το πλαίσιο των αναλυτικών προσεγγίσεων των εργασιών λήψης αποφάσεων (*analytical approaches to decision tasks*) τα οποία μεταξύ άλλων, βασίζονται στην χρήση αριθμητικών πληροφοριών για τον υπολογισμό μιας λύσης. Οι αναλυτικές προσεγγίσεις, σύμφωνα με τον Selten (2001:28-29), μπορεί να στηρίζονται σε εσφαλμένη κατανόηση της κατάστασης ή σε ελλατωματικό (*faulty*) υπολογισμό. Ωστόσο, αναμφισβήτητα, περιλαμβάνουν συλλογισμό (*reasoning*), καθώς οι υπολογισμοί πρέπει να βασίζονται σε κάποιο είδος νοητικού μοντέλου (*mental model*), όπως αυτό αποδίδεται από τον Johnson-Laird (1983).

γιατί επάγονται (imply) μια απάντηση στην πρότασή του (πχ ότι η Σούζαν δεν θέλει να πάει βόλτα). Τέλος, μέσω μεταγνωσιακής οικείωσης (metacognitive acquaintance), ήτοι λαμβάνοντας υπόψη τα συγκεκριμένα ψυχολογικά αποτελέσματα που φέρει πάνω μας η επικοινωνιακή πράξη: μας ευχαριστεί, μας θυμώνει, μας κάνει να νιώσουμε ντροπή ή μας οδηγεί στην αλλαγή στάσης (ό.π.:20). Σ' αυτή την περίπτωση εντάσσουν κάθε συνειδητή ψυχολογική αλλαγή στο νου που επήλθε ως αποτέλεσμα κατανόησης του νου των άλλων.

Η ένταξη των τρόπων προσδιορισμού των συνόλων από την τυπική λογική, της απαρίθμησης και της περιγραφής, στη ΘτΣ, συμβαδίζει με τις βασικές θέσεις της, στο σύνολό της. Ωστόσο, η ιδιάζουσα υπόσταση που προτείνουν για τις εντυπώσεις – λογικοπροτάσεις μεν αλλά μη- νοητικά αναπαριστάμενες - δεν καθιστά σαφές με ποιον τρόπο ο μηχανισμός θα μπορούσε να οδηγηθεί σε περιγραφή τους.

Επίσης, η πρότασή τους φαίνεται να είναι περιοριστικά εσωτεριστική (internalist). Σύμφωνα με τη Millikan (2012, 2005) ο εξωτερικός κόσμος είναι μέρος της γνωσιακής διαδικασίας, άρα μιας διαδικασίας που δεν θα μπορούσε να εξαντλείται με τους τρεις τρόπους που προτείνουν οι Sperber & Wilson (2015). Υπό το ίδιο εσωτεριστικό πρίσμα προσεγγίζουν και τη δείξη (act of showing) και κάθε μορφή μη λεκτικής επικοινωνίας: μια σειρά από λογικοπροτάσεις (μη-αναπαραστατικές) καθίστανται αμοιβαία προφανείς στους εμπλεκόμενους και μόνο η λογικοπρόταση που αποτελεί το συμπέρασμα του συλλογισμού αναπαρίσταται νοητικά στον δέκτη (ό.π.:141-142). Όπως ισχυρίζεται η Millikan, και θα συζητηθεί παρακάτω, τα πράγματα του κόσμου είναι μέσα στην επικοινωνία.

Συνολικά οι Sperber & Wilson (2015) ισχυρίζονται ότι η θεωρία επικοινωνίας που προτείνουν ασχολείται και καλύπτει όλο το εύρος των γνωσιακών αποτελεσμάτων που έχει την πρόθεση ο ομιλητής να προκαλέσει τόσο της λεκτικής, όσο και της μη-λεκτικής επικοινωνίας. Επιπλέον, παρέχει μία ενοποιημένη θεωρία για το νόημα που μεταδίδεται στην επικοινωνία μέσω κυριολεκτικών και αλληγορικών εκφωνημάτων.

Βάσει των παραπάνω ισχυρισμών των Sperber & Wilson, μπορούμε να αναλύσουμε κάποια από τα παραδείγματα απροσδιοριστίας στην επικοινωνία που δόθηκαν στην προηγούμενη ενότητα και κάποια επιπλέον, ακολουθώντας τους όρους της ΘτΣ. Το (3) δίνεται ως (11), και το (4) ως (13).

Απροσδιοριστία στην επικοινωνία

(8) i. *Επιβάτης*: Τί ώρα είναι το επόμενο λεωφορείο για Ρέθυμνο;

ii. *Υπάλληλος ΚΤΕΛ*: 12.48.

(ό.π.:121, τροποποιημένο)

Αν ο υπάλληλος εκφωνήσει το παραπάνω με ουδέτερο τόνο στη φωνή και απρόσωπο ύφος, τότε πρόκειται για μια πρωτοτυπική περίπτωση αυτού που εννοεί ο Grice νόημα του ομιλητή. Αν ωστόσο προστεθεί ένας τόνος στη φωνή του υπαλλήλου που δηλώνει το επείγον ή ένα προειδοποιητικό βλέμμα στην όψη του μεταδίδοντας την εντύπωση ότι υπάρχουν λόγοι ο επιβάτης να βιαστεί, τότε η επικοινωνιακή πράξη αποκλίνει από μια τέτοια πρωτοτυπική περίπτωση. Εφόσον, τα στοιχεία για το συμπέρασμα που ο υπάλληλος έχει την πρόθεση να μεταφέρει είναι έμμεσα, το νόημα

δεν είναι πλήρως προσδιορισμένο και δεν μπορεί να αποδοθεί με λογικοπρόταση. Σ' αυτό το πλαίσιο εκφράσεις που δηλώνουν στάση, τυπικά μεταφέρουν εντυπώσεις.

Σύμφωνα με τους Sperber & Wilson, πρόσφατες μελέτες στη λεξική πραγματολογία επιβεβαιώνουν ότι οι περισσότερες κωδικοποιημένες έννοιες (encoded concepts) προσαρμόζονται ή διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της ερμηνείας (Sperber & Wilson 2008, Wilson & Carston 2007). Στο (9) το ρητό νόημα (explicature) περιέχει μια ad hoc έννοια- δομημένη για τις ανάγκες της συγκεκριμένης ερμηνείας:

(9) i. *Πέτρος*: Δεν έχουμε τη δυνατότητα να πάμε στο Moorings.

ii. *Μαρία*: Έχω χρήματα.

(ό.π.:136, τροποποιημένο)

Το εκφώνημα της Μαρίας θα ήταν αληθές εάν είχε ένα ευρώ στο πορτοφόλι της αλλά δε θα ήταν βέλτιστα συναφές. Σ' αυτήν την περίπτωση, μάλιστα, θα ήταν πιο συναφές να πει «Δεν έχω χρήματα». Αυτό που η Μαρία θέλει να μεταδώσει είναι ότι έχει τη δυνατότητα και την επιθυμία να πληρώσει για το γεύμα στο Moorings, υπονόημα που δεν εγγυάται από την κυριολεκτική ερμηνεία του εκφώνηματος. Η έννοια ΧΡΗΜΑΤΑ*, της οποίας η παρουσία στο ρητό νόημα (explicature) εγγυάται το υπονόημα, δηλώνει ένα απροσδιόριστο ποσό χρημάτων, τέτοιο που δίνει τη δυνατότητα στη Μαρία να πληρώσει το λογαριασμό. Στο (9) πρόκειται για στένωση του νοήματος,¹⁵ αλλά μπορεί να υπάρξει και επικάλυψη (overlap) ή διεύρυνση (broadening) όπως στο (10) για το ΜΑΤΙΑ*:

(10) *Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου.* (Πόρφυρας, Δ. Σολωμός)

Εφόσον τόσο η στένωση όσο και η διεύρυνση μπορεί να απαιτούνται για την επαγωγή συναφούς απάντησης στο ερώτημα του ομιλητή, στα (9) και (10) υπάρχει απόκλιση από την πρωτοτυπική περίπτωση νοήματος του ομιλητή του Grice.

Το (11) αφορά μια περίπτωση υπερβολής, όπου κάποιες λέξεις χρησιμοποιούνται χαλαρά (loosely) και επομένως δεν αξιώνεται προσδιορισμένη (determinate) λογικοπρόταση:

(11) *Κατίνα*: Θα σκάσω εάν δε μάθω τί έγινε. (πρβλ, ό.π.:123)

Στο (11) οι λέξεις «σκάσω», «μάθω», «έγινε» είναι απλώς στοιχεία (clues) για το προτιθέμενο αποτέλεσμα¹⁶ (ΣΚΑΣΩ*, ΜΑΘΩ*, ΕΓΙΝΕ*). Παρ' όλο που το ρητό εκπεφρασμένο νόημα (explicature) δεν είναι μία πρωτοτυπική περίπτωση νοήματος του ομιλητή, υπάρχει ένα αρκετά καθαρό υπονόημα, ότι η Κατίνα επιθυμεί έντονα να πληροφορηθεί το γεγονός.

¹⁵ Θα μπορούσε να υπάρξει στένωση και διεύρυνση περικειμένου, κι επομένως επικάλυψη νοήματος στην περίπτωση που η Μαρία έλεγε «Έχω χρήματα» και είχε λίγα χρήματα πάνω της αλλά και πιστωτική κάρτα. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τους Sperber & Wilson (2015) μια σειρά από λογικοπρότασεις καθίσταται προφανής, καθεμία απ' τις οποίες θα εγγυόταν το υπονόημα. Ο ομιλητής ενθαρρύνει τον ακροατή να αποδεχτεί οποιαδήποτε απ' αυτές τις λογικοπρότασεις ως πιθανή, χωρίς όμως να παραπέμπει σε κάποια απ' αυτές συγκεκριμένο.

¹⁶ Ο όρος προτιθέμενο αποτέλεσμα (intended import) αναφέρεται στα φανερά προθεσιακά γνωσιακά αποτελέσματα (Sperber & Wilson 2015:5).

(12) Κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;

Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι. (Ελ. Πολιορκημένοι, Δ. Σολωμός)

Οι έννοιες ΜΑΥΡΗ ΠΕΤΡΑ* και ΞΕΡΟ ΧΟΡΤΑΡΙ* μεταφέρουν μία *εντύπωση* άγονης γης.

(13) Ρωμαίος: Η Ιουλιέτα είναι ο ήλιος.

Ο Stanley Cavell (1976:78) σημειώνει σχετικά με το (13):

«Ο Ρωμαίος εννοεί ότι η Ιουλιέτα είναι η ζεστασιά του κόσμου του. Ότι η μέρα του αρχίζει μαζί της. Ότι μόνο στην τροφή της μπορεί να μεγαλώσει. Και η δήλωσή του υποδηλώνει ότι το φεγγάρι, το οποίο άλλοι εραστές χρησιμοποιούν ως έμβλημα της αγάπης τους, είναι απλώς το ανακλώμενο φως, και το νεκρό σε σύγκριση, και ούτω καθεξής. ... Το «και ούτω καθεξής» που τελειώνει το παράδειγμά μου είναι σημαντικό. Καταγράφει αυτό που ο William Empson ονομάζει «η εγκυμοσύνη των μεταφορών», η έκρηξη του νοήματος σε αυτές».

Ακολουθώντας την πρόταση των Sperber & Wilson (2015), αυτό που μεταφέρει ο Ρωμαίος είναι μία *εντύπωση* που του προκαλεί η θέα της Ιουλιέτας.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι κατά τους Sperber & Wilson (2015) η έννοια που αποδίδει ο Grice στο νόημα του ομιλητή δεν έχει την ενότητα ή την αυτονομία που χρειάζεται για να αποτελέσει αντικείμενο φιλοσοφικού ορισμού ή επιστημονικής θεωρίας, εν αντιθέσει με την υπόθεση της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας που προτείνεται από τη ΘτΣ. Επίσης, η μεταφορά, η υπερβολή και η ειρωνεία εμπίπτουν πλήρως στο πεδίο εφαρμογής της θεωρίας της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας. Τέλος, το ζήτημα των μη λογικοπροτασικά αποδόσιμων αποτελεσμάτων που έχουν οδηγήσει κάποιους μελετητές στο να αποκλείσουν αλληγορικά εκφωνήματα από τη θεωρία της επικοινωνίας ισχύουν και για τις μη λεκτικές πράξεις (άνοιγμα του παραθύρου), αλλά και για τα συνηθισμένα εκφωνήματα («Έχω χρήματα»).

3.4 Επικοινωνιακή Αρχή Συνάφειας και προϋπόθεση βέλτιστης συνάφειας

Σύμφωνα με τους Sperber & Wilson για μια επιτυχή επικοινωνία ο ομιλητής πρέπει να λάβει την προσοχή του ακροατή. Εφόσον η προσοχή κατευθύνεται αυτόματα σ' αυτό που είναι περισσότερο συναφές στη δεδομένη χρονική στιγμή, προϋπόθεση για μια επιτυχή επικοινωνία αποτελεί ότι ο ακροατής θα πρέπει να εκλάβει το εκφώνημα ως αρκετά συναφές ώστε να αξίζει την προσοχή του. Τότε ο ομιλητής διαμέσου της επικοινωνιακής πράξης θέτει ότι το εκφώνημά του ικανοποιεί αυτή την προϋπόθεση. Αυτό ακριβώς είναι που ισχυρίζεται η επικοινωνιακή αρχή της συνάφειας (Sperber & Wilson 1986/1995: 266-278, Wilson 2017:85):

Επικοινωνιακή Αρχή Συνάφειας

Κάθε πράξη επιδεικτικής επικοινωνίας φέρει μια παραδοχή (presumption) της βέλτιστης συνάφειάς της.

(Sperber & Wilson 1986/1995:260)

Η ΘτΣ αξιώνει ότι κάθε εκφώνημα δημιουργεί προσδοκία βέλτιστης συνάφειας κι αυτό γιατί κάθε εκφώνημα είναι ένα επιδεικτικό ερέθισμα, δηλαδή μια προσπάθεια να δεσμεύσει την προσοχή του ακροατή (Allott 2013:18). Ένα επιδεικτικό ερέθισμα είναι βέλτιστα συναφές όταν πληροί δύο συνθήκες:

Βέλτιστη συνάφεια

- A. Είναι τουλάχιστον αρκετά συναφές ώστε να αξίζει την προσπάθεια επεξεργασίας του ακροατή.
- B. Είναι το περισσότερο συναφές σε συμβατότητα με (compatible with) τις ικανότητες και τις προτιμήσεις του επικοινωνούντος.

(Sperber & Wilson 1986/1995:270, Wilson 2017:85)

Η επικοινωνιακή αρχή της συνάφειας και η προϋπόθεση της βέλτιστης συνάφειας, όπως και η γνωσιακή για την οποία έγινε λόγος παραπάνω, δεν αναπαρίστανται νοητικά. Όπως ισχυρίζονται οι μελετητές «ο επικοινωνών και ο ακροατής δεν χρειάζονται να γνωρίζουν την [επικοινωνιακή] αρχή της συνάφειας για να επικοινωνήσουν όπως δεν χρειάζονται να γνωρίζουν τις αρχές της γενετικής για να αναπαράγονται» (Sperber & Wilson 1987:704). Το ίδιο ισχύει για την προϋπόθεση της βέλτιστης συνάφειας, για την οποία σημειώνουν ότι «είναι αρκετό [...] να μεταδίδεται στην επικοινωνία –και πάντα μεταδίδεται– ώστε να εκπληρώσει τον πιο σημαντικό της ρόλο: να καθορίσει την ερμηνεία του επιδεικτικού ερεθίσματος» (ό.π.) και δεν ισχυρίζονται ότι πάντα είναι αληθής.

Ποιο επίπεδο συνάφειας είναι αρκετό για να αξίζει την προσπάθεια του ακροατή να το επεξεργαστεί; Επαναφέροντας στη συζήτηση όσα αναφέρθηκαν για την γνωσιακή αρχή φαίνεται ότι το κάτω όριο, που τίθεται με την πρώτη πρόταση του ορισμού, δίνεται από το περιβάλλον. Ένα εκφώνημα, ανάμεσα στις άλλες πιθανές πηγές γνωσιακών αποτελεσμάτων στο περιβάλλον του ακροατή, πρέπει να αξίζει την προσοχή του. Το επίπεδο συνάφειας θα πρέπει να είναι πολύ υψηλό, δεδομένων των περιορισμών που θέτει η προσοχή του ανθρώπου και του γεγονότος ότι οι λοιπές δυνητικές πηγές μπορεί να είναι ή να φαίνονται αρκετά συναφείς (Allott 2013).

Όσον αφορά τη δεύτερη πρόταση του ορισμού, που αποτελεί το άνω όριο, η διατύπωσή της είναι σχετικά ασαφής γιατί οι έννοιες «προτιμήσεις» και «δυνατότητες» είναι κάπως θολές και γενικές. Ο ισχυρισμός των Sperber & Wilson μπορεί να γίνει πιο συγκεκριμένος αν υποθέσουμε ότι η αξιολόγηση της αποδοχής των ερμηνευτικών υποθέσεων (interpretative hypotheses) εμπλέκει την ενεργό παρακολούθηση της νοητικής κατάστασης του ομιλητή, δηλαδή αν υποθέσουμε ότι η νοητική κατάστασή του πρέπει να ληφθεί υπόψη προκειμένου ο ακροατής να φτάσει στην ερμηνεία του επιδεικτικού ερεθίσματος που είχε την πρόθεση ο ομιλητής να μεταφέρει. Ο Mazzone (2009, 2013) ισχυρίζεται ότι η ΘτΣ δεν παρέχει μια επαρκή πρόταση για το πώς λειτουργεί αυτή η παρακολούθηση των νοητικών καταστάσεων του ομιλητή, ήτοι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες του. Πώς αυτή επηρεάζει την διαδικασία ερμηνείας;

Η Mazzarella (2013) προσεγγίζει το παραπάνω ερώτημα μελετώντας την αλληλεπίδραση της διαδικασίας κατανόησης (βλ.3.5) και των μηχανισμών

επιστημικής εγρήγορσης· μηχανισμών για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας του ομιλητή και την αξιοπιστία του περιεχομένου που μεταδίδεται. Αυτοί οι μηχανισμοί ρυθμίζουν (modulate) την επιστημική εμπιστοσύνη του δέκτη και μπορεί να τον εμποδίσουν από το να πιστέψει κάποιες πληροφορίες που του μεταδίδονται στην επικοινωνία. (Sperber et al. 2010). Η Mazzarella προτείνει την προέκταση της εμβέλειας της επιστημικής εγρήγορσης από τον κίνδυνο της παραπληροφόρησης (misinformation)¹⁷ στον κίνδυνο της παρερμηνείας (misinterpretation). Όπως σημειώνει «οι μηχανισμοί επιστημικής εγρήγορσης όχι μόνο επηρεάζουν την αξιοπιστία ενός τμήματος πληροφορίας που μεταδίδεται στην επικοινωνία, αλλά και συνεισφέρουν στην αξιολόγηση μιας ερμηνευτικής υπόθεσης» (Mazzarella 2013:43). Συγκεκριμένα, προτείνει ότι οι μηχανισμοί που ελέγχουν την αξιοπιστία του δέκτη μπορούν να συνεισφέρουν στην αγνόηση (filter out) ερμηνευτικών υποθέσεων που είναι ασύμβατες με τις δυνατότητες και τις προτιμήσεις του ομιλητή, κάνοντας αναφορά σε περιπτώσεις τυχαίας συνάφειας (accidental relevance¹⁸). Απ' την άλλη, μπορούν να διατηρήσουν (retain) ερμηνευτικές υποθέσεις που είναι μεν ασυναφείς στον ερμηνευτή αλλά συμβατές με τις δυνατότητες και τις προτιμήσεις του ομιλητή, όπως περιπτώσεις τυχαίας ασυνάφειας (accidental irrelevance¹⁹).

3.5 Θεωρητική διαδικασία κατανόησης

Οι Sperber & Wilson προτείνουν το παρακάτω πρακτικό ευρετικό που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι δέκτες για την αναγνώριση του νοήματος του ομιλητή:

Ευρετικό εργαλείο κατανόησης κατευθυνόμενο στη Συνάφεια

- A. Ακολούθησε ένα μονοπάτι ελάχιστης προσπάθειας στην κατασκευή μιας ερμηνείας του εκφωνήματος (και συγκεκριμένα στη επίλυση αμφισημιών και αναφορικών απροσδιοριστιών, παρέχοντας περικειμενικές παραδοχές, παράγοντας υπονοήματα, κλπ.).
- B. Σταμάτα όταν ικανοποιηθούν οι προσδοκίες της συνάφειας.

(Wilson 2017:86, Wilson & Sperber 2002)

Όπως σημειώνει η Wilson (2017, 2014), το ευρετικό κατανόησης είναι μια αυτόματη διαδικασία με στόχο την εύρεση μιας συνολικής ερμηνείας που επιβεβαιώνει την προϋπόθεση της βέλτιστης συνάφειας. Στη ΘτΣ εκλαμβάνεται ως «μέρος ενός ειδικού υποσυστήματος κατανόησης (specialized comprehension module), ένα συστατικό ενός ευρύτερου υποσυστήματος ανάγνωσης του νου αφιερωμένου (dedicated) στην απόδοση νοητικών καταστάσεων προκειμένου να εξηγηθεί και να προβλεφθεί η συμπεριφορά [των ατόμων]» (Wilson 2017:86, Wilson

¹⁷ Σύμφωνα με τον Καλοκαιρινό (υπό έκδοση:24, υποσ.65), ως «παραπληροφορία» ορίζεται η μη έγκυρη, εσφαλμένη πληροφορία. Παραπληροφορία δεν υπάρχει στον κόσμο: «η παραπληροφορία δεν είναι είδος πληροφορίας» (Dretske 1981:44).

¹⁸ Ένα εκφώνημα είναι τυχαία συναφές (accidental relevant) όταν η πρώτη ερμηνεία που φαίνεται αρκετά συναφής στον ακροατή δεν είναι αυτή που είχε την πρόθεση ο ομιλητής να μεταδώσει (Wilson 2012:138).

¹⁹ Μια περίπτωση τυχαίας ασυνάφειας (accidental irrelevance) είναι όταν κάποιος λανθασμένα (mistakenly) σου λέει κάτι που ήδη γνωρίζεις (Wilson 2012:138).

2014:135, πρόσθετη έμφαση). Ωστόσο, όπως θα φανεί παρακάτω, με αναφορές στην Andrews (2012), η πρόβλεψη και η εξήγηση δεν είναι συμμετρικές πράξεις, γεγονός με αρκετά παραπέρα συνέπειες για τη θεωρία, και στο σημείο αυτό φαίνεται ότι η ΘτΣ κάνει υπεραπλούστευση.

Η διαδικασία κατανόησης του νοήματος που προτείνεται από τη ΘτΣ είναι αυτόματη, στοιχείο που κινείται στους άξονες της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality). Ο Selten (2001:16) σημειώνει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά, στο μεγαλύτερο μέρος της, είναι αυτοματοποιημένη υπό την έννοια ότι δεν συνδέεται με τη συνειδητή σκέψη (deliberation). Μπορεί να είναι γενετικά (προ-) προγραμματισμένη, όπως συμβαίνει με το περπάτημα και ακούσιες ενέργειες του σώματος ή μπορεί να είναι το αποτέλεσμα μάθησης. Η σκέψη βασίζεται σε αυτοματοποιημένη ρουτίνα· τα αποτελέσματα της σκέψης (thinking) είναι συνειδητά, αλλά το μεγαλύτερο μέρος της διαδικασίας παραμένει ασυνείδητο και μη προσβάσιμο σε ενδοσκόπηση. Η σύνδεση της θεωρίας με το πεδίο της οριοθετημένης ορθολογικότητας θα απασχολήσει στην επόμενη ενότητα.

4. Οριοθετημένη ορθολογικότητα

«Η πλήρης ορθολογικότητα απαιτεί απεριόριστες γνωσιακές δυνατότητες (capabilities). Ο πλήρως ορθολογικός άνθρωπος είναι ένας μυθικός ήρωας που γνωρίζει τις λύσεις σε όλα τα μαθηματικά προβλήματα και μπορεί άμεσα να επιτελέσει όλους τους υπολογισμούς, ανεξάρτητα από το πόσο δύσκολοι είναι»

(Selten 2001:14)

Σύμφωνα με τον Simon οι γνωσιακές δυνατότητες του ανθρώπου είναι αρκετά περιορισμένες και γι' αυτό το λόγο κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν μπορεί να είναι ιδεατά ορθολογικός. Όπως αναφέρει, «η ανθρώπινη συμπεριφορά τείνει εμπρόθετα (intendedly) στην ορθολογικότητα, αλλά μόνο δεσμευμένα (boundedly)» (Simon 1997:88). Ωστόσο, ο ανθρώπινος νους παρ' όλο που έχει στη διάθεσή του περιορισμένο χρόνο, γνώση και πηγές μπορεί επιτυχώς να εκμεταλλεύεται δομές από το περιβάλλον για να οδηγηθεί στη λήψη αποφάσεων (Gigerenzer & Selten 2001:4). Αυτοί είναι κάποιοι από τους βασικούς ισχυρισμούς μελετητών από το πεδίο της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality). Στην ενότητα αυτή δίνονται οι βασικές αρχές της οριοθετημένης ορθολογικότητας και επιχειρείται η σύνδεσή της με τη ΘτΣ.

Η έννοια της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality) έχει επηρεάσει την επιστήμη της οικονομίας, των μαθηματικών, της ψυχολογίας, των πολιτικών επιστημών και της γλωσσολογίας. Οι Klaes & Sent (2005), μελετώντας την εννοιακή ιστορία του όρου σε ένα σώμα άρθρων από το JSTOR, κάνουν λόγο για την εμφάνιση της σημασίας ήδη από το 1840 ως «περιορισμένη νοημοσύνη» (limited intelligence), το 1880 ως «πεπερασμένη νοημοσύνη» (finite intelligence) και ως «ατελής» και «προσεγγιστική» ορθολογικότητα (“incomplete,” and “approximate” rationality) στο πρώτο μισό του προηγούμενου αιώνα, καταλήγοντας σταδιακά και εδραιώνοντας τον όρο «οριοθετημένη ορθολογικότητα» (ό.π.:50).

Πρόκειται για την έννοια που προβλέπει ότι η λήψη αποφάσεων από τα άτομα, ανεξάρτητα από το επίπεδο νοημοσύνης τους, υπόκειται σε περιορισμούς. Αρχικά, μόνο περιορισμένες και συχνά αναξιόπιστες, πληροφορίες είναι διαθέσιμες στο άτομο για την αναζήτηση πιθανών εναλλακτικών λύσεων και την εκτίμηση των συνεπειών μιας απόφασης. Επίσης, ο ανθρώπινος νους έχει περιορισμένη ικανότητα εκτίμησης και επεξεργασίας της διαθέσιμης πληροφορίας. Τέλος, υπάρχει περιορισμός διαθέσιμου χρόνου για τη λήψη μιας απόφασης. Επομένως, τα άτομα που έχουν την πρόθεση να κάνουν λογικές επιλογές σε περίπλοκες καταστάσεις δεσμεύονται να είναι ικανοποιητικές παρά βέλτιστες.

Ο Herbert Simon, από το πεδίο της οικονομικής επιστήμης υπό το πρίσμα της ψυχολογίας, σημειώνει:

«Η οριοθετημένη ορθολογικότητα είναι απλά η ιδέα ότι οι επιλογές που κάνουν οι άνθρωποι ορίζονται όχι μόνο από κάποιο σταθερό γενικό στόχο και τις ιδιότητες του εξωτερικού κόσμου, αλλά επίσης από τη γνώση που τα άτομα που λαμβάνουν αποφάσεις έχουν ή δεν έχουν για τον κόσμο, την ικανότητα ή την ανικανότητά τους να επικαλούνται αυτή τη γνώση όταν είναι *συναφής*, να επεξεργάζονται τις συνέπειες των πράξεών τους, να φέρνουν στο νου πιθανές πορείες πράξεων (*conjure up courses*), να αντεπεξέρχονται στην αβεβαιότητα (συμπεριλαμβανομένης της αβεβαιότητας που παράγεται από τις πιθανές ανταποκρίσεις των άλλων), και να κρίνουν ανάμεσα στις πολλές ανταγωνιζόμενες επιθυμίες τους. Η ορθολογικότητα είναι οριοθετημένη γιατί αυτές οι ικανότητες είναι αυστηρά περιορισμένες. Συνεπώς, η ορθολογική συμπεριφορά στον πραγματικό κόσμο καθορίζεται περισσότερο από το «εσωτερικό περιβάλλον» του ανθρώπινου νου, τόσο από τα *συστατικά της μνήμης* και τις *διαδικασίες* τους, όσο και από το «εξωτερικό περιβάλλον» του κόσμου στο οποίο δρουν, και το οποίο επενεργεί πάνω του»

(Simon 2000:25, πρόσθετη έμφαση)

Αποσαφηνίζοντας το παραπάνω χωρίο, οι *πιθανές πορείες πράξεων* που μπορούν να φέρουν στο νου τα άτομα συνδέεται άμεσα με την πράξη της πρόβλεψης (Andrews 2012), που μπορεί να ωθήσει ένα άτομο στην απόφαση για την επιτέλεση μιας άλλης πράξης ή στην απόφαση ακύρωσης ή αναστολής (βλ. ενότ. 7). Φαίνεται, επίσης, ότι η ευρύτερη έννοια της *συνάφειας* δεσπόζει και στο πεδίο της οριοθετημένης ορθολογικότητας και κατευθύνει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Όπως σημειώνει ο Gigerenzer (2008:22), οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να προβλέπουν το μέλλον και όχι να αναλύουν εκ των υστέρων το παρελθόν. Για την πρόβλεψη του μέλλοντος ο άνθρωπος θα πρέπει να απομονώσει τις πληροφορίες από προγενέστερη εμπειρία που είναι συναφείς για την πρόβλεψη από πληροφορίες άσχετες (τον «θόρυβο» όπως τις αποκαλεί). Όσο πιο δύσκολη η πρόβλεψη, άρα και αβέβαιη, τόσο περισσότερο «θόρυβο» έχει. «Ένα προσαρμοστικό γνωστικό σύστημα που λειτουργεί σε έναν αβέβαιο κόσμο πρέπει να αγνοεί μέρος των πληροφοριών. Το πρόβλημα είναι να προσδιοριστεί ποιο μέρος θα αγνοηθεί» (ό.π., έμφαση πρόσθετη).

Ο Simon (2000:33) σημειώνει ότι το γενικό πλαίσιο μίας θεωρίας για τη λήψη λογικών αποφάσεων «περιλαμβάνει *ικανοποιητικά* αντί για *βέλτιστα* κριτήρια». Επίσης, ο Selten (2001:16) ισχυρίζεται ότι «η οριοθετημένα ορθολογική λήψη αποφάσεων *απαραιτήτως* εμπλέκει *μη-βελτιστοποιητικές* (nonoptimizing)

διαδικασίες»²⁰. Ακολουθώντας τα παραπάνω, φαίνεται ότι ο όρος «βέλτιστη συνάφεια» για την επικοινωνία θα μπορούσε να αντικατασταθεί με τον όρο «ικανοποιητική συνάφεια». Οι περιορισμοί που θέτει η μνήμη και οι ικανότητες των ομιλητών και ακροατών μπορούν να παρέχουν τους όρους μιας ικανοποιητικής επικοινωνίας, που επιτυγχάνει/ικανοποιεί ή όχι το σκοπό της, χωρίς κλιμάκωση αποτελέσματος. Για την ικανοποιητική συνάφεια, στο πλαίσιο της κατανόησης του νοήματος, φαίνεται ότι συμβάλλει και ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης, όπως φάνηκε παραπάνω με αναφορά στη Mazzarella (2013).

Η θεωρία του Simon επεκτάθηκε και ενισχύθηκε από άλλους μελετητές και πλέον η οριοθετημένη ορθολογικότητα μελετά κάθε πτυχή της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τους Gigerenzer & Selten (2001:8) τρεις είναι οι διαδικασίες που τυπικά περιλαμβάνει κάθε θεωρία οριοθετημένης ορθολογικότητας: απλοί κανόνες αναζήτησης, απλοί κανόνες παύσης και απλοί κανόνες αποφάσεων. Η διαδικασία της αναζήτησης διακρίνει δύο τάξεις μοντέλων: αυτών που αναζητούν εναλλακτικές λύσεις (alternatives) και εκείνων που αναζητούν ενδείξεις (cues), για παράδειγμα γρήγορα και φειδωλά ευρετικά εργαλεία. Όπως σημειώνουν οι μελετητές, «οι γρήγοροι και φειδωλοί κανόνες μπορούν να είναι τόσο ακριβείς όσο τα πολύπλοκα στατιστικά μοντέλα [...], ενώ ταυτόχρονα απαιτούν λιγότερη πληροφορία και υπολογιστική δύναμη» (ό.π.:9).

Στο πλαίσιο της οικολογικής ορθολογικότητας (ecological rationality)²¹ τα ευρετικά εργαλεία εκμεταλλεύονται τις δομές πληροφοριών του περιβάλλοντος και σύμφωνα με τον Todd (2001:53) οι άνθρωποι τα χρησιμοποιούν «γιατί *καθιστούν εφικτή* προσαρμοστική συμπεριφορά, εκμεταλλευόμενα τη δομή της πληροφορίας στα φυσικά περιβάλλοντα (natural decision environments)» (έμφαση στο πρωτότυπο). Οι πιέσεις προσαρμογής που θέτει το εξωτερικό περιβάλλον για ικανοποίηση της ανάγκης ελαχιστοποίησης του χρόνου και της αναζήτησης πληροφοριών κατά τη λήψη αποφάσεων ικανοποιούνται διαμέσου των ευρετικών (ό.π.:51).

Οι Gigerenzer & Selten (2001) και Todd (2001) μεταθέτουν, λοιπόν, τους περιορισμούς της ορθολογικότητας του ανθρώπου στο περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Todd (ό.π.:51-55), οι επιλογικές πιέσεις που επηρέασαν τη γνωσιακή εξέλιξή μας προήλθαν κυρίως από την αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο, τους άλλους ανθρώπους και οργανισμούς. Επομένως, τα πιο σημαντικά όρια που διαμόρφωσαν εξελικτικά την ορθολογικότητά μας δεν είναι εσωτερικοί- νοητικοί παράγοντες, αλλά κυρίως εξωτερικοί- προερχόμενοι από το περιβάλλον²².

²⁰ Και ο Gigerenzer (2008:21) «Τα ευρετικά δεν προσπαθούν να βελτιστοποιήσουν (δηλ. να βρουν την καλύτερη λύση), αλλά μάλλον ικανοποιούν (δηλαδή βρίσκουν μια αρκετά καλή λύση)».

²¹ « [Στην οικολογική ορθολογικότητα] ο στόχος είναι να προσδιοριστούν οι περιβαλλοντικές δομές στις οποίες ένα συγκεκριμένο ευρετικό είναι επιτυχές - δηλαδή, ο αγώνας μεταξύ του νου και του περιβάλλοντος. Αυτή η ανάλυση περιλαμβάνει τη συνεξέλιξη των ευρετικών [εργαλείων] και των περιβαλλόντων» (Gigerenzer 2008:23).

²² Ο Todd (2001:54-55) δεν απορρίπτει την παρατήρηση του Simon (1990:7) για τα όρια που τίθενται στην ανθρώπινη ορθολογικότητα από τα περιβάλλοντα εργασίας (task environments) και τις υπολογιστικές δυνατοότητες του ανθρώπου, αλλά ισχυρίζεται ότι αυτά είναι τα όρια που λειτουργούν *σήμερα*, ενώ ο ίδιος διατυπώνει μια θεωρία για το πώς διαμορφώθηκε η ανθρώπινη συμπεριφορά *ανά τους αιώνες*.

Ο Todd (2001) κάνει λόγο για δύο από τους πιο σημαντικούς παράγοντες στην ανάλυση της εξέλιξης της συμπεριφοράς των ζώων με όρους κόστους-αποτελέσματος: τον χρόνο και την ενέργεια. Η συνύπαρξη ποικιλίας οργανισμών σε μια ποικιλία δυναμικών περιβαλλοντικών καταστάσεων οδηγεί σε πιέσεις που εκδηλώνονται μέσω του ανταγωνισμού των οργανισμών. Από τη μία, ο χρόνος είναι αρκετά σύντομος και ο οργα-νισμός που διακρίνεται από βραδύτητα μπορεί εύκολα να αποτελέσει λεία του ταχύτερου. Επίσης, ο χρόνος είναι ενέργεια, υπό την έννοια ότι όσο πιο γρήγορα ένας οργανισμός λάβει μια απόφαση σχετικά με τη συγκέντρωση πόρων ή την αναπαραγωγή του και οδηγηθεί σε αντίστοιχη πράξη, τόσο μεγαλύτερο προσαρμοστικό πλεονέκτημα έχει έναντι των άλλων οργανισμών. Ο χρόνος και η ενέργεια είναι αντίστοιχα τα βασικά στοιχεία που θέτουν όρια στην ανθρώπινη ορθολογικότητα.

Στη θεωρία της οριοθετημένης ορθολογικότητας εντοπίζονται τέσσερα είδη ευρετικών εργαλείων μέσω των οποίων ο άνθρωπος μπορεί να οδηγηθεί αυτόματα στη λήψη μιας απόφασης²³: α) ευρετικά εργαλεία που βασίζονται στην αναγνώριση και την άγνοια, β) ευρετικά εργαλεία που οδηγούν στη λήψη μιας απόφασης βάσει της πρώτης ένδειξης (cue) που υποδεικνύει μια σαφή (unambiguous) επιλογή, γ) ευρετικά που συνδυάζουν ένα μικρό αριθμό ενδείξεων για να γίνει μια κατηγορική απόφαση (categorical decision) και δ) ευρετικά εργαλεία που σταματούν μια διαδοχική (sequential) αναζήτηση αφού συναντήσουν μόνο ένα μικρό αριθμό εναλλακτικών λύσεων²⁴ (Todd 2001:55-56). Εδώ θα γίνει λόγος για το δεύτερο είδος ευρετικών εργαλείων που φαίνεται ότι υιοθετούνται από τη ΘτΣ.

Το ευρετικό εργαλείο για τη λήψη απόφασης βασισμένο σε μία μόνο ένδειξη (cue) ή λόγο (reason) συνδυάζει μια λούπα τεσσάρων βημάτων και δύο από τα βασικά ευρετικά εργαλεία της θεωρίας της οριοθετημένης ορθολογικότητας (πρβλ. Gigerenzer & Selten (2001:8)): έναν κανόνα παύσης και έναν κανόνα απόφασης. Ας φανταστούμε ότι έχουμε να συγκρίνουμε δύο αντικείμενα βάσει ενός κριτηρίου και αρκετές ενδείξεις (cues) που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση του κάθε αντικειμένου βάσει αυτού του κριτηρίου. Σε ένα πρώτο βήμα της λειτουργίας του μηχανισμού γίνεται η επιλογή της ένδειξης (cue dimension) και η αναζήτηση για αντίστοιχες τιμές ενδείξεων σε κάθε επιλογή. Στη συνέχεια συγκρίνονται οι δύο

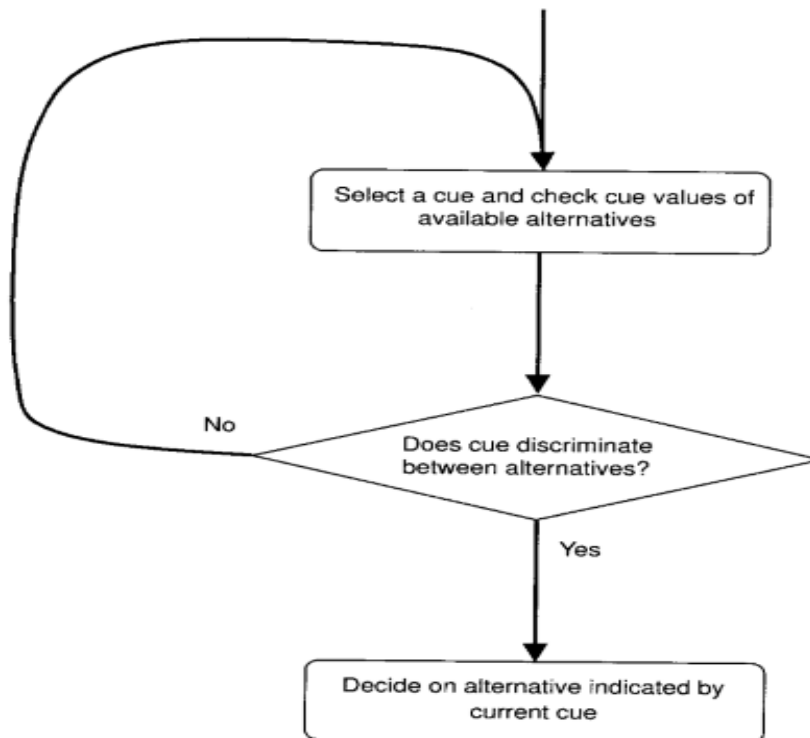
²³ «Πώς ο νους επιλέγει ένα ευρετικό από την προσαρμοστική εργαλειοθήκη ή κατασκευάζει ένα νέο από τα δομικά του στοιχεία; Η απάντησή μας είναι η μάθηση δια της ενίσχυσης (reinforcement learning), με μονάδα μάθησης να είναι ευρετικά και όχι συμπεριφορά» (Gigerenzer 2008:24). «Οι άνθρωποι επιλέγουν διαφορετικά ευρετικά σε διαφορετικά περιβάλλοντα, αξιολογώντας διαισθητικά την οικολογική ορθολογικότητά τους» (όπ.:25).

²⁴ Το τέταρτο είδος ευρετικών εργαλείων περιλαμβάνει την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων και όχι την αναζήτηση ενδείξεων. Χρησιμοποιείται για την ελαχιστοποίηση του χρόνου για τη λήψη απόφασης τερματίζοντας γρήγορα την αναζήτηση σε κατασταστάσεις που οι εναλλακτικές λύσεις δεν είναι εκείνη τη στιγμή όλες διαθέσιμες και πρέπει να αναζητηθούν. Πρόκειται για την αναζήτηση μιας εναλλακτικής λύσης με μια καλή τιμή (value) μιας διάστασης (dimension) (πχ καφετιέρα χαμηλής τιμής), κατά τη διάρκεια της οποίας κάθε εναλλακτική λύση παρέχει πληροφορίες για την κατανομή των τιμών. Επειδή η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων είναι πιο χρονοβόρα από την αναζήτηση ενδείξεων, με τη χρήση ευρετικών τα δυνητικά πλεονεκτήματα ταχύτητας είναι μεγάλα. Στην περίπτωση που μια εναλλακτική λύση δεν επιλεχτεί μπορεί να εξαφανιστεί. Για παράδειγμα, σε μια διαδοχική αναζήτηση συντρόφου, αν κάποιος υποψήφιος δεν επιλεχτεί εκείνη τη στιγμή μπορεί να μην είναι διαθέσιμος αργότερα αν το πρόσωπο που αναζητά αλλάξει γνώμη (Todd 2001:62).

επιλογές όσον αφορά τις τιμές τους ως προς αυτή την ένδειξη. Αν διαφέρουν, τότε σταματάει η αναζήτηση και επιλέγεται το αντικείμενο που φέρει τη μεγαλύτερη τιμή. Τέλος, αν δεν διαφέρουν, τότε γίνεται επιστροφή στο πρώτο βήμα και επαναλαμβάνεται η αναζήτηση βάσει άλλης ένδειξης (cue dimension). Η διαδικασία αποτυπώνεται στο παρακάτω σχήμα:

Σχήμα 3. Διάγραμμα ροής της λήψης αποφάσεων βάσει μίας υπόδειξης

(Todd 2001:58)

Για την επιλογή της ένδειξης βάσει της οποίας γίνεται η αναζήτηση στο 1^ο βήμα εφαρμόζεται ένας κανόνας αναζήτησης πληροφορίας. Οι Gigerenzer & Goldstein (1996) κάνουν λόγο για ένα ζεύγος απλών ευρετικών για τη λήψη αποφάσεων που συνδυάζουν δύο διαισθητικούς κανόνες αναζήτησης: το ευρετικό “Take The Best” που αναζητά ενδείξεις βάσει της εγκυρότητάς²⁵ τους (και τις κατατάσσει) και το “Minimalist” που επιλέγει ενδείξεις σε τυχαία σειρά. Και τα δύο σταματούν την αναζήτηση πληροφοριών μόλις βρεθεί η ένδειξη που επιτρέπει την απόφαση (Todd 2001:59). Σύμφωνα με τον Gigerenzer (2008:25) αυτός ο κανόνας πάυσης που εφαρμόζεται εφόσον υπάρξει επιβεβαίωση είναι οικολογικά ορθολογικός σε καταστάσεις που κάποιος δεν είναι βέβαιος για τη σειρά των ενδείξεων (cues) και επίσης σε καταστάσεις που η αναζήτηση για τις τιμές των ενδείξεων δεν κοστίζει. Συνολικά, οι μελετητές προτείνουν ως μέσα για τη λύση του προβλήματος του προσδιορισμού των συναφών πληροφοριών από το περιβάλλον για την πράξη της πρόβλεψης «ευρετικά εργαλεία που ταξινομούν ενδείξεις (cues) βάσει σπουδαιότητας και εφαρμόζουν (employ) περιορισμένη αναζήτηση (Gigerenzer 2008:22).

²⁵ «Η εγκυρότητα δεν εγγυάται την "καλύτερη" διάταξη ενδείξεων (cues). Αγνοεί τις εξαρτήσεις (dependencies) μεταξύ ενδείξεων και, παρά (ή λόγω) αυτού, παράγει εύλογα ισχυρές διατάξεις» (Gigerenzer 2008:25)

Η ΘτΣ βρίσκεται σε αντιστοιχία με τα παραπάνω. Στη διαδικασία κατανόησης που προτείνεται από τους Sperber & Wilson εντοπίζεται μια βήμα προς βήμα διαδικασία που επαναλαμβάνεται έως την εύρεση της κατάλληλης ερμηνείας, ήτοι της ερμηνείας που είχε την πρόθεση ο ομιλητής να μεταδώσει και οι προσδοκίες ικανοποιητικής συνάφειας θέτουν την παύση της αναζήτησης. Πρόκειται για μια διαδικασία αναζήτησης ενδείξεων (cues) με κριτήριο τη συνάφεια και η διαδικασία κατανόησης είναι ένα ευρετικό που κινείται στους άξονες της οριοθετημένης ορθολογικότητας (bounded rationality). Η ΘτΣ προβλέπει τους περιορισμούς χρόνου και συλλογιστικής επεξεργασίας που υπάρχουν στην ανθρώπινη επικοινωνία: όσο ο ομιλητής μιλάει, ο ακροατής καλείται on line να αποδώσει την ερμηνεία του νοήματός του. Ο ακροατής αυτόματα θα αντλήσει από τη μνήμη του απαγωγικού μηχανισμού το κατάλληλο - συναφές- νοητικό περιεχόμενο στο οποίο θα επιτελεστεί η επεξεργασία, απομακρύνοντας το «θόρυβο», όπως αποκαλεί ο Gigerenzer (2008) τις πληροφορίες από προγενέστερη εμπειρία που δεν είναι συναφείς, προκειμένου οι νέες παραδοχές να επιφέρουν τα μέγιστα γνωσιακά αποτελέσματα. Και τα αποτελέσματα, δηλαδή το συμπέρασμα του συλλογισμού που θα αποδώσει το νόημα του ομιλητή, προκύπτουν γρήγορα και χωρίς πολλή προσπάθεια, όπως προβλέπουν τα «γρήγορα και οικονομικά» (fast and frugal) ευρετικά εργαλεία των Gigerenzer & Goldstein (1996). Επίσης, δεν υφίσταται εγγύηση της σωστής απάντησης (Allott 2013), εφόσον η ερμηνεία του νοήματος του ομιλητή αποδίδεται μέσω μιας μη-αποδεικτικής συλλογιστικής διαδικασίας, που δεν είναι αυστηρά έγκυρη (valid): δίνεται μια ερμηνευτική υπόθεση, μέσω μιας στρατηγικής πρόσβασης στις παραδοχές με ελάχιστο κόστος, και στη συνέχεια επιβεβαιώνεται ή απορρίπτεται, ανάλογα με το αν, για παράδειγμα, οδηγήσει ή όχι σε ένα ικανοποιητικό εύρος γνωσιακών αποτελεσμάτων²⁶. Επίσης, γίνεται χρήση τόσο «της δομής των περιβαλλόντων εργασίας (task environments) [όσο] και οι υπολογιστικές δυνατότητες του δράστη (actor)» του Simon (Simon 1990:7, Gigerenzer & Selten 2001:4). Δεν απαιτείται πλήρης υπολογισμός όλων των πιθανών ερμηνειών ενός εκφωνήματος λόγω της περιβαλλοντικής κανονικότητας (regularity) που περιγράφηκε στην προϋπόθεση ικανοποιητικής συνάφειας. Επίσης, εφόσον κάθε επιδεικτικό ερέθισμα φέρει εγγύηση συνάφειας –συχνά εσφαλμένη- ο ακροατής καλείται να αξιολογήσει την πρώτη, πιο προσβάσιμη, ερμηνεία του επιδεικτικού ερεθίσματος και στη συνέχεια αν χρειαστεί να σχηματίσει την επόμενη περισσότερο προσβάσιμη ερμηνεία, να την αξιολογήσει κ.ο.κ., επαναλαμβάνοντας μια διαδικασία όπως αυτή του σχήματος 3. Συνολικά, ΘτΣ βρίσκεται σε αντιστοιχία με την οριοθετημένη ορθολογικότητα γιατί η διαδικασία ερμηνείας ενός επιδεικτικού ερεθίσματος καθίσταται φειδωλή (frugal) καθώς ακολουθεί ένα μονοπάτι ελάχιστης προσπάθειας (least effort), η πρώτη ερμηνεία που θα ικανοποιήσει την προϋπόθεση ικανοποιητικής συνάφειας σταματάει την αναζήτηση και κυρίως γιατί όλα αυτά επιτελούνται αυτόματα.

Επαναφέροντας ερωτήματα που τέθηκαν στην εισαγωγή, στην επόμενη ενότητα θα απασχολήσει η Θεωρία της Νόησης (Theory Of Mind)- ποιος είναι ο ακριβής ρόλος

²⁶ Carston 2002:378.

της στην επικοινωνία και σε ποιο βαθμό οι εμπλεκόμενοι στην επικοινωνία χρειάζονται αυτή την ικανότητα για μια επιτυχή επικοινωνία.

5. Θεωρία της Νόησης και Μεταναπαραστάσεις στην επιδεικτική συλλογιστική επικοινωνία

«Από τη φύση μας εξηγούμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων βασιζόμενοι στο νου τους: τη γνώμη τους, τις πεποιθήσεις τους και τις επιθυμίες τους, και γνωρίζουμε ότι όταν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ πεποίθησης και πραγματικότητας είναι η πεποίθηση των ανθρώπων και όχι η πραγματικότητα που θα καθορίσει τη συμπεριφορά τους. Η εξήγηση της συμπεριφοράς με αυτόν τον τρόπο ονομάζεται «κατοχή (having) μιας θεωρίας της νόησης» ή «κατοχή μιας προθεσιακής στάσης»

(Frith & Frith 2005: 644)

Σύμφωνα με τους Sperber & Wilson (1986/1995) η αναγνώριση της πρόθεσης πίσω από το επιδεικτικό ερέθισμα είναι αναγκαία για την αποτελεσματική επεξεργασία της πληροφορίας. Υπάρχουν περιπτώσεις που η πληροφορία δεν καθίσταται προφανής και η αποτυχία αναγνώρισης της πρόθεσης του ομιλητή μπορεί να οδηγήσει σε αποτυχία παρατήρησης της συναφούς πληροφορίας (ό.π.:50-51).

Η επιδεικτική συμπεριφορά παρέχει στοιχεία για τις σκέψεις και τις προθέσεις του δράστη. Ο ακροατής είναι σε θέση να ανακαλύψει επιτυχώς ποιες, από ένα πλήθος πληροφοριών, καθίστανται προθεσιακά προφανείς σ' αυτόν, γιατί, όπως ισχυρίζονται οι μελετητές, κάθε επιδεικτική πράξη φέρει εγγύηση συνάφειας, διαδικασία υποκινούμενη από την ανθρώπινη τάση για συγκέντρωση της προσοχής στις συναφείς πληροφορίες (ό.π.:50-52).

Η σχέση των παραγόμενων στοιχείων (evidence) και των πληροφοριών που μεταφέρουν είναι αυθαίρετη. Το ακόλουθο παράδειγμα, αντλημένο από τους Sperber & Wilson (1986/1995:52) απεικονίζει ευδιάκριτα αυτή τη σχέση. Μπορούμε να φανταστούμε δύο δεσμώτες, διαφορετικής φυλής και γλώσσας, να δουλεύουν παράλληλα σπάζοντας λίθους. Ο δεσμώτης Α ξαφνικά δίνει ένα ρυθμό στην κίνησή του και στον παραγόμενο ήχο, σχήμα αυθαίρετο αλλά διακριτό από τον δεσμώτη Β. Για τον Β δεν υπάρχει συνάφεια του ερεθίσματος που τραβά την προσοχή του. Ωστόσο, η υπόθεση της πρόθεσης του Α να αποσπάσει την προσοχή του καθιστά προφανή την επιθυμία αλληλεπίδρασης και έτσι η επιδεικτική πράξη του Α αποκτά συνάφεια για τη δεδομένη κατάσταση: μια συντονισμένη δράση τους μπορεί να οδηγήσει στην απελευθέρωσή τους. Τη στιγμή που ο φρουρός τους είναι απορροφημένος αλλού, μπορούν να συνεργαστούν και να τον αποπλίσουν. Αρκεί ένα σφύριγμα από τον Α να σημάνει την έναρξη της επίθεσης, την μόνη πληροφορία που υπό αυτές τις συνθήκες θα μπορούσε να έχει την πρόθεση να μεταφέρει ο Α στον Β. Το σχήμα αυτό θα μπορούσε να επαναληφθεί όσες φορές οι Α και Β βρεθούν συνδεσμώτες με το σφύριγμα να καθίσταται το σήμα ενός κώδικα που μεταφέρει την πληροφορία έναρξης της επίθεσης. Αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου να επιτευχθεί η επικοινωνία είναι η ικανότητα του Β να εικάσει τις σκέψεις του Α και να ανιχνεύσει τις προθέσεις του.

Αυτό που το παραπάνω παράδειγμα, επίσης, αποτυπώνει είναι ότι η δυνατότητα της επικοινωνίας δεν προϋποθέτει κώδικα. Η επικοινωνία υπάρχει πριν τον κώδικα και στη βάση αυτής της επικοινωνίας γεννιέται ο κώδικας. Για τη δημιουργία κώδικα απαιτείται η Θεωρία της Νόησης, ικανότητα η οποία επιτρέπει στο άτομο να αποδίδει νοητικές καταστάσεις, όπως πεποιθήσεις, επιθυμίες, συναισθήματα, σκέψεις, αντιλήψεις, προθέσεις, προσδοκίες, όνειρα, και ευχές στον εαυτό του και τους άλλους με στόχο την ερμηνεία της συμπεριφοράς (Premack & Woodruff 1978). Η πρώτη τάξης (first-order/ lower-order) Θεωρία της Νόησης περιλαμβάνει την ικανότητα να γίνονται κατανοητές οι σκέψεις των άλλων -να αποδίδονται νοητικές καταστάσεις στους άλλους- και η δεύτερης τάξης (second-order/ higher-order), την ικανότητα συναγωγής αυτού που ένα άτομο πιστεύει για τις σκέψεις ενός άλλου -να αποδίδονται στους άλλους νοητικές καταστάσεις για τις νοητικές καταστάσεις των άλλων.

Η ικανότητα ενσωμάτωσης μιας πρώτης τάξης νοητικής αναπαράστασης σε μια δεύτερης τάξης ονομάζεται μεταναπαράσταση και, σύμφωνα με την Wilson (2012:128), οι άνθρωποι μπορεί να διαφέρουν στην ικανότητά τους αυτή, δηλαδή να αποδίδουν σε άλλους πεποιθήσεις ασυμβίβαστες (incompatible) με τις δικές τους. Στο παρακάτω παράδειγμα η Μαρία έχοντας κάνει τη σκέψη (14) και παρακολουθώντας τον Γιάννη δίπλα της μπορεί να κάνει σκέψεις όπως αυτές στο (15):

(14) Η μπάλα είναι στο κουτί. (Wilson 2012:128 [1, 2])

(15) α. Ο Γιάννης νομίζει ότι η μπάλα είναι στο κουτί.

β. Ο Γιάννης νομίζει ότι η μπάλα δεν είναι στο κουτί.

γ. Ο Γιάννης νομίζει ότι η Χρύσα νομίζει ότι η μπάλα είναι στο κουτί.

δ. Ο Γιάννης νομίζει ότι η Χρύσα νομίζει ότι η μπάλα δεν είναι στο κουτί.

Σύμφωνα με την Wilson (2012), ένα παιδί που πιστεύει το (14) και δεν έχει μεταναπααραστατική ικανότητα θα περιορίζεται στις μεταναπαραστάσεις (15α) και (15γ). Ένα παιδί με πρώτης τάξης ΘτΝ θα μπορούσε να αποδώσει σε άλλους πεποιθήσεις που διαφέρουν από τις δικές του, όπως στο (15β). Ένα παιδί²⁷ με δεύτερης τάξης ΘτΝ θα μπορούσε να αποδώσει σε άλλους πεποιθήσεις για τις πεποιθήσεις άλλων που διαφέρουν από τις δικές του, όπως στο (15δ). Τα άτομα με αυτισμό τυπικά, σύμφωνα με τους μελετητές, στερούνται την πρώτη ή δεύτερης τάξης ικανότητα (Baron-Cohen 1995, Happé 1993) (πρβλ. ενότ. 6).

Ο Sperber (2000:129) σημειώνει ότι η μεταναπααραστατική ικανότητα δίνει τη δυνατότητα τους ανθρώπους να σχηματίζουν συλλογισμούς (draw inference) για να αποδώσουν νοητικές καταστάσεις από καταστάσεις και συμπεριφορές, όπως στο (16) και για να εξάγουν συμπεριφορές από νοητικές καταστάσεις, όπως στο (17):

(16) Ο Α λαχανιάζει. (is panting)

Άρα, ο Α θέλει να πιει νερό.

(17) Ο Α θέλει να βρει νερό.

Άρα, ο Α θα πάει στο ποτάμι.

(Sperber 2000:129-130 [7b, 9b])

²⁷ Η Wilson (2012) προφανώς αναφέρεται σε παιδιά άνω των 4 ετών.

Ο Sperber (2000) δεν ξεκαθαρίζει εάν τα παραδείγματα που παραθέτει αφορούν περιπτώσεις εξήγησης ή πρόβλεψης. Εξάλλου, η ΘτΣ κινείται στα πλαίσια θεωριών της υποσυστημικότητας του νου (Fodor 1987, 1991) που δεν κάνουν διάκριση των δύο πράξεων. Στο (16) εισαγόμενο είναι η συμπεριφορά/κατάσταση και εξαγόμενο η επιθυμία/νοητική κατάσταση του Α. Στην καθημερινή μας ζωή φαίνεται ότι πιο πιθανό να αποδίδαμε στον Α την επιθυμία του να πει νερό αν θέλαμε να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά του. Θα μπορούσε να λαχανιάζει από δίψα ή, για παράδειγμα, επειδή ανέβηκε τρέχοντας τις σκάλες· το λαχάνιασμα δεν συνεπάγεται δίψα, άρα η κατάσταση του Α οδηγεί σε αναρώτηση. Στο (17) εισαγόμενο του συλλογισμού είναι η επιθυμία/νοητική κατάσταση και εξαγόμενο η συμπεριφορά του Α. Η διατύπωσή του παραδείγματος από τον μελετητή υποδηλώνει ότι πρόκειται για περίπτωση πρόβλεψης εφόσον αφορά γεγονός του μέλλοντος. Αντίστοιχα, όμως στο (17) πιο πιθανό να σκεφτόμασταν «Γιατί ο Α θα πάει στο ποτάμι; Επειδή θέλει να βρει νερό²⁸». Θα μπορούσε να αφορά πρόβλεψη αν γνωρίζαμε ήδη τις συνήθειες του Α και τις επικαλούμασταν -ότι κάθε φορά που θέλει να βρει νερό πάει στο ποτάμι- ή αν λαμβάναμε υπόψη στερεοτυπικές συνήθειες της τοπικής κοινωνίας βάσει γεωλογίας του χώρου -όλοι εδώ όταν θέλουν νερό πάνε στο ποτάμι. Πιθανόν, λοιπόν, να πρόκειται ουσιαστικά για εξήγηση συμπεριφορών με συνειδητή αναζήτηση αιτιών.

Η Andrews (2012:222) σημειώνει ότι, «στην παροχή λόγων (reasons), όχι προβλέψεων, είναι εκεί που θα έπρεπε να περιμένουμε την εξέλιξη της Θεωρίας της Νόησης». Όπως αναφέρει, η εξέλιξη δεν είναι βελτιστοποιητική (optimizing) και φαίνεται ότι οι πρόγονοί μας ανέπτυξαν εξεζητημένες (sophisticated) γνωσιακές ικανότητες για να επιτελέσουν κάποια συγκεκριμένη λειτουργία (ό.π.:217). Ισχυρίζεται ότι στην περίπτωση ανώμαλης συμπεριφοράς αναζητούμε λόγους (reason) για την κατανόησή της (ό.π.:221). Οι πρόγονοί μας πρέπει να είχαν κάποιο τρόπο για να αναγνωρίσουν αυτές τις συμπεριφορές ως ανώμαλες, (ό.π.:222) κι αυτός είναι «ο πρόγονος της ΘτΝ για την εξήγηση συμπεριφοράς» (ό.π.:229). Τι είναι αυτό που οδήγησε στην ανάπτυξη αυτής της ικανότητας; Με την υπόθεση ότι η ανάπτυξη της ΘτΝ έχει μεγάλο κόστος για την εννόηση, φαίνεται ότι τα γνωσιακά αποτελέσματα, όπως θα μπορούσαμε να πούμε σε όρους ΘτΣ, από την εξήγηση συμπεριφοράς, είναι μεγάλα. Σύμφωνα με την Andrews (2012) ως αποτέλεσμα προσαρμογής, η κατανόηση της συμπεριφοράς που αποκλίνει από τη νόρμα και η αποδοχή νεωτερισμών «προωθεί τόσο την τεχνολογική ανάπτυξη όσο και την κοινωνικοθητική ανάπτυξη» (ό.π.:229).

Η συζήτηση για την ικανότητα ΘτΝ και μεταναπαράστασης λογικοπροτασικών στάσεων και τη σύνδεσή της με την εξήγηση και την πρόβλεψη ολοκληρώνεται παρακάτω, αφού διευκρινιστούν οι δύο πράξεις.

Στη ΘτΣ όταν το ερέθισμα είναι ένα εκφώνημα, το περιεχόμενο του νοήματος του ομιλητή είναι ένα σύνολο παραδοχών εγκιβωτισμένων στην πληροφοριακή πρόθεση. Η πληροφοριακή πρόθεση γίνεται αμοιβαία προφανής και έτσι επιτυγχάνεται η

²⁸ «Η εξήγηση είναι [...] μία απάντηση» (Van Fraassen 1980:137) στην ερώτηση γιατί αυτό, κι όχι το άλλο (Andrews 2012:118).

διαφάνεια (transparency) στην επικοινωνία. Τότε «μια άπειρη σειρά από μετανα-
παραστάσεις είναι διαθέσιμη» (Wilson 2012:140). Μπορεί να μην είναι υποχρεωτικό
να αναπαρίσταται νοητικά κάθε παραδοχή του συνόλου -που λειτουργεί ως
προκείμενη- αλλά στη ΘτΣ «η απόδοση του πλήρους νοήματος του ομιλητή [το
συμπέρασμα] εμπλέκει μια τετάρτου βαθμού μεταναπαραστατικότητα [...]: [ο
ομιλητής] έχει την πρόθεση να πιστέψω ότι έχει την πρόθεση να πιστέψω» (ό.π.). Ο
Sperber (2000:129) ισχυρίζεται ότι η διαδικασία κατανόησης συνίσταται στην
εξαγωγή (infer) μιας νοητικής κατάστασης –μιας πρόθεσης– από μια συμπεριφορά –
για παράδειγμα από ένα εκφώνημα, κι αυτό επιτυγχάνεται μέσω των
μεταναπαραστάσεων. Μήπως, όμως, η μεταναπαραστατική ικανότητα που
προτείνουν οι μελετητές είναι κάπως πολύπλοκη και δύσκολα εφαρμόσιμη σε
ασυνείδητο επίπεδο στην καθημερινή επικοινωνία για την πρόσληψη του νοήματος;

Ο Sperber (2000) κάνει λόγο για ένα βιολογικά εξελιγμένο υποσύστημα που
χειρίζεται τη μεταναπαραστατική ικανότητα του ανθρώπου και υποστηρίζει ότι η
συλλογιστική επικοινωνία προήλθε εξελικτικά από μία τετάρτου βαθμού
μεταναπαραστατική ικανότητα. Μας ζητάει να φανταστούμε ένα πιθανά σενάρια
με τον Πέτρο και τη Μαρία, ανθρωποειδείς προγόνους μας. Στο παρακάτω σενάριο, η
Μαρία μαζεύει μούρα και έχει την πρόθεση μέσω της συμπεριφοράς της να
πληροφορήσει τον Πέτρο που την βλέπει ότι αυτά τα μούρα είναι βρώσιμα. Τότε ο
Πέτρος έχει μια τετάρτου βαθμού μεταναπαραστατική πεποίθηση:

(18) Η Μαρία έχει την πρόθεση

να πιστέψω

ότι έχει την πρόθεση

να πιστέψω

ότι αυτά τα μούρα είναι βρώσιμα.

(Sperber 2000:125)

Σύμφωνα με τον Sperber (2000), ο Πέτρος οδηγείται σ' αυτή την τετάρτου βαθμού
μεταναπαραστατική πεποίθηση όταν παρατηρεί τη Μαίρη επιδεικτικά (ostensively)
να τραβάει την προσοχή του, για παράδειγμα δημιουργώντας επαφή με τα μάτια
(establishing eye contact).

Απ' την άλλη, το βλέμμα, ως πληροφοριακός πόρος, αποτελεί μια βιολογική
προσαρμογή των ανθρώπων που επιτρέπει τον νοητικό συντονισμό τους προκειμένου
να κάνουν από κοινού δράσεις. Η συνεργασία είναι μια φυσική επιλογή για τους
ανθρώπους που είναι προικισμένοι με μηχανισμούς που τους επιτρέπουν, μεταξύ
άλλων, να συμπροσέχουν από κοινού (Καλοκαιρινός, π.ε.). Όπως σημειώνει ο
Καλοκαιρινός (υπό έκδοση:35), «Οντογενετικά, η από κοινού προσοχή εμφανίζεται
πριν από τη «θεωρία της νόησης», στην ίδια περίοδο που εμφανίζεται η (συν)ομιλία»
και η επικοινωνιακή πρόθεση μπορεί να καταστεί σαφής με αντιληπτικά μέσα. Η
συζήτηση για τον ρόλο της Θεωρίας της Νόησης και την από κοινού προσοχή
ολοκληρώνεται στο τελευταίο κεφάλαιο, με εφόδια που έχουν εντωμεταξύ
συγκεντρωθεί.

Ανακεφαλαιώνοντας, η μελέτη των Sperber & Wilson, συνοψίζεται στον
ισχυρισμό ότι «η επικοινωνία εκμεταλλεύεται την ικανότητα των ανθρώπων να

αποδίδουν προθέσεις ο ένας στον άλλο» (Sperber & Wilson 1987: 699) μέσω μιας μεταναπαραστατικής ικανότητας ενός βιολογικά εξελιγμένου υποσυστήματος. Σύμφωνα με τους μελετητές, χωρίς την ικανότητα αναγνώρισης της πρόθεσης για μετάδοση πληροφορίας μπορεί να είναι αδύνατη η διάκριση της επιδεικτικής από την μη-επιδεικτική συμπεριφορά και κατά συνέπεια μπορεί να προκύπτουν δυσκολίες επικοινωνίας. Η επόμενη ενότητα πραγματεύεται αυτή την υπόθεση, μέσα από τις έρευνες μελετητών.

6. Θεωρία Συνάφειας και αυτισμός

Σύμφωνα με την Happé (1993) υπάρχει η υπόθεση ότι τα άτομα με αυτισμό υποφέρουν από μια ειδική και χαρακτηριστική βλάβη της ικανότητας απόδοσης νοητικών καταστάσεων, την απουσία Θεωρίας της Νόησης (ΘτΝ). Η ΘτΝ, και συγκεκριμένα η ικανότητα αναπαράστασης προθέσεων, μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας για την τυπική επιδεικτική-συλλογιστική επικοινωνία. Επομένως, όπως προβλέπει η ΘτΣ, τα άτομα με αυτισμό θα έχουν ειδικές δυσκολίες στη χρήση της γλώσσας για την επίτευξη επικοινωνίας. Το επίπεδο επικοινωνιακής ικανότητας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το επίπεδο μεταναπαραστατικής ικανότητας και προβλέπεται ότι το άτομο θα χωλαίνει είτε στην πρώτη τάξη ΘτΝ, είτε της δεύτερης.

Η Happé (1993) εξετάζει αυτές τις προβλέψεις στην επεξεργασία και κατανόηση ρητορικών τρόπων και συγκεκριμένα την παρομοίωση, τη μεταφορά και την ειρωνεία, επιβεβαιώνοντας τις προβλέψεις της ΘτΣ, βάσει της ανάλυσής τους για τους ρητορικούς τρόπους (πρβλ. 3.2, 3.3). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αυτιστικά υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα, ίδιας ηλικίας και ικανότητας, που πέρασαν τα τεστς ελέγχου Θεωρίας της Νόησης πρώτης τάξης, μπορούσαν να ολοκληρώσουν και να αντιληφθούν μεταφορές αλλά απέτυχαν στην κατανόηση ειρωνικών εκφωνημάτων, αποδίδοντας ένα κυριολεκτικό νόημα στον ομιλητή. Ωστόσο, αυτιστικά υποκείμενα που πέρασαν τα τεστς δεύτερης τάξης κατανόησαν τις μεταφορές, τις παρομοιώσεις αλλά και την ειρωνεία. (ό.π.:115) Τα παραπάνω δεδομένα θέτουν υπό αμφισβήτηση τον ισχυρισμό του Davidson (1975) ότι όλοι οι ομιλητές πρέπει να είναι ερμηνευτές των άλλων ομιλητών και ότι όσοι έχουν πεποιθήσεις πρέπει να είναι ομιλητές, θέσεις που τίθενται υπό κριτική από την Andrews (2002).

Ωστόσο, στην έρευνα της Happé (1993) υπήρχε ένα ποσοστό αυτιστικών υποκειμένων που πέρασαν επιτυχώς τα τεστς για τη ΘτΝ. Επίσης, στην έρευνα του Baron-Cohen (1995) ένα ποσοστό 20- 35% παιδιών με αυτισμό πέρασαν τα false-belief tasks. Σύμφωνα με την Andrews (2012:189) η αντίληψη ότι τα άτομα με αυτισμό δεν μπορούν να αποδώσουν πεποιθήσεις και επιθυμίες στους άλλους είναι παραπλανητική. Αυτό που φαίνεται να ισχύει περισσότερο είναι ότι υπάρχει ένα συνεχές ανάμεσα στις περιπτώσεις ατόμων με αυτισμό που αδυνατούν να αναγνωρίσουν τους άλλους ως δράστες και άρα την εμπρόθετη επικοινωνιακή πράξη τους, και εκείνων που περνούν επιτυχώς τα τεστς που ελέγχουν τη ΘτΝ, όπως δείχνουν οι παραπάνω έρευνες, αλλά ενδεχομένως αδυνατούν αναγνωρίσουν τα συναισθήματα και τους

στόχους των συνομιλητών τους. Αξιοσημείωτη η περίπτωση του Elder Robinson που αναφέρει η μελετήτρια (ό.π.:188), ατόμου διαγνωσμένου με Asperger, που μπορούσε να αποδώσει πεποιθήσεις και επιθυμίες στη συνομιλήτριά του, αλλά απέτυχε να τελέσει μια επιτυχή συνομιλία, λόγω απουσίας δυνατότητας να «διαβάσει» κοινωνικά στοιχεία. Συνολικά, φαίνεται ότι για τις περιπτώσεις ατόμων με αυτισμό ή Asperger υπάρχει η έννοια του βαθμού της βλάβης και ότι η δυνατότητα απόδοσης λογικοπροτασικών στάσεων είναι ανεπαρκής για δημιουργία ακριβών προβλέψεων.

Απ' την άλλη, τα άτομα που είναι ικανά να διαβάσουν τί συμβαίνει σε μια συζήτηση, δεν περιορίζονται στην γνώση των πεποιθήσεων και των σκέψεων του άλλου. Αντίθετα, τα άτομα με αυτισμό ίσως βλέπουν το συνομιλητή τους περισσότερο ως τύπο (type) παρά ως άτομο με πολυδιάστατο χαρακτήρα (ό.π.:210).

Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα εάν οι έρευνες για τη ΘτΝ κινούνται στο σωστό δρόμο και αν εξετάζουν τις σωστές μεταβλητές. Ποια κατεύθυνση θα μπορούσαν αυτές να λάβουν; Η Andrews (2012) αναπτύσσει μια ρεαλιστική «θεωρία για το πώς κατανοούμε άλλα μυαλά» (ό.π.:187), επεκτείνοντας τις πρακτικές που σχετίζονται με τις δυνατότητες (abilities) δημόδους ψυχολογίας ώστε να συμπεριληφθούν όλες οι ικανότητες (competencies) σχετιζόμενες με την κοινωνική αλληλεπίδραση.

7. Ανάγνωση ανθρώπων vs ανάγνωση του νου

7.1 Βασικές θέσεις πλουραλιστικής δημόδους ψυχολογίας

«Η ανάγνωση του νου κοιτάει μόνο το νοητικό περιεχόμενο; έτσι, παραβλέπει μια τεράστια ποικιλία πληροφοριών που χρησιμοποιούμε όταν διατυπώνουμε κοινωνικές κρίσεις για τους άλλους»

(Andrews 2012:198)

Η ΘτΣ ακολουθεί την υπόθεση ότι προβλέπουμε και εξηγούμε τη συμπεριφορά των άλλων μέσω μιας ικανότητας ανάγνωσης του νου, μέσω συλλογισμών για τις νοητικές καταστάσεις των άλλων, αποδίδοντάς τους λογικοπροτασικές πεποιθήσεις και επιθυμίες (Sperber & Wilson 2015:133, Wilson 2014:135). Η υπόθεση αυτή τίθεται υπό αμφισβήτηση από την σκοπιά της Andrews (2012).

Η Andrews (2012) προτείνει μια πλουραλιστική δημόδη ψυχολογία που διαφέρει από την τυπική ως προς τα είδη πρακτικής και τα γνωσιακά εργαλεία που εμπλέκονται στις δημόδεις ψυχολογικές πρακτικές. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι η πρόβλεψη, η εξήγηση και η αιτιολόγηση (justification) επιτελούνται με εργαλεία όπως τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τα στερεότυπα, το συλλογισμό (reasoning), την παρελθοντική συμπεριφορά κάποιου και τη γενίκευση από τον εαυτό μας. Βασική της θέση ότι «η κατανόηση της δημόδους ψυχολογίας είναι περισσότερο σαν την ανάγνωση ανθρώπων και λιγότερο σαν την ανάγνωση του νου» (ό.π.:179) και δεν απαιτεί το γνωσιακό μηχανισμό της δεύτερης τάξης μεταναπααραστατικής ικανότητας. Βάσει αυτών, υποστηρίζει, τα ζώα μπορούν, επίσης, να είναι δημόδεις ψυχολόγοι. Απαραίτητες προϋποθέσεις για την εμπλοκή σε ψυχολογικές πρακτικές είναι η ικανότητα διάκρισης του δράστη απ' τον μη δράστη και η ικανότητα κατασκευής και χρήσης μοντέλων ατόμων (ό.π.:5). Για την περίπτωση των ανθρώπινων όντων, θα μπορούσε να προστεθεί και η ικανότητα του νου να

κατασκευάζει ευρετικά εργαλεία από τα δομικά του στοιχεία και να τα χρησιμοποιεί, δηλαδή να επιλέγει το κατάλληλο ανάλογα με το περιβάλλον, όπως προβλέπει η θεωρία της οριοθετημένης ορθολογικότητας (Gigerenzer 2008:24).

Σύμφωνα με την Andrews (2012) η κοινή δημόδης ψυχολογία, η θεωρία της νόησης και η ανάγνωση του νου, με την υπόθεση ότι έχουμε τη δυνατότητα να ερμηνεύουμε τις πράξεις των άλλων αποδίδοντάς τους πεποιθήσεις και επιθυμίες, παρουσιάζουν την ανθρώπινη εννόηση ως «μια διανοητική άσκηση κατά την οποία ο νους διαχωρίζεται από το άτομο» (ό.π.:198). Η Andrews (2012, 2003) αναφέρει ότι στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τους άλλους χρησιμοποιούμε διαφορετική προσέγγιση ανάλογα με το αν μας είναι πρόσωπα οικεία ή άγνωστα. Αυτούς που τους γνωρίζουμε καλά τους βλέπουμε ως πλήρως διαμορφωμένους χαρακτήρες, ενώ αυτούς που δεν ξέρουμε ως τύπους (types). Ισχυρίζεται ότι οι θεωρίες ανάγνωσης του νου δεν συλλαμβάνουν τη σχέση των ανθρώπων στον πραγματικό κόσμο, «γιατί σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, καταλαβαίνουμε τους άλλους σαν κιβώτια λογικοπροτασικών στάσεων» (ό.π.:207) και προτείνει την «ανάγνωση ανθρώπων από τους ανθρώπους».

Προκειμένου να επιτευχτεί η ανάγνωση των ανθρώπων από τους ανθρώπους θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στοιχεία που αφορούν τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, τη διάθεση, την κοινωνική κατάσταση και τη συμπεριφορά που είχε υιοθετήσει το άτομο που ενεργεί στο παρελθόν. Αυτές οι πληροφορίες ισχυρίζεται ότι είναι καθοριστικές για την πρόβλεψη και εξήγηση συμπεριφοράς.

Η πρόβλεψη και η εξήγηση συμπεριφοράς ως κοινωνικές πρακτικές είναι πιθανές χωρίς την ιδέα της αναπαραστατικής πεποίθησης και χωρίς την απόδοση λογικοπροτασικών στάσεων στους άλλους (ό.π.:199). Όσο οι θεωρίες εστιάζουν στο λογικοπροτασικό νοητικό περιεχόμενο, ισχυριζόμενες μια λογικοπροτασική γνωσιακή αρχιτεκτονική του νου (ό.π.:202) και παραβλέποντας την ιδέα ενός ανθρώπου που αλληλεπιδρά με το περιβάλλον στο οποίο ζει, οδηγούνται λανθασμένα στην ομογενοποίηση των πράξεων κοινωνικής πρόβλεψης. Επιπλέον, ισχυρίζονται ότι χρησιμοποιούμε τις ίδιες μεθόδους και μηχανισμούς για την πρόβλεψη και την εξήγηση συμπεριφοράς. Έτσι, δεν συμπεριλαμβάνουν τις ποικιλίες των γνωσιακών διαδικασιών και ευρετικών που εμπλέκονται στις κοινωνικές μας πρακτικές (ό.π.:191).

Όπως υποστηρίζει η Andrews (2012, 2003), δεν πρόκειται για συμμετρικές πράξεις και περιλαμβάνουν διαφορετικές γνωσιακές στρατηγικές (ό.π.:200). Ενώ οι καθημερινές προβλέψεις μας δεν βασίζονται στην απόδοση λογικοπροτασικών στάσεων, κάτι τέτοιο μπορεί να συμβαίνει στην περίπτωση εξήγησης συμπεριφοράς. (ό.π.:192). Όπως σημειώνει, η εξήγηση είναι «μια εμπρόθετη και γνωσιακή πράξη», ενώ η πρόβλεψη «μια αυτόματη πράξη» (ό.π.:127).

Η ασυμμετρία αυτών των πράξεων είναι το θέμα της επόμενης ενότητας, ξεκινώντας από την υπόθεση της συμμετρίας τους και απορρίπτοντάς την.

7.2 Εξήγηση και πρόβλεψη: ασυμμετρία

«Εάν απαντήσω στην ερώτηση «γιατί» δηλώνοντας ότι τα πράγματα είναι πάντα έτσι, αναφέρομαι (reporting) είτε στην επιστημική μου κατάσταση, είτε ισχυρίζομαι ότι δεν υπάρχει άλλη εξήγηση»

(Andrews 2003:209)

Η Andrews (2012) σημειώνει ότι η κοινή δημόδης ψυχολογία (standard folk psychology) εστιάζει περισσότερο στην πρόβλεψη και υποθέτει ότι βάσει αυτής ακολουθεί η εξήγηση. Όσον αφορά την πρόβλεψη, οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες αποτελούν εισαγόμενα της διαδικασίας και παραγόμενο είναι η συμπεριφορά του ατόμου. Όσον αφορά την εξήγηση, η συμπεριφορά αποτελεί το εισαγόμενο και εξαγόμενο οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες (ό.π.:37). Στις έρευνες για τη θεωρία της νόησης οι εξηγήσεις περιγράφονται ως «ανάποδες προβλέψεις» (Robinson & Mitchell 1995). Μπορούμε να προβλέψουμε τη συμπεριφορά κάποιου επικαλούμενοι τις κοινοτυπίες της δημόδους ψυχολογίας και τις αρχικές συνθήκες, όπως τα γεγονότα για τη νοητική κατάσταση του δράστη και το περιβάλλον του, και έχοντας αυτές τις πληροφορίες, μπορούμε να δώσουμε την εξήγηση (ό.π.:40). Τα εισαγόμενα που χρησιμοποιούνται για την πρόβλεψη απαγωγικά (deductive) γίνονται και η εξήγηση αυτής της συμπεριφοράς. Μελετητές της θεωρίας της νόησης, όπως ο Fodor (1991,1987) δεν κάνουν διάκριση των πράξεων, κάνοντας λόγο για «εξήγηση/ πρόβλεψη» (“explanation/prediction”) (Fodor 1991:19).

Ωστόσο, βασικές διαφορές διακρίνουν τη σημασία τους. Ενώ η πρόβλεψη αφορά μόνο γεγονότα του μέλλοντος, η εξήγηση μπορεί να περιλαμβάνει επιπλέον γεγονότα του παρελθόντος, αλλά και προθέσεις, καταστάσεις, λειτουργίες και ικανότητες (ό.π.:38). Δημιουργείται υπό συνθήκες περιέργειας και περιλαμβάνει την οποιαδήποτε απάντηση με συνοχή, είτε σε όρους λογικοπροτάσεων, είτε όχι. Χρειάζεται να είναι απλά κατανοητές και όχι απόλυτα ακριβείς.

Η ασυμμετρία των δύο πράξεων μπορεί να καταστεί φανερή μέσα από απλά, καθημερινά παραδείγματα. Η πρόβλεψη ενός γεγονός δεν συνεπάγεται και την δυνατότητα εξήγησής του. Μεταφέροντας το παράδειγμα της Andrews (2012:41), οι παλιοί ναυτικοί χρησιμοποιούσαν ως πρόβλεψη για τις παλίρροιες τις φάσεις της σελήνης. Ωστόσο, μέχρι την συνεισφορά του Newton, κανείς δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει γιατί υπάρχει αυτή η σύνδεση. Το παράδειγμα της Andrews (2012) μας παραπέμπει σε στοιχεία που δείχνουν ότι πιθανόν η πρόβλεψη, ως επικοινωνιακή πράξη, μας συνδέει άμεσα με τον κόσμο και μέσω αυτής ανακτούμε νόημα για τον κόσμο. Σύμφωνα με τη Millikan (2005, 2012) οι λέξεις μας συνδέουν άμεσα με τον κόσμο και η γλώσσα χρησιμοποιεί τον κόσμο για να πορευτούμε μέσα του. Η πληροφορία βρίσκεται μέσα στον κόσμο και δεν είναι απαραίτητο ο άνθρωπος να την έχει σε πλήρη υπόσταση στο νου του (βλ. Dretske 1999/1981, πβ. Καλοκαιρινός υπό έκδοση, ενότ. 3). Ο άνθρωπος αντλεί πληροφορίες από τον κόσμο έχοντας βρει τον τρόπο να εκμεταλλεύεται τον κόσμο αγνοώντας τη δομή του, στο πλαίσιο ενός συστήματος απευθείας σύνδεσης του ανθρώπου με το περιβάλλον κάτι που φαίνεται να εμπλέκει αυτοματισμούς επεξεργασίας του νοήματος, όπως αυτούς που προβλέπει η οριοθετημένη ορθολογικότητα.

Απ' την άλλη, σύμφωνα με την Andrews (2012), η δυνατότητα εξήγησης δεν συνεπάγεται την πρόβλεψη. Ας σκεφτούμε την περίπτωση του Γιώργου, πιλότου ελικοπτέρου, που επιθυμεί να κερδίσει τη Μαρία. Τις προάλλες, πέταξε χαμηλά, πάνω απ' το σπίτι της και ο θόρυβος ανάγκασε τη Μαρία να βγει στο μπαλκόνι και να δει το ελικόπτερο. Μπορούμε να εξηγήσουμε ότι η πράξη του έγινε για λόγους επίδειξης προκειμένου η Μαρία να ενθουσιαστεί και να βγει για φαγητό μαζί του, αλλά δεν θα μπορούσε να προβλεφθεί. Συνολικά, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ισομορφισμό ανάμεσα στην πρόβλεψη και στην εξήγηση.

Αποδίδουμε πεποιθήσεις και επιθυμίες στους άλλους για να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά τους, κυρίως όταν αυτή αποκλίνει από τη νόρμα, και προβλέπουμε τη συμπεριφορά τους από ένα πλήθος στρατηγικών. Η Andrews (2012) προτείνει τέσσερις στρατηγικές για την πρόβλεψη βασιζόμενη στην κοινωνική ψυχολογία: πρόβλεψη βάσει κατάστασης, βάσει εαυτού, βάσει στερεοτύπων και βάσει απόδοσης χαρακτηριστικών στο άτομο (ό.π.:68).²⁹ Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν αυτές τις κανονικότητες χωρίς να αποδίδουν πεποιθήσεις ή επιθυμίες στους άλλους. Επιπλέον, αυτές οι μέθοδοι μπορούν να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα σε ανθρώπινα και μη ανθρώπινα όντα σε επίπεδο δημόδους ψυχολογίας (Andrews, 2012).

Από το παραπάνω προκύπτει ότι άλλη μια παράμετρος διαφοροποίησης των δύο πράξεων είναι ο χρόνος επεξεργασίας για την εξαγωγή του συμπεράσματος. Η εξήγηση μιας συμπεριφοράς απαιτεί περισσότερη συλλογιστική επεξεργασία και προϋποθέτει ένα στάδιο αναγνώρισης της απόκλισης από τη νόρμα και στη συνέχεια αναζήτησης αιτιών για την εξαγωγή του συμπεράσματος. Αντίθετα, η πρόβλεψη γίνεται αυτόματα. Πώς προκύπτει η διαφορά στον χρόνο επεξεργασίας του εισαγόμενου στις δύο πράξεις και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο ανθρώπινος νους έχει στη διάθεσή του περιορισμένο χρόνο που θέτει όρια στην ορθολογικότητά του; (Gigerenzer & Selten 2001)

Η απόρριψη της θέσης της συμμετρίας των δύο πράξεων συνεπάγεται και την απόρριψη του ισχυρισμού ότι ενεργοποιούνται οι ίδιοι μηχανισμοί. Αναλαμβάνουν δράση διαφορετικές μέθοδοι, καθώς υπάρχουν διαφορετικά είδη πρόβλεψης και εξήγησης. Επίσης, απορρίπτεται η προνομιακή θέση της πρόβλεψης. Όπως σημειώνει η Andrews (2012), «αυτό σημαίνει ότι γνωρίζοντας τότε ένα παιδί μπορεί να περάσει τα false-believe tasks δεν μπορεί από μόνο του να μας πει κάτι για τη δυνατότητα του παιδιού να προσφέρει εξηγήσεις» (ό.π.:43).

²⁹ Η τελευταία στρατηγική, όπως σημειώνει «είναι ένα χρήσιμο ευρετικό [εργαλείο] (ό.π.: 92). Αντίστοιχα, για την πρόβλεψη από στερεότυπα αναφέρει ότι είναι ταχύτερη και πιο ακριβής από την πρόβλεψη βάσει χαρακτηριστικών (ό.π.:83). Φαίνεται ότι και στις τέσσερις στρατηγικές εμπλέκονται ευρετικά εργαλεία αντίστοιχα με αυτά που προτείνει η οριοθετημένη ορθολογική, αλλά αντλούνται διαφορετικά από την εργαλειοθήκη (toolbox) για την κάθε στρατηγική. Παραπάνω είδαμε ότι ο Gigerenzer (2008:25) σημειώνει «Οι άνθρωποι επιλέγουν διαφορετικά ευρετικά σε διαφορετικά περιβάλλοντα, αξιολογώντας διαισθητικά την οικολογική ορθολογικότητά τους» (ό.π.:25). Μένει ανοιχτή η ακριβής αντιστοίχιση στρατηγικής-εργαλείου.

7.3 Μηχανισμός επιστημικής εγρήγορης και εξήγησης

Η εξήγηση και η πρόβλεψη είναι διαφορετικές νοητικές διαδικασίες. Όπως σημειώνει η Andrews (2012:127) :

« Αν η εξήγηση, στο πλαίσιο της δημόδους ψυχολογίας, είναι κατά ένα μεγάλο βαθμό εμπρόθετη και ελεγχόμενη γνωσιακή πράξη και η πρόβλεψη είναι κατά ένα μεγάλο βαθμό μια αυτόματη πράξη, τότε θα πρέπει να περιμένουμε μια σημαντική γνωσιακή διαφορά ανάμεσα στην πρόβλεψη και την εξήγηση της συμπεριφοράς των άλλων [...] »

Πιο αναλυτικά, ισχυρίζεται ότι η εξήγηση περιλαμβάνει πολλά στάδια. Το αρχικό στάδιο είναι αυτόματο και δεν υπόκειται σε συνειδητό έλεγχο. Πρόκειται για το στάδιο αναρώτησης των λόγων για τους οποίους επιτελέστηκε μια παράξενη, απρόβλεπτη ή ασύμβατη με τα κοινωνικά πλαίσια συμπεριφορά που λειτουργεί ως επιδεικτικό ερέθισμα από τον εξωτερικό κόσμο του ατόμου και επιδρά στον εσωτερικό του, οδηγώντας τον σε συναισθηματική ένταση – σε κατάσταση περιέργειας³⁰. Ο εντοπισμός της απόκλισης από τη νόρμα, ίσως γίνεται με γρήγορα και φειδωλά ευρετικά εργαλεία, όπως αυτά της αναγνώρισης και της άγνοιας: ο άνθρωπος επιλέγει αναγνωρίσιμες (recognized) επιλογές έναντι μη-αναγνωρισμένων (unrecognized) (Todd 2001:56), και με την υπόθεση ότι οι μη-αναγνωρισμένες, ήτοι ασύμβατες με τη νόρμα, συμπεριφορές δεν αγνοούνται αλλά βάζουν το άτομο σε κατάσταση περιέργειας και ενεργοποιούν άλλους συνειδητούς μηχανισμούς³¹. Ο άνθρωπος πρέπει άμεσα να αποκλείσει συμπεριφορές που αποκλίνουν από τη νόρμα και ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή και να φέρουν εμπόδια στην από κοινού δράση ή να αξιολογήσει τα ευεργετικά αποτελέσματα ενός νεωτερισμού.

Τα επόμενα στάδια περιλαμβάνουν ελεγχόμενες γνωσιακές διαδικασίες. Πρόκειται για το στάδιο αναζήτησης εξήγησης, κριτικής αποδοχής ή απόρριψης της παρεχόμενης από τον συνδιαλεγόμενο εξήγησης. Από την πλευρά του ομιλητή, που παρέχει την εξήγηση, (ή του ίδιου του ατόμου στο πλαίσιο αναστοχασμού/εσωτερικού διαλόγου) η απάντηση είναι εμπρόθετη και τυπικά οδηγεί στην εξέταση της συμπεριφοράς (ό.π.:126-127), με την αναζήτηση λόγων που θα καταστούν ρητοί (explicit) (ό.π.:30). Ωστόσο, η Andrews (2012) δεν κάνει αναφορά σε συγκεκριμένους μηχανισμούς που κινητοποιούνται σ' αυτά τα στάδια. Με δεδομένο ότι η εξήγηση ως πράξη έγκειται στην απόδοση λογικοπροτασικών πεποιθήσεων και επιθυμιών στους άλλους, πώς προκύπτει το συμπέρασμα του συλλογισμού;

Στο τελικό στάδιο για την κατανόηση και αποδοχή της εξήγησης που δίνει ο συνδιαλεγόμενος επιτελούνται δύο διακριτές διαδικασίες: η μία για την αναγνώριση

³⁰ Να σημειωθεί ότι για τη δημόδη ψυχολογία η εξήγηση δεν είναι το αποτέλεσμα μιας σκόπιμης αναζήτησης, όπως ισχύει για την επιστημονική έρευνα.

³¹ Εναλλακτικά, μέσω του QuickEst (quick estimation) ευρετικού εργαλείου των μηχανισμών κατηγοριοποίησης που επιτελείται βάσει «ενός απλού αλγόριθμου που εκμεταλλεύεται περιβάλλοντα με συγκεκριμένη δομή» (Todd 2001:61), με κριτήριο τη *συνάφεια* ως προς τη νόρμα και την υπόθεση ότι οι συμπεριφορές που μένουν ακατηγοριοποίητες ή τοποθετούνται χαμηλά στην κατάταξη βάζουν το άτομο σε κατάσταση αναρώτησης και ενεργοποιούν άλλους συνειδητούς μηχανισμούς.

της συνάφειας της εξήγησης, εφόσον ο ομιλητής είναι αξιόπιστος, και η άλλη για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας της. Ακολουθώντας τους Sperber et al.(2010), μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τίθεται σε λειτουργία ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης για την εκτίμηση τόσο της αξιοπιστίας του ομιλητή, όσο και για την εκτίμηση της αποδοχής της εξήγησης. Οι Sperber et al. (2010) υποθέτουν ότι η διαδικασία κατανόησης παρέχει «έναν ατελή αλλά αποδοτικό σε επίπεδο κόστους-αποτελέσματος επιστημικό αξιολογητή» (ό.π.:28) και ότι η κατανόηση είναι προσανατολισμένη στη συνάφεια, χρησιμοποιώντας το άμεσα προσβάσιμο περιεχόμενο. Όπως σημειώνουν:

«...η αναζήτηση της συναφούς πληροφορίας, που είναι αναπόσπαστο τμήμα της διαδικασίας κατανόησης, αυτόματα περιλαμβάνει τη δημιουργία συμπερασμών (inferences) που μπορεί να εμφανίσουν ασυνέπειες ή απουσία συνοχής συναφείς στην επιστημική αξιολόγηση. Όταν προκύπτουν τέτοιες ασυνέπειες ή απουσία συνοχής, πυροδοτούν μια διαδικασία εξ ολοκλήρου αφιερωμένη στην εν λόγω αξιολόγηση»

(Sperber et al. 2010: 30)

Η Andrews (2012:39), όπως σημειώθηκε παραπάνω, ισχυρίζεται ότι:

«όταν οι άνθρωποι προσφέρουν εξηγήσεις συμπεριφοράς, αναγνωρίζονται από τον κόσμο ως εξηγήσεις όταν ικανοποιούν τη συνθήκη *συναφής και κατανόησης*» (πρόσθετη έμφαση).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι μεγίστης σημασίας είναι ο έλεγχος συνοχής (Coherence checking)- ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης που είναι προσανατολισμένος στο περιεχόμενο της επικοινωνίας και εκμεταλλεύεται την πληροφορία που ενεργοποιείται από τη μνήμη κατά τη διαδικασία κατανόησης.

Υπάρχουν τρεις πιθανότητες για την εξήγηση που δίνεται. Αν ο ομιλητής είναι αναξιόπιστος, και προκύπτει ασυνέπεια ή ασυμφωνία με τις πληροφορίες που αντλεί ο δέκτης από τη μνήμη του, τότε η εξήγηση αυτόματα απορρίπτεται. Αν η εξήγηση παρέχεται από αρκετά αξιόπιστη πηγή και οι πεποιθήσεις του δέκτη είναι αβέβαιες, τότε αυτόματα θα διορθωθούν κάνοντας αποδεκτά όσα θέτει ο ομιλητής. Τέλος, αν είναι από αρκετά αξιόπιστο ομιλητή και οι πεποιθήσεις του δέκτη βέβαιες, τότε προκύπτει αναθεώρηση· πυροδοτείται μια συνειδητή συλλογιστική διαδικασία και αφορά συνήθως εμπειρικές ασυνέπειες.

Στο ενδεχόμενο που ο ομιλητής έχει ως στόχο να πείσει τον ακροατή παρέχοντας του μια εξήγηση και όχι απλά να καλύψει την περιέργειά του για κάτι ενδεχομένως να ενεργοποιούνται μηχανισμοί επιχειρηματολογίας τόσο για την παραγωγή (εκ των προτέρων- στον ομιλητή) όσο και την αξιολόγηση επιχειρημάτων (εκ των υστέρων- από τον ακροατή).

Επαναφέροντας τη συζήτηση για τις μεταναπαράστασεις που έγινε στην ενότητα 5, φαίνεται ότι ο άνθρωπος δεν ανατρέχει στη μεταναπαράσταση για την απόδοση λογικοπροτασιακών νοητικών καταστάσεων στους άλλους και στις δύο πράξεις. Η πρόβλεψη, όπως σημειώθηκε στο 7.2, μας συνδέει άμεσα με τον κόσμο μέσω μιας απευθείας σύνδεσης του ανθρώπου με το περιβάλλον απ' όπου αντλεί πληροφορίες κρίσιμες ακόμα και για την επιβίωσή του. Φαίνεται ότι στην πρόβλεψη εμπλέκονται αυτόματοι μηχανισμοί, γρήγορα και φειδωλά ευρετικά εργαλεία, που δεν

προϋποθέτουν συνειδητή συλλογιστική επεξεργασία του νοήματος και, ακολουθώντας τον Todd (2001), η χρήση των εργαλείων αυτών είναι προσαρμοστική συμπεριφορά του ανθρώπου στις πιέσεις που θέτουν όρια στην ανθρώπινη ορθολογικότητα με κύριους τους περιορισμούς χρόνου. Όπως σημειώνει η Andrews (2012:67) οι καθημερινές μας προβλέψεις «παράγονται αυτόματα, χωρίς συνειδητή προσπάθεια και με λίγες πληροφορίες». Στην περίπτωση που προκύψει ανωμαλία, για παράδειγμα μια «ανώμαλη κατάσταση»³² ή αντίφαση με τα δεδομένα της νόρμας που υπάρχουν καταχωρημένα στη μνήμη του συλλογιστικού μηχανισμού, τότε ενεργοποιείται ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης και ο άνθρωπος ανατρέχει στη μεταναπαραστατική ικανότητά του προκειμένου να εξηγήσει τη συμπεριφορά κάποιου. Τέλος, οι διαταραχές στην επικοινωνία που παρουσιάζουν τα άτομα που στερούνται πρώτης ή δεύτερης τάξης μεταναπαραστατική ικανότητα πιθανόν να συνδέονται με ένα αδύναμο μηχανισμό ελέγχου συνοχής.

8. Επιδεικτικό ερέθισμα

«το ερέθισμα τραβάει και εγκλωβίζει την προσοχή»³³ [του ατόμου] και έτσι γίνεται η δέσμευση των γνωσιακών του πόρων»

(Καλοκαιρινός π.ε.)

Στην ενότητα αυτή, βασισμένη στους Sperber και Wilson (1986/1995:46-50, 151-155), Wilson και Sperber (2002) και Allott (2013) θα γίνει λόγος για το επιδεικτικό ερέθισμα (ostensive stimulus) που, όπως θέτει η ΘτΣ, «συνιστά το αναγκαίο έναυσμα της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων» (Καλοκαιρινός υπό έκδοση: 47). Με τον όρο ερέθισμα στην παρούσα εργασία νοούνται όχι μόνο οι εμπρόθετες πράξεις του επικοινωνούντος, αλλά και κάθε λέξη που εκφωνείται καθώς, ακολουθώντας τον Elman (2004:301, πβ. Καλοκαιρινός υπό έκδοση, ενότ. 4), μπορούμε να ισχυριστούμε ότι «οι λέξεις εκλαμβάνονται ως ερεθίσματα που λειτουργούν άμεσα στις νοητικές καταστάσεις. Οι φωνολογικές, συντακτικές και σημασιολογικές ιδιότητες μιας λέξης αποκαλύπτονται (are revealed) από τα αποτελέσματα που φέρουν σ' αυτές τις καταστάσεις».

Οι Wilson & Sperber (2002) σημειώνουν ότι το επιδεικτικό ερέθισμα είναι μια εμφανής (overt) πράξη που εκτελείται από το πρόσωπο που επικοινωνεί «σχεδιασμένη να τραβήξει την προσοχή του ακροατή και να την εστιάσει στο νόημα του επικοινωνούντος» ισχυριζόμενοι ότι «η χρήση ενός επιδεικτικού ερεθίσματος μπορεί να δημιουργήσει ακριβείς και προβλέψιμες προσδοκίες συνάφειας που δεν ανακύπτουν από κάποιο άλλο ερέθισμα» (ό.π.:255).

Όταν κάποιος μας δείχνει κάτι, από το σύνολο των πραγμάτων που υπάρχουν στο περιβάλλον, σημασία έχει ποιο συγκεκριμένο είχε στο νου του να δείξει και είχε την πρόθεση να αντιληφθεί ο δέκτης. Όπως σημειώνει ο Allott (2013), υπάρχει μια

³² Andrews (2012:110)

³³ Ο τύπος της προσοχής που στοχεύει στην γλωσσική εκφορά είναι αυτό που ο Kandel (2006) ονομάζει ακούσια προσοχή (involuntary attention). Πρόκειται για την αναγκαστική απόσπαση προσοχής που αναπτύχθηκε ως αποτέλεσμα προσαρμογής.

αναλογία με την απόδοση αναφοράς στις αντωνυμίες που γίνεται από αυτό που ο ομιλητής είχε την πρόθεση να μεταφέρει.

Με τη Γνωσιακή Αρχή της Συνάφειας, όπως ισχυρίζονται οι μελετητές, καθίσταται δυνατή η πρόβλεψη και η χειραγώγηση των νοητικών καταστάσεων των άλλων. Ακολουθώντας την τάση για μεγιστοποίηση της συνάφειας, ένα παραγόμενο ερέθισμα που θα τραβήξει την προσοχή του δέκτη, θα τον οδηγήσει στην ανάκτηση συγκεκριμένων περικειμενικών παραδοχών και τελικά στη δημιουργία συμπερασμάτων κατά την πρόθεση του επικοινωνούντος. Για παράδειγμα, αν αφήσω το άδειο ποτήρι μου στο πεδίο ορατότητάς σου έχοντας την πρόθεση να το δεις και να συμπεράνεις ότι θέλω κι άλλο κρασί, δεν αποτελεί περίπτωση συλλογιστικής επικοινωνίας καθώς δεν παρείχα στοιχεία για την πρόθεσή μου. (Wilson & Sperber 2002:254) Ούτε κι αν απλά το σηκώσω ψηλά. Δεν υπάρχει κάποιος κώδικας ή σύμβαση που να δηλώνει ότι όταν κάποιος σηκώνει το ποτήρι του σημαίνει ότι θέλει κι άλλο ποτό. Δεν χρειάζεται οι χειρονομίες να έχουν κάποιο κωδικοποιημένο νόημα. (Allott 2013). Εξάλλου, θα μπορούσα απλά να κοιτάω στο φως αν έχει κάτι το ποτήρι. Αν όμως, επιδεικτικά αφήσω κάτω το ποτήρι και επίμονα το κοιτάζω προκαλώντας το βλέμμα σου να ακολουθήσει το δικό μου και από κοινού να το κοιτάξουμε ή με νεύμα κατευθύνω το βλέμμα σου στο ποτήρι ή εκφέρω το εκφώνημα «Το ποτήρι μου είναι άδειο», τότε παρέχω ευδιάκριτα στοιχεία για την πρόθεσή μου και η πράξη μου καθίσταται επικοινωνιακή (Wilson & Sperber 2002:255). Τί λοιπόν λογίζεται ως επικοινωνιακή πράξη; Οι μελετητές σημειώνουν:

«Η μεγαλύτερη πρωτοτυπία του Grice δεν ήταν να προτείνει ότι η ανθρώπινη επικοινωνία περιλαμβάνει την αναγνώριση των προθέσεων. Αυτό [...] είναι κοινή λογική. Ήταν να προτείνει ότι αυτός ο χαρακτηρισμός είναι επαρκής: εφ' όσον υπάρχει κάποιος τρόπος να αναγνωριστούν οι προθέσεις του επικοινωνούντος, τότε είναι δυνατή η επικοινωνία».

(Sperber & Wilson 1986/1995:25)

Επομένως, «η επιδεικτική συμπεριφορά [που] παρέχει στοιχεία για τις σκέψεις του άλλου» και καθιστά προφανείς «παραδοχές αρκετά συναφείς ώστε να αξίζουν την προσοχή» του δέκτη με την εμφανή πρόθεση του επικοινωνούντος «να τραβήξει την προσοχή του [δέκτη] σε κάποιο φαινόμενο» είναι επικοινωνιακή πράξη (ό.π.:50). Όπως ισχυρίζεται ο Καλοκαιρινός (υπό έκδοση), και θα συζητηθεί παρακάτω, η έννοια του επιδεικτικού ερεθίσματος θέτει τις βάσεις για να προταθεί ότι η επικοινωνιακή πρόθεση του επικοινωνούντος συλλαμβάνεται από το δέκτη με αντιληπτικά μέσα, με τους εμπλεκόμενους να βρίσκονται σε μια κατάσταση από κοινού προσοχής.

Για τη ΘτΣ αυτό που εμπρόθετα μεταδίδει ο ομιλητής αναπαρίσταται νοητικά με τη μορφή λογικοπροτάσεων και στους δύο εμπλεκόμενους. Οι Sperber & Wilson (2002), ισχυρίζονται ότι ο άνθρωπος έχει την μεταναπαραστατική ικανότητα ανάγνωσης του νου για τη συναγωγή νοητικών καταστάσεων από συμπεριφορές, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Επαναφέροντας το ερώτημα του 1.2, χρειάζεται να διευκρινιστεί πόση μεταναπαραστατική ικανότητα χρειάζεται ο άνθρωπος για την επίτευξη της επικοινωνίας, πότε και από πότε την χρησιμοποιεί. Επίσης, σε αναλογία με τον ισχυρισμό των Sperber & Wilson (2015) για την περίπτωση των εντυπώσεων,

μπορούμε να πούμε ότι το επιδεικτικό ερέθισμα είναι ένα σύνολο λογικοπροτάσεων; Πόση συνειδητή αναπαραστατική ή μεταναπαραστατική ικανότητα χρειάζεται ο άνθρωπος για την εκπομπή και λήψη του επιδεικτικού ερεθίσματος;

9. Από κοινού προσοχή (joint attention)

Εμπλεκόμαστε σε κοινά πεδία χωρίς να έχουμε την ανάγκη να αναπαραστήσουμε την πρόθεση του άλλου. Οι νοητικοί μας μηχανισμοί εργάζονται παράλληλα και καταλήγουμε σε αποτελέσματα που έχουν να κάνουν με την παράλληλη λειτουργία ίδιων μηχανισμών σε κοινά περιβάλλοντα.

(Καλοκαιρινός, π.ε. για Millikan)

Πρόβλημα για την υπόθεση της Θεωρίας της Νόησης και για την υπόθεση των νοητικά αναπαριστάμενων ένθετων προθέσεων των δύο εμπλεκομένων στην κανονική (normal) επικοινωνία προκύπτει από αναπτυξιακά δεδομένα: τα παιδιά δεν φαίνεται να έχουν μεταναπαραστατικό σύστημα και παρ' όλα αυτά επιτυγχάνουν να επικοινωνούν. Η μεταναπαραστατικότητα έρχεται μετά το 4^ο έτος, όπως προκύπτει από μελέτες (Baron-Cohen 1995). Φαίνεται ότι αυτόματοι μηχανισμοί, γρήγορα και οικονομικά ('fast and frugal') ευρετικά εργαλεία που δεν χρησιμοποιούν λογικοπροτασικές όψεις της επικοινωνίας τα εμπλέκουν στην επικοινωνία. Στην ενότητα αυτή θα συζητηθούν οι μη-αναπαραστατικές όψεις της επικοινωνίας, η υπόθεση της από κοινού προσοχής και ποιος είναι τελικά ο ρόλος της Θεωρίας της Νόησης, βασιζόμενη στη Millikan (2012), στη Millikan (2005, κεφ.10) και στον Καλοκαιρινό (υπό έκδοση).

Η Millikan (1984, κεφ.3) ισχυρίζεται ότι η θεωρία του Grice για την ανθρώπινη επικοινωνία, τον οποίο θέτουν ως βάση της δικής τους πρότασης οι Sperber & Wilson, δεν υποστηρίζεται από δεδομένα από την γλωσσική κατάκτηση που δείχνουν ότι η Θεωρία της Νόησης δεν απαιτείται για την μάθηση (learning) του νοήματος των λέξεων. Δίνει δύο λόγους προς υποστήριξη της θέσης της. Αρχικά, τα παιδιά είναι σε θέση να κατανοούν τον προφορικό λόγο και να αλληλεπιδρούν μη-λεκτικά με τα πρόσωπα του περιβάλλοντός τους πριν ακόμα αρχίσουν να μιλούν. Επίσης, έχουν ευχέρεια στην χρήση της γλώσσας χωρίς να έχουν τις έννοιες της πεποίθησης, της επιθυμίας ή της πρόθεσης και «ασφαλώς διαθέτουν προθέσεις και πεποιθήσεις» (Καλοκαιρινός, υπό έκδοση:31). Έχουν ήδη κατακτήσει τη γλώσσα πριν περάσουν επιτυχώς τα tests ανίχνευσης ψευδούς πεποίθησης (false-belief tasks), αδυνατώντας να διαχωρίσουν τη γνώση τους από τη γνώση των άλλων, κάτι που επιτυγχάνουν από την ηλικία των τεσσάρων ετών (Millikan 2012). Αξιοσημείωτο το γεγονός ότι κωφάλαλα παιδιά επιτυγχάνουν σ' αυτά τα tests σε ηλικία 16 ετών (Garfield et all 2001). Αν υποθέσουμε ότι η από κοινού προσοχή βοηθάει στην κατάκτηση της γλώσσας, τότε χρειάζεται η ικανότητα Θεωρίας της Νόησης;

Τα παραπάνω δεδομένα έρχονται σε αντίφαση με επιχειρήματα μελετητών που, προκειμένου να εξηγήσουν την κατάκτηση λέξεων με εξαιρετική ταχύτητα και ακρίβεια, επικαλούνται την ύπαρξη Θεωρίας της Νόησης για την ερμηνεία της πρόθεσης του ομιλητή (Bloom 2000, κεφ.1). Για παράδειγμα, η δυνατότητα παρακολούθησης της εστίασης του νου ενός άλλου ατόμου, ακολουθώντας τα μάτια του ή τη

χειρονομία δείξης (pointing) φαίνεται να είναι απαραίτητη για την κανονική (normal) γλωσσική κατάκτηση (Millikan 2005:204).

Επίσης, η διαδεδομένη άποψη για τις λέξεις είναι ότι παραπέμπουν σε έννοιες (concepts)· και οι έννοιες, είτε αντιστοιχούν με λέξεις, είτε όχι, είναι μέσα στο μυαλό. Τα δεδομένα από την γλωσσική κατάκτηση, όπως σημειώνει η Millikan (2012), δείχνουν ότι οι έννοιες που αντιστοιχούν σε λέξεις που μαθαίνονται μέσω από κοινού προσοχής κατακτούνται πρώτα επιλέγοντας (picking up) τις λέξεις· δεν ισχύει ότι πρώτα έρχεται η έννοια και μετά προσκολλάται στη λέξη.

Το ερώτημα που τίθεται είναι πώς, επομένως, τα μικρά παιδιά είναι σε θέση να γνωρίζουν τις προθέσεις και την εστίαση της προσοχής εκείνων απ' τους οποίους μαθαίνουν τη γλώσσα χωρίς να έχουν την ικανότητα ΘτΝ. Επιπλέον, «αν δεχτούμε [...] ότι τα μικρά παιδιά συμμετέχουν στο επικοινωνιακό νόημα χωρίς να επιστρατεύουν έναν ανιχνευτή ένθετων προθεσιακών στάσεων, γιατί να θεωρήσουμε ότι οι μεγάλοι το κάνουν διαφορετικά; Αλλά, τότε, πώς το κάνουν;» (Καλοκαιρινός υπό έκδοση:32)

Η Millikan (2005:214) χαρακτηρίζει τη γλώσσα ως μέσο «φυσικής τηλε-αντίληψης» (tele-perception) με βασική θέση ότι η κατανόηση της περιγραφικής γλώσσας είναι όπως η άμεση αντίληψη (perception) του κόσμου. Κατά τη διάρκεια της κανονικής (normal) συζήτησης δεν είναι η γλώσσα που άμεσα γίνεται αντιληπτή από τον ακροατή αλλά ο κόσμος που γίνεται αντιληπτός μέσω της γλώσσας, και τελικά, η κατάκτηση της γλώσσας είναι η εκμάθηση (learning) της αντίληψης του κόσμου μέσω μιας αισθητηριακής μεθόδου (sensory modality) (Millikan 2012).

Η Millikan, ακολουθώντας τον παραπάνω ισχυρισμό, θέτει τέσσερις προτάσεις. Πρώτον, εάν η κατοχή μιας ΘτΝ απαιτεί την κατανόηση του ότι οι άλλοι έχουν νοητικές αναπαραστάσεις, τότε το ότι οι άλλοι έχουν επικοινωνιακές προθέσεις μπορεί να αναγνωριστεί χωρίς να έχουν ΘτΝ. Δεύτερη πρόταση και βασικός ισχυρισμός στη θεωρία που προτείνει, είναι ότι η ερμηνεία του νοήματος αυτού που ακούει κάποιος μέσω του ήχου της ομιλίας (speech sounds) είναι, με συναφείς τρόπους, σαν να ερμηνεύει αυτό που βλέπει μέσω του δομημένου φωτός στην κανονική όραση. Η φυσική γλώσσα λειτουργεί στις αισθήσεις με τον ίδιο τρόπο που λειτουργούν πάνω τους τα φυσικά σήματα, όπως μη-λεκτικοί ήχοι ή το φως: και τα δύο απαιτούν ερμηνεία σε ένα περικείμενο, εμπλουτισμό ή συμπλήρωση και τέλος, και τα δύο μπορεί να παράγουν ψευδαισθήσεις. Τρίτον, ενδείξεις για το πού επικεντρώνεται η προσοχή του ομιλητή (από κοινού προσοχή (joint attention) μπορεί να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ερμηνείας (και της γλωσσικής κατάκτησης) χωρίς ο ακροατής να πρέπει να χρησιμοποιήσει μια ικανότητα ΘτΝ. Τέλος, στη συζήτηση για την γλωσσική κατάκτηση η Millikan (2012), προσθέτει τον ισχυρισμό ότι το να μαθαίνεις τις λέξεις για τα πράγματα είναι σαν να μαθαίνεις πώς τα αντιλαμβάνεσαι μέσω των αισθήσεων. Έχοντας την ικανότητα να αναγνωρίσεις σε διαφορετικά περικείμενα την ίδια λέξη που φέρει το ίδιο νόημα συνιστά (*constitutes*) κατοχή μιας στοιχειώδους έννοιας για αυτό, όπως ακριβώς αποτελεί και το να ξέρεις πώς είναι αυτό το πράγμα.

Στην ενότητα αυτή θα γίνει λόγος για τα επιχειρήματά της προς υποστήριξη των τριών πρώτων ισχυρισμών της.

9.1 Αναγνώριση επικοινωνικού σκοπού (purpose) χωρίς Θεωρία της Νόησης.

Στην πρόταση της Millikan δεν απορρίπτεται ότι ο ομιλητής εμπρόθετα οδηγείται στην επικοινωνιακή πράξη, αλλά ότι η αναγνώριση του σκοπού (purpose) συνίσταται στην απόδοση νοητικών αναπαραστάσεων. Ένας σκοπός (purpose) μπορεί να λάβει πολλές μορφές πέρα από τη μορφή ρητών προθέσεων (explicit intentions): ο σκοπός του αντανακλαστικού κλείσιμου των βλεφάρων για προστασία των ματιών (protective eye-blink reflex), οι σκοποί των εξαρτημένων (conditioned) συμπεριφορών³⁴, οι σκοποί που εμπλέκονται στην ακολούθηση άμεσων παροχών³⁵ (affordances) (σκύψιμο στην χαμηλή πόρτα, η κίνηση του να πιάσεις το ποτήρι σου ενώ μιλάς), οι σκοποί που συνήθως εμπλέκονται στον αυθόρμητο (uncontrived) λόγο.

Η Millikan ισχυρίζεται ότι η επικοινωνία επιτυγχάνεται με την κατανόηση της συμπεριφοράς των άλλων ως κατευθυνόμενη από την επίτευξη ενός στόχου (goal directed), δηλαδή ως μέρος ενός ευέλικτου σχεδίου που αποσκοπεί σε ένα δεδομένο αποτέλεσμα ανεξάρτητα από τις αποκλίσεις. Οι στόχοι εκλαμβάνονται στη θεωρία της ως αναπαραστάσεις μελλοντικών καταστάσεων που προκαλούν (causing) τα παροντικά γεγονότα.

Τα παιδιά αντιλαμβάνονται την σκόπιμη συμπεριφορά ως κατευθυνόμενη από την επίτευξη ενός στόχου. Για παράδειγμα, όπως προκύπτει από μελέτες, ένα παιδί κάτω των τεσσάρων ετών που δεν έχει αναπτύξει ακόμα την ικανότητα της ΘτΝ μπορεί να καταλάβει ποιο γλυκό επιθυμεί ένα άλλο παιδί, αναγνωρίζοντας την εστίαση στο βλέμμα του και προθυμοποιείται να το βοηθήσει να το πάρει. Έτσι, προκύπτει μια συνεργασία των εμπλεκόμενων που βασίζεται στην αναγνώριση των στόχων και στην από κοινού προσπάθεια επίτευξής τους. Κι αυτό τελικά προϋποθέτει η επικοινωνία: συντονισμό των εμπλεκόμενων. Αντίστοιχα, στην ανθρώπινη λεκτική επικοινωνία δεν προϋποτίθεται μεταναπαρασταστικό σύστημα για να καταστεί εύληπτο ότι ο λόγος του ομιλητή εκφέρεται εμπρόθετα και κατευθύνεται στην επίτευξη ενός αποτελέσματος.

Με την υπόθεση ότι τα γλωσσικά σημεία που παράγουν πεποιθήσεις συνιστούν φυσικό σημείο της επικοινωνιακής πρόθεσης του ομιλητή, ο Καλοκαιρινός (υπό έκδοση: 38-41) ισχυρίζεται ότι η επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή μπορεί να προσδεθεί στην αντίληψη. Η πρότασή του βρίσκει άμεση σύνδεση με την έννοια του επιδεικτικού ερεθίσματος της ΘτΣ για την οποία έγινε λόγος στο 8. Όπως σημειώνει, πριν την κινητοποίηση των συλλογιστικών μηχανισμών τα υποκείμενα της επικοινωνίας εμπλέκονται σε κατάσταση από κοινού προσοχής (joint attention). Ποιοι είναι οι μηχανισμοί που επιστρατεύονται τότε για την επίτευξη της επικοινωνίας; Ο Καλοκαιρινός (υπό έκδοση) υιοθετώντας το μοντέλο του Baron-Cohen, κάνει λόγο

³⁴ Αφορά «παβλοφικές» αντιδράσεις με ερεθίσματα που συνειρμικά οδηγούν σε εξαρτημένα αντανακλαστικά (conditioned reflex).

³⁵ «..η θεωρία της Millikan χρειάζεται –και επικαλείται– μια πληθωρι(στι)κή θεωρία της αντίληψης, όπως η θεωρία των παροχών (affordances) του Gibson» (Καλοκαιρινός, υπό έκδοση:36). «Παροχές, κατά Gibson, είναι οι πόροι του περιβάλλοντος που συνιστά την οικολογική κόγχη (niche) του οργανισμού» (ό.π.: υποσ.117).

για τον μηχανισμό της επίκοινης προσοχής (Shared Attention Mechanism, SAM) που μεσολαβεί ανάμεσα στον ανιχνευτή προθετικότητας (ID) και το μηχανισμό της θεωρίας της νόησης (TOMM) και τροφοδοτείται, επιπλέον, από έναν ανιχνευτή βλέμματος (Eye- Detection Detector, EDD). Ήδη πριν από τον ένατο μήνα ο άνθρωπος είναι εφοδιασμένος με τους δύο ανιχνευτές, ενώ από τον ένατο και δέκατο όγδοο μήνα μέσω του μηχανισμού της επίκοινης προσοχής «εκφέρονται μεμονωμένες λέξεις με προτεραιότητα στα ονόματα: τα ονόματα των πραγμάτων της από κοινού προσοχής» (ό.π.:47). Η Θεωρία της Νόησης έπεται και μέχρι το τέταρτο χρόνο ζωής «οι προθεσιακές στάσεις έχουν αποκτήσει μεταναπαράσταση». Στο πέμπτο έτος τα παιδιά επιτυγχάνουν στα tests ανίχνευσης ψευδούς πεποίθησης (false believe tasks) και ένα χρόνο αργότερα μπορούμε να κάνουμε λόγο για τέταρτο βαθμό προθεσιακότητας.

Ποιες είναι οι γνωσιακές αλλαγές στην ηλικία των 4; Η Andrews (2012) αναφέρει ότι τα παιδιά κάτω των 4 ετών έχουν μια προδιάθεση (dispositional) κατανόησης των πεποιθήσεων, μια γνώση της «σχέσης ανάμεσα στο υποκείμενο και μια πιθανή κατάσταση» (ό.π.:30). Πρόκειται για μια υπόρρητη (explicit) γνώση του «πώς» (π.χ. ξέρω πώς να χτενίζω τα μαλλιά μου), που μετά το 4^ο έτος μετατοπίζεται σε ρητή γνώση του «ότι» (π.χ. ξέρω ότι τα σχολεία ανοίγουν το Σεπτέμβρη) (ό.π.:30-31), οπότε και εισέρχονται σε μεταγνωσιακές διαδικασίες.

Επαναφέροντας το ερώτημα για τους ενήλικους, σε ποιες περιπτώσεις κινητοποιούνται οι συλλογιστικοί μηχανισμοί και φαίνεται ότι πρέπει να κατέχουν τις έννοιες των νοητικά αναπαριστάμενων πεποιθήσεων; Για τη Millikan, η γλώσσα παράγει πεποιθήσεις και προθέσεις αλλά δεν χρειάζεται γι' αυτό την αναγνώριση των προθέσεων³⁶. Στο πλαίσιο της Κανονικής λειτουργίας των γνωσιακών συστημάτων οι άνθρωποι είναι εφοδιασμένοι με μια αυθόρμητη τάση³⁷ να πιστεύουν αυτό που οι άλλοι τους μεταφέρουν. Στην περίπτωση όμως που προκύψει ανακρίβεια ή αντίφαση με προϋπάρχουσες πεποιθήσεις αναστέλλεται ο σχηματισμός της πεποίθησης αυτού που ακούμε και αυτή είναι η στιγμή που η νόηση θα ανατρέξει στην πρόθεση του ομιλητή. Τότε θα αναζητήσουμε μια ορθολογικότητα στη συμπεριφορά του άλλου μέσω της κινητοποίησης του μηχανισμού της επιστημικής εγρήγορσης, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω, που ως εκείνη τη στιγμή βρίσκεται σε αναμονή. Σύμφωνα με τη θεωρία που προτείνει η Millikan, σ' αυτές τις περιπτώσεις τα *γλωσσικά σημεία*³⁸ ερμηνεύονται ως *φυσικά σημεία*³⁹. Για να μπορέσει να ανταποκριθεί σ' αυτές τις περιπτώσεις «ο ακροατής πρέπει να κατέχει έννοιες νοητικών καταστάσεων (mental states)» (Millikan 2004:128) προκειμένου να αποδώσει στους άλλους πεποιθήσεις και επιθυμίες που θα αποτελέσουν εισαγόμενα συλλογισμού.

³⁶ Η παράγραφος βασισμένη στον Καλοκαιρινό (υπό έκδοση:33).

³⁷ Για διαφορετική άποψη βλ. Sperber και συν. (2010).

³⁸ Συμβατικά-προθεσιακά σημεία/ διαπιστωτικά εκφωνήματα που έχουν ως λειτουργία να παράγουν πεποίθηση.

³⁹ Μεταφέρουν την πληροφορία. Είναι οι φορείς του φυσικού νοήματος που ενσωματώνουν στοιχεία του περιβάλλοντος και δεν μπορούν να είναι εσφαλμένα ή να μην ικανοποιούνται.

Πώς όμως τα παιδιά αναγνωρίζουν ποιος είναι αυτός ο σκοπός (purpose) σε συγκεκριμένες περιστάσεις; Το ερώτημα αυτό θα απασχολήσει στη συνέχεια και αποτελεί βασικό σημείο της θεωρίας που προτείνεται από τη Millikan.

Αντί σύνοψης, και ταυτόχρονα ως αφόρμηση για την συζήτηση της επόμενης ενότητας, παρατίθεται σχετικό χωρίο από τον Καλοκαιρινό (υπό έκδοση: 36):

«Η Millikan επιδιώκει να απεμπλέξει την παραγωγή του [επικοινωνιακού νοήματος] από τον λογισμό των ένθετων προθεσιακών στάσεων, εκείνων μάλιστα που θα μπορούσαν απλώς να θεωρηθούν *προτασικές* στάσεις (propositional attitudes) με τα προτασικά περιεχόμενα να περιορίζονται στο εσωτερικό του νου των συνομιλητών· επιδιώκει, αντίθετα, να συμπλέξει τους συνομιλητές στην άμεση σύνδεσή τους με τον κόσμο» (έμφαση στο πρωτότυπο).

9.2 Κατανόηση περιγραφικού λόγου

Η Millikan (2012) προσεγγίζει το παραπάνω ερώτημα μέσω της πρότασής της για την κατανόηση του περιγραφικού λόγου. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε στο (9) ισχυρίζεται ότι η κατανόηση της ομιλίας είναι σαν την άμεση αντίληψη του κόσμου. Θέτει εννιά επιχειρήματα για την υποστήριξη της θέσης της.

Αρχικά, ισχυρίζεται ότι για τη συγκέντρωση πληροφοριών από αυτά που μας λένε οι άλλοι και για τη συγκέντρωση πληροφοριών μέσω της αντίληψης ακολουθούμε τη ίδια διαδικασία, με την υπόθεση ότι «αισθήσεις όπως η ακοή και η όραση έχουν επίσης μακρινά (distal) προθεσιακά αντικείμενα». (Καλοκαιρινός υπό έκδοση:33, υποσ. 105). Όπως αναφέρει, υπάρχουν πολλοί τρόποι για να αναγνωρίσει κάποιος τη βροχή: να την δεις από το παράθυρο, να την ακούσεις στη στέγη, να την νιώσεις όταν πέφτει πάνω σου. Μπορείς, όμως, να την καταλάβεις και ακούγοντας το εκφώνημα «Βρέχει!». Συνολικά, ισχυρίζεται ότι το γνωσιακό σύστημα του ανθρώπου είτε προσλαμβάνει μια πληροφορία μέσω των αισθήσεων είτε μέσω της επικοινωνίας ακολουθεί την ίδια «πολιτική» (policy): πρώτα πιστεύει και μετά αξιολογεί, αν υπάρχει η δυνατότητα. Στην περίπτωση αξιολόγησης μπορούμε να πούμε ότι μπαίνει σε λειτουργία ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης που, ως εκείνη τη στιγμή, βρισκόταν σε επιφυλακή.

Ο παραπάνω ισχυρισμός της Millikan βρίσκεται σε αντιστοιχία με αυτούς της Andrews (2012). Η Andrews (2012:205) σημειώνει ότι η αμεσότητα (immediacy) των ψυχολογικών μας πρακτικών συνδέεται με την «αυτόματη επιθυμία μας να εμπιστευόμαστε τους άλλους [...] γιατί δεν κάνουμε συλλογισμούς (inferences) αλλά απλά βλέπουμε το άτομο σαν αξιόπιστο, όπως άμεσα βλέπουμε το φύλο του».

Δεύτερο επιχείρημα της Millikan (2012) είναι ότι ο πραγματικός κόσμος γίνεται αντιληπτός τόσο από τις λέξεις και τις προτάσεις, όσο και από την εμπειρία που ανακτάται μέσω των αισθήσεων (sensory experience). Αυτό που φτάνει στα αισθητήρια όργανα είναι πάντα ένα σημείο (sign). Για παράδειγμα, αυτό που φτάνει στο αυτί μας όταν ακούμε ένα σκύλο (το γάβγισμά του) είναι ένα σημείο (sign) σκύλου, κι όχι ένας σκύλος, και αυτό που φτάνει στα μάτια μας όταν βλέπουμε ένα σκύλο είναι ένα σημείο ενός σκύλου. Η ουσία (essence) του σκύλου περιέχεται στη

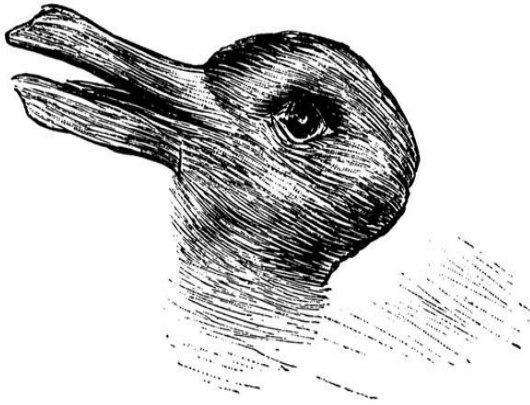
θέα του σκύλου, στο άκουσμα του γαβγίσματός του αλλά και της λέξης «σκύλος»⁴⁰. Συνολικά, ισχυρίζεται ότι τόσο οι λέξεις όσο και τα εισαγόμενα στα αισθητήρια όργανα εισβάλλουν στις αισθήσεις και παράγουν εμπειρίες που με διαφάνεια αποκαλύπτουν τη φύση στοιχείων του πραγματικού κόσμου.

Επίσης, ισχυρίζεται ότι η συγκέντρωση πληροφοριών τόσο μέσω της γλώσσας όσο και μέσω της αντίληψης υπόκεινται στην ίδια ψυχολογική επεξεργασία (processing), εντοπίζοντας κατά τα άλλα δύο μόνο πραγματικές και σημαντικές διαφορές ανάμεσα τους και μετριάζοντας τη δεύτερη. Από τη μία, η συγκέντρωση πληροφοριών από τα δύο μέσα φέρει διαφορά μόνο στο *περιεχόμενο* (content) που γίνεται αντιληπτό. Μέσω της αντίληψης προσλαμβάνονται χωρικές (spatial) και χρονικές (temporal) πληροφορίες, όπως, για παράδειγμα, η σχέση σου στο χώρο με το σκύλο που βλέπεις τη στιγμή που τον βλέπεις. Από την άλλη, η αντίληψη είναι πιο αξιόπιστη από την μαρτυρία. Ωστόσο, ισχυρίζεται ότι αν και η συγκέντρωση πληροφοριών μέσω της γλώσσας, για την περίπτωση της μαρτυρίας κάποιου, είναι περισσότερο υποκειμένη σε λάθη από την αντίληψη, η διαφορά τους είναι στο βαθμό κι όχι στο είδος: και τα δύο μπορούν να (ανα)παράγουν ψευδαισθήσεις.

Η Millikan υποστηρίζει, επίσης, ότι τόσο η αντίληψη όσο και η γλώσσα μεταφέρουν μόνο αφηρημένες πληροφορίες. Απορρίπτει τον ισχυρισμό ότι τα αντικείμενα της αντίληψης είναι πάντα απόλυτα σαφή (concrete) ενώ οι πληροφορίες που δίνονται μέσω της γλώσσας αφηρημένες και ατελείς (sketchy). Ισχυρισμό βασισμένο στην υπόθεση ότι ο ακροατής προκειμένου να συλλάβει το νόημα του ομιλητή θα πρέπει να ακολουθήσει μια συλλογιστική διαδικασία λαμβάνοντας υπόψη τις προθέσεις του ομιλητή και τη νοητική κατάστασή του, κάτι που δεν απαιτείται κατά την σύλληψη του κόσμου διαμέσου της αντίληψης. Θέτει ως πρώτο αντεπιχείρημα ότι και η αντίληψη είναι αφηρημένη καθώς υπάρχουν περιπτώσεις που κάποιος μπορεί εύκολα να αντιληφθεί την παρουσία μιας οριστικής ιδιότητας (property) χωρίς να αντιλαμβάνεται την οριστική αξία του αντικειμένου που προσλαμβάνει διαμέσου της αντίληψης. Για παράδειγμα, μπορεί να βλέπεις αγνά στο βάθος της σκοτεινής κουζίνας ότι κάποιος από την οικογένεια αποφάσισε να φάει την υπόλοιπη τούρτα μες στη νύχτα, αλλά δεν έχεις τη δυνατότητα να αντιληφθείς ποιος, αν δεν πλησιάσεις αρκετά κοντά. Αυτό που φαίνεται ότι καθιστά τόσο μεγάλη τη διαφορά ανάμεσα σε αυτό που βλέπεις κι αυτό για το οποίο ακούς με λέξεις είναι ο πλούτος των λεπτομερειών και ο πλεονασμός πληροφοριών που παίρνεις μέσω της όρασης όταν αλλάζει η οπτική γωνία (Gunnar Björnsson, π.ε. με Millikan). Πρόκειται για μια επιπλέον σημαντική διαφορά του να μαθαίνεις μέσω της γλώσσας και μέσω της αντίληψης, αλλά όπως υποστηρίζει η Millikan, είναι διαφορά ως προς το βαθμό και όχι ως προς το είδος.

⁴⁰ Στην περίπτωση της θέας του σκύλου έχουμε να κάνουμε με ένα φυσικό σημείο ένω στην περίπτωση της λέξης «σκύλος» με ένα συμβατικό σημείο. Η Millikan (2004, κεφ.5 & 6) εξετάζει τη σχέση «τοπικά επαναδρομικών φυσικών σημείων» (“locally recurrent natural signs”) και γλωσσολογικών σημείων και ισχυρίζεται ότι τα γλωσσικά σημεία που είναι αληθή ή ικανοποιούνται είναι είδος τοπικών επαναδρομικών φυσικών σημείων.

Δεύτερο αντεπιχείρημα που θέτει η Millikan (2012, 2005) είναι ότι αυτό που συλλαμβάνει η καθημερινή αντίληψη υπόκειται σε επεξεργασία καθώς ερμηνεύεται και συμπληρώνεται από το περικείμενο, όπως συμβαίνει για την περίπτωση της κατανόησης αυτού που μεταδίδεται με την γλώσσα. Για παράδειγμα, αν δεις ένα

σχέδιο μιας πάπιας-κουνέλι του Wittgenstein ανάλογα με το περικείμενο θα δώσεις διαφορετική ερμηνεία στην εικόνα: αν πλαισιώνεται από νερό ή άλλες πάπιες θα την ερμηνεύσεις ως πάπια, ενώ αν έχουν ζωγραφιστεί δίπλα κουνέλια, θα την ερμηνεύσεις ως κουνέλι. Σε καμία περίπτωση όμως η συμπλήρωση της αντίληψης δεν περιλαμβάνει την εμπλοκή προθέσεων. Αντίστοιχα, αυτό που μεταδίδεται με την γλώσσα μπορεί να είναι πολύ πιο οριστικό

εικ.1. Η πάπια-κουνέλι του Wittgenstein από το σημασιολογικό νόημα που μεταφέρεται με την γλωσσική σύμβαση. Για παράδειγμα, το εκφώνημα «το βιβλίο του Γιάννη» μπορεί να σημαίνει αυτό που κρατάει, αυτό που έγραψε ή αυτό που αγόρασε. Το περικείμενο, όμως, δίνει άμεσα την ερμηνεία. Επίσης, εντός περικειμένου επιλύονται αβίαστα αμφισημίες πολύσημων λέξεων, όπως και αμφισημίες εικονικών συμβόλων.

Άλλο ένα επιχείρημα της Millikan (2012, 2005) είναι ότι ο άνθρωπος αποτυγχάνει να αντιληφθεί τη γλώσσα ως γλώσσα, ήτοι ως σύστημα φωνημάτων, μορφημάτων, λέξεων ή γραμματικών δομών. Κατά τη διαδικασία κατανόησης αυτού που μεταδίδεται στην επικοινωνία δεν είναι οι λέξεις και οι προτάσεις αυτό που τελικά ακούμε, αλλά το περιεχόμενο του λόγου. Για παράδειγμα, πιο εύκολα θυμόμαστε το περιεχόμενο αυτού που ακούσαμε πριν λίγα δευτερόλεπτα, παρά τις ίδιες τις λέξεις. Σαφώς το γνωσιακό μας σύστημα ανιχνεύει φωνήματα και λέξεις κατά τη διαδικασία κατανόησης της γλώσσας, όπως γίνεται και με την ανίχνευση της βαθμίδας του φωτός κατά τη διαδικασία θέασης ενός αντικειμένου. Δεν πρόκειται όμως για έννοιες (concepts) που και στις δύο περιπτώσεις τελικά εμπλέκονται στην αντίστοιχη διαδικασία, τουλάχιστον συνειδητά. Υποστηρίζει ότι τα μικρά παιδιά δεν μπορούν να συλλάβουν τη γλώσσα σε επίπεδο λέξεων και προτάσεων για γνωσιακούς σκοπούς, κάτι που επιτυγχάνουν σε ηλικία 5-6 ετών⁴¹. Συνολικά, προτείνει ότι με τον προφορικό λόγο διαμέσου της ακουστικής οδού συνδεόμαστε με τον κόσμο.

⁴¹ Η Millikan (2012,2005) παραθέτει τον παρακάτω διάλογο προς υποστήριξη της πρότασής της. Child: Nobody don't like me
Mother: No, say 'nobody likes me'
Child: Nobody don't like me
(οκτώ επαναλήψεις του διαλόγου)

Mother: No, now listen carefully; say 'nobody likes me'

Child: Oh! Nobody don't likes me (MacNeill 1966).

Υποστηρίζει ότι το γραμματικό λάθος του παιδιού οφείλεται στο γεγονός ότι παιδί απλά δεν ακούει τις λέξεις. Η ερμηνεία της αναθεωρεί την κρατούσα ερμηνεία ότι το παιδί βρίσκεται στην περίοδο κατάκτησης των λειτουργικών στοιχείων (functional elements) και δεν έχει ακόμα συστηματοποιήσει στη γραμματική του την εμφάνιση του dummy AUX (do).

Για τη Millikan η αναγνώριση αυτού που μεταδίδεται στην επικοινωνία προϋποθέτει ιχνηλάτηση των χωρικών, χρονικών και αιτιωδών (causal) σχέσεων, όπως ακριβώς συμβαίνει για την αναγνώριση αυτού που γίνεται άμεσα αντιληπτό με τις αισθήσεις. Μπορώ να καταλάβω για ποιον Μάνο μου μιλάει η φίλη μου βάσει του ποιος Μάνος είναι κοντά μας, βάσει του πού βρισκόμαστε και/ή τι κάνουμε, ή λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη εμπειρία της φίλης μου. Άρα, πρόκειται για μια περίπτωση πρόβλεψης για την πρόσληψη του νοήματος, όπως την ορίζει η Andrews (2012), η οποία, ανάμεσα στις άλλες στρατηγικές πρόβλεψης που προτείνει, κάνει λόγο για πρόβλεψη βάσει κατάστασης (πρόκειται για το πού βρισκόμαστε και/ή τι κάνουμε κατά τη Millikan) και πρόβλεψη βάσει απόδοσης χαρακτηριστικών (και γενίκευσής τους σε άλλες καταστάσεις) στο άτομο (πρόκειται για την προηγούμενη εμπειρία της φίλης μου κατά τη Millikan, που δίνει πληροφορίες για τις συνήθειές της) (ό.π.:88-93). Σύμφωνα με τη Millikan, άλλες φορές η αναφορά παρέχεται από το γενικό θέμα της συζήτησης. Και η Andrews (2012) αναγνωρίζει το σπουδαίο ρόλο του περικειμένου στο οποίο θα γίνει η πρόβλεψη για τη λειτουργία των μηχανισμών πρόβλεψης της εμπρόθετης συμπεριφοράς (ό.π.:68) κι αυτό φαίνεται ότι είναι ένα σημείο στο οποίο συγκλίνουν οι τρεις θεωρίες – ΘτΣ, Millikan, Andrews-αναγνωρίζοντας το περικείμενο ως μεταβλητή μεγίστης σημασίας για την εξαγωγή του συμπεράσματος.

Επιστρέφοντας στους βασικούς ισχυρισμούς της Millikan, το πεδίο ερμηνείας αυτού που επικοινωνείται είναι το νοητικό πεδίο εστίασης του επικοινωνούντος και ο ακροατής καλείται απλά να σκεφτεί από την οπτική γωνία του επικοινωνούντος κι όχι να σκεφτεί τις σκέψεις του. Συνολικά, ισχυρίζεται ότι ο ακροατής μπορεί να οδηγηθεί στην ερμηνεία του εκφωνήματος χωρίς να επεξεργάζεται προθέσεις του επικοινωνούντος, χωρίς να έχει μια πλήρη μεταναπαραστατική ικανότητα ΘτΝ.

Επαναφέροντας τη συζήτηση στην περίπτωση του περιγραφικού λόγου, η Millikan παραλληλίζει την επεξεργασία των γλωσσικών ερεθισμάτων για την κατανόηση του ρυθμιστικού (prescriptive) ή του κατευθυντικού (directive) λόγου με την επεξεργασία για την κατανόηση του περιγραφικού λόγου. Ο ισχυρισμός της βασίζεται στη θέση της ότι τα γλωσσικά ερεθίσματα δεν διαφέρουν από τα εισαγόμενα της κοινής αντίληψης: είναι εξίσου αφηρημένα, δεσμευμένα στο περικείμενο στο πλαίσιο μιας διαισθητικής διαδικασίας και αποκαλύπτουν την πραγματική φύση αυτού που καθιστούν προφανές. Μπορεί μέσω επίδειξης ή με τη χρήση εικόνων να γίνει η υπόδειξη αυτού που πρέπει να γίνει, όπως και αυτού που έχει γίνει και η επεξεργασία των ερεθισμάτων και στις δύο περιπτώσεις, όπως προτείνει, είναι η ίδια, επικαλούμενη ομοιότητα των νοητικών αναπαραστάσεων. Επεκτείνοντας, ισχυρίζεται την ομοιότητα των αναπαραστάσεων για την κατανόηση αυτού που κάποιος έχει την πρόθεση να κάνει, αυτού που θα κάνει ή αυτού που έκανε. Η Millikan (1996, 2005 κεφ.9) κάνει λόγο για “pushmi-pully” αναπαραστάσεις των προθέσεων που αφορούν στη θεωρία της τόσο αναπαραστάσεις του τί θα συμβεί στο μέλλον όσο και προσχέδια (blueprints) που οδηγήσουν κάποιον σ’ αυτό.

Στην ενότητα αυτή αναπτύχθηκε η επιχειρηματολογία της Millikan (2012, 2005 κεφ. 10) για την υποστήριξη της πρότασής της ότι η ερμηνεία του νοήματος αυτού που ο άνθρωπος συλλαμβάνει μέσω της ακουστικής οδού είναι, με συναφείς τρόπους,

σαν την ερμηνεία αυτού που αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις: πρόταση με προκτάσεις στην κατανόηση του περιγραφικού λόγου. Στην επόμενη ενότητα δίνονται τα επιχειρήματά της για την υποστήριξη της πρότασής της ότι οι ενδείξεις (indications) της εστίασης της προσοχής του ομιλητή μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ερμηνεία του νοήματος χωρίς να καθίσταται αναγκαία η ικανότητα ΘτΝ.

9.3 Ερμηνεία με την αναγνώριση της νοητικής εστίασης

Για τη Millikan (2012, 2005), όπως είδαμε στο 9.2, η γλώσσα λειτουργεί ως ένα μέσο αντίληψης του κόσμου. Ισχυρίζεται ότι ο ανθρώπινος νους όπως είναι εκ γενετής εξοπλισμένος με νευρώνες που επιτρέπουν την ερμηνεία των οπτικών συστοιχιών (visual arrays), έτσι είναι εξοπλισμένος και με αντίστοιχους νευρώνες που συντονίζονται με το περιβάλλον και επιτρέπουν την ερμηνεία των πληροφοριών που μεταδίδονται μέσω της γλώσσας. Και το τελευταίο αποτελεί εξοπλισμό που διαθέτει μόνο ο ανθρώπινος νους εν αντιθέσει με τον πρώτο που απαντάται και στα ζώα.

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, τα πράγματα που γίνονται αντιληπτά μέσω των αισθήσεων παρέχουν πληροφορίες για τη σχέση τους με τον άνθρωπο που τα ακούει, τα βλέπει, τα μυρίζει ή τα αντιλαμβάνεται μέσω της αφής. Για παράδειγμα, το παιδί μαθαίνει να αντιλαμβάνεται καθημερινούς μη-λεκτικούς ήχους ως φορείς πληροφοριών επειδή η ακοή είναι κατευθυντική (directional). Εφόσον, όμως, όπως είδαμε παραπάνω, η γλώσσα δεν παρέχει πληροφορίες για τη σχέση των ατόμων με τα πράγματα του κόσμου, πώς τα παιδιά μπορούν να ταυτίζουν αυτό που αντιλαμβάνονται μέσω της γλώσσας με αυτό που αντιλαμβάνονται μέσω των αισθήσεων;

Η επικοινωνία επιτυγχάνεται με τον κοινό κοίταγμα (joint looking) ή την από κοινού προσοχή (joint attention). Για τη Millikan (υπό έκδοση:24), «η ομιλία ενός άλλου ατόμου [είναι] σαν ένα όργανο που βοηθά την αντίληψη». Όταν κάποιος σου μιλάει για τον κόσμο καθιστώντας σου προφανείς συγκεκριμένες πληροφορίες λειτουργεί όπως τα κυάλια για την όραση: γνωρίζεις τί βλέπεις με τα κυάλια γιατί γνωρίζεις σε ποια κατεύθυνση δείχνουν, χωρίς να προϋποτίθεται η γνώση της κατασκευής τους (Millikan 2012). Αντίστοιχα, μπορείς να καταλάβεις αυτό που σου λέει κάποιος απ' την κατεύθυνση των σκόπιμων δραστηριοτήτων του και την κατεύθυνση των ματιών ή των χεριών του, χωρίς να προϋποτίθεται η γνώση της κατασκευής του νου του. Η ικανότητα ΘτΝ δεν είναι απαραίτητη για την επικοινωνία σε ένα αρχικό στάδιο πρόσληψης του κόσμου, όπως είναι περιττή η γνώση της λειτουργίας μιας ψηφιακής κάμερας για να καταλάβεις τί σου δείχνει.

Ωστόσο, τα παιδιά μαθαίνουν λέξεις για πράγματα που οι ομιλητές ούτε παρατηρούν ούτε κατευθύνονται σκόπιμα τη δεδομένη στιγμή, άρα δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για κοινό προσανατολισμό του βλέμματος. Τότε πώς επιτυγχάνεται η επικοινωνία; Σ' αυτή την περίπτωση, σύμφωνα με τη Millikan (2012, 2005), το νόημα των νέων λέξεων μπορεί να αναγνωρίζεται με πράγματα που το παιδί ήδη αναγνωρίζει μέσω της αντίληψης. Αντίστοιχα, «εάν μιλάς για ένα γεγονός που αναγνωρίζω, ο νους μου θα επικεντρωθεί όπου ο νους σου είναι εστιασμένος και θα κατανοήσω τα κύρια ονόματα που χρησιμοποιείς, τις περιγραφές σου και τα πεδία

των ποσοδεικτών σου ανάλογα, χωρίς καμία ανησυχία για το τι είναι μέσα στο νου σου» (Millikan 2005:221).

Ανακεφαλαιώνοντας, η Millikan (2012, 2005) ισχυρίζεται ότι τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να κατακτούν τόσες πολλές λέξεις και σε σύντομο χρονικό διάστημα χωρίς συνειδητό μεταναπαραστατικό σύστημα, αλλά συντονίζοντας το βλέμμα τους στο βλέμμα του ομιλητή ή εστιάζοντας το νου τους στην οπτική γωνία του ομιλητή, κάτι για το οποίο είναι εκ γενετής εφοδιασμένα με νευρώνες συντονισμού, αντίστοιχους με αυτούς που τους παρέχουν πληροφορίες για το τί βλέπουν, ακούν ή μυρίζουν.

Συστηματοποιώντας τους ισχυρισμούς της Andrews (2012, 2003) και της Millikan (2005, 2012) και λαμβάνοντας υπόψη όσα συζητήθηκαν για την οριοθετημένη ορθολογικότητα, μπορούμε να κάνουμε κάποιες σκέψεις γύρω από τη δίπτυχο πρόσληψη νοήματος - πρόβλεψη συμπεριφοράς, επιχειρώντας, παράλληλα, να δοθεί μια απάντηση στο αρχικό ερώτημα- πόση συνειδητά μεταναπαραστατική ικανότητα χρειάζεται ο άνθρωπος στην επικοινωνία και ποιοι μηχανισμοί κινητοποιούνται στη λήψη του επιδεικτικού ερεθίσματος. Φαίνεται ότι κάποιοι από τους ισχυρισμούς της ΘτΣ τελικά απορρίπτονται. Επίσης, υπάρχει κάποιος μηχανισμός που μπορεί να εκληφθεί ως ο βασικός μηχανισμός για τη συγκρότηση του νοήματος; Αυτά είναι τα ζητήματα που θα συζητηθούν στην επόμενη ενότητα.

10. Πρόσληψη νοήματος και πρόβλεψη συμπεριφοράς

«Όπως το περιβάλλον φως, οι άνθρωποι γύρω σας μεταδίδουν σ' εσάς τη δομή του περιβάλλοντος με τρόπους που, αποκλείοντας ορισμένες παρεμβολές, έχετε γίνει συντονισμένοι (have become tuned) να ερμηνεύσετε»

(Millikan υπό έκδοση:24)

Βάσει όσων συζητήθηκαν στην ενότητα 9, φαίνεται ότι η πρώτη εμπλοκή του ανθρώπου στην επικοινωνία γίνεται με το επιδεικτικό ερέθισμα και διαμέσου της από κοινού προσοχής (joint attention). Επίσης, αναφέρθηκε ότι στα πρώτα χρόνια της ζωής ο άνθρωπος δεν διαθέτει την ικανότητα ΘτΝ και ως εκ τούτου ο πρώτος μηχανισμός που μας εμπλέκει στην επικοινωνία δεν θα μπορούσε να προϋποθέτει όλη αυτή τη βαριά μεταναπαράσταση που προτείνει ο Grice με την τρίτη πρόταση του ορισμού του. Αντ' αυτού, σε ένα πρώτο στάδιο, φαίνεται ότι ο άνθρωπος αντλεί πληροφορίες μέσα από μηχανισμούς που δεν χρειάζονται συνειδητότητα.

Υπάρχουν στοιχεία που μας κατευθύνουν για την υπόθεση ενός default μηχανισμού για την πρόσληψη του νοήματος; Επεκτείνοντας τους ισχυρισμούς της Andrews (2012), η ικανότητα του ανθρώπου να προβλέπει συμπεριφορές φαίνεται ότι μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο «εργαλείο» για τη μελέτη της συγκρότησης του νοήματος.

Για την πρόσληψη του νοήματος στην πράξη της πρόβλεψης ο άνθρωπος δεν χρειάζεται να επεξεργάζεται νοητικά λόγους (reasons) όπως μας ζητά να δεχτούμε η πρόταση του Grice, ούτε προϋποτίθεται η ικανότητα ΘτΝ όπως μας ζητά, επίσης, να δεχτούμε η πρόταση των Sperber & Wilson. Κάτι τέτοιο βρίσκεται σε αντιστοιχία με τις προτάσεις της Millikan (2012, 2005), που ισχυρίζεται ότι ο ακροατής μπορεί να οδηγηθεί στην ερμηνεία του εκφωνήματος χωρίς να επεξεργάζεται συλλογιστικά προθέσεις του επικοινωνούντος- χωρίς να έχει μια πλήρη μεταναπαραστατική

ικανότητα ΘτΝ που επικαλείται η Wilson (2014:140) για την πλήρη απόδοση του νοήματος του ομιλητή⁴².

Για τη Millikan (υπό έκδοση: 23), η γλώσσα είναι ένα μέσο μετάδοσης των πληροφοριών και αναγνώρισης της υπόστασης⁴³ των πραγμάτων του κόσμου, όπως γίνεται μέσω των αισθήσεων, χωρίς να προϋποτίθεται ότι έχουμε σκέψεις για τα πράγματα. Η δυνατότητα των παιδιών να αναγνωρίζουν πρόσωπα και πράγματα του κόσμου κατακτήθηκε μέσω της αλληλεπίδρασης τους με τα πρόσωπα και τα πράγματα του κόσμου (ό.π.:18). Τέλος, τα παιδιά κατακτούν τόσο μεγάλο αριθμό λέξεων, χωρίς να έχουν μέσα στο μυαλό τους τις έννοιες των λέξεων, αλλά γιατί η ίδια η γλώσσα μας συνδέει άμεσα με το περιβάλλον (Millikan 2005, 2012).

Την αμεσότητα στη λήψη του νοήματος επικαλείται και η Andrews (2012) κάνοντας λόγο για ανάγνωση ανθρώπων από τους ανθρώπους, που δεν χρειάζεται σκέψεις για τις σκέψεις των άλλων, όπως προβλέπει η ΘτΝ και επικαλείται η ΘτΣ. Δεν χρειάζεται συλλογισμός για την ανάγνωση των ανθρώπων, όπως δεν χρειάζεται για την αναγνώριση του φύλου τους (ό.π.: 205). Όπως σημειώνει, «κάποιοι μηχανισμοί που εμπλέκονται στις δημόδιες ψυχολογικές κρίσεις μας είναι αυτόματοι, και ανταποκρινόμαστε σε ερεθίσματα που δεν έχουμε καν επίγνωση (not aware of)» (ό.π.:202), όπως ίσως συμβαίνει και με τα εισαγόμενα της αντίληψης. Τέλος, αναφέρει ότι τα παιδιά κάτω των 4 ετών έχουν μια τάση (dispositionally) κατανόησης των πεποιθήσεων, «μια σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και μια πιθανή κατάσταση» (ό.π.:30) συνδέοντας, επίσης, την πρώτη πρόσληψη του νοήματος με την άμεση αλληλεπίδρασή μας με το περιβάλλον.

Απ' την άλλη, ως ενήλικες ομιλητές αποδίδουμε προθέσεις στους άλλους. Σε ποιες όμως περιπτώσεις το κάνουμε; Πότε η πρόσληψη του νοήματος δεν είναι αυτόματη και επικαλούμαστε την ενεργοποίηση της ικανότητας μεταναπαράστασης σκέψεων, προθέσεων, πεποιθήσεων και επιθυμιών; Οι απόψεις των Millikan (2005, 2012) και Andrews (2012) συγκλίνουν στο ότι πρώτα πιστεύουμε και μετά, αν προκύψει αντίφαση, εισερχόμαστε σε συλλογιστική επεξεργασία του ερεθίσματος. Σύμφωνα με την Andrews (2012), ο μεταναπαραστατικός μηχανισμός τίθεται συνειδητά σε λειτουργία μόνο όταν υπάρχει κάποια ανωμαλία στις νόρμες και προκύπτει η ανάγκη για εξήγηση, οπότε, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ενεργοποιείται ο μηχανισμός επιστημικής εγρήγορσης των Sperber et al. (2010).

Η πράξη της πρόβλεψης είναι μεγαλύτερης ζωτικής σημασίας για τον άνθρωπο από την πράξη της εξήγησης που έπεται των γεγονότων. Η πρόβλεψη ενισχύει τη συνεργασία των ανθρώπων και η συνεργασία προηγείται της αποκρυστάλλωσης νορμών, η απόκλιση απ' τις οποίες συνδέεται με την εξήγηση. Άρα (βιολογικά) ο άνθρωπος έχει την ανάγκη να είναι προικισμένος με μηχανισμούς που θα του

⁴² Η Wilson (2014) αναφέρεται σε τετάρτου βαθμού μεταναπαράσταση: ο Χ έχει την πρόθεση να πιστέψω ότι έχει την πρόθεση να πιστέψω ότι ψ.

⁴³ Για τη Millikan (υπό έκδοση:27) για την κατανόηση ενός είδους λέξης (real kind) δεν είναι απαραίτητο να αναπαρίστανται νοητικά στο νου του άλλου (οι ιδιότητες της). «Η αναγνώριση μιας γλωσσικής αναφοράς σε μια υπόσταση είναι ένας [...] τρόπος αναγνώρισης της υπόστασης «με σάρκα και οστά» όπως και κάθε άλλος τρόπος αναγνώρισής της. Πρόκειται για την ταύτιση (identifying) και την αναγνώριση (recognizing) των φυσικών πληροφοριών που την αφορούν» (ό.π.: 24).

επιτρέψουν να επιτελεί την πρόβλεψη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι και βιολογικά η πρόβλεψη προηγείται και η εξήγηση έπεται.

Λαμβάνοντας υπόψη την ασυμμετρία των πράξεων την πρόβλεψης και της εξήγησης και συνδέοντας τελικά μόνο την εξήγηση με τη μεταναπαραστατική ικανότητα του ανθρώπου, φαίνεται ότι η πρόταση του Sperber (2000) για τις απαρχές της επιδεικτικής-συλλογιστικής επικοινωνίας σε ένα βιολογικά εξελιγμένο μεταναπαραστατικό υποσύστημα, θα ήταν γόνιμο να τεθεί σε νέες βάσεις. Τα παιδιά εμπλέκονται στην επικοινωνία χωρίς έναν ανιχνευτή προθεσιακών στάσεων. Κατακτούν τη γλώσσα και μαθαίνουν μέσα από το πεδίο της κοινής προσοχής. Οι άνθρωποι έχουν μια βιολογική προσαρμογή για να προσέχουν αυτό που προσέχουν οι άλλοι και η συνεργασία είναι μια φυσική επιλογή για αυτούς. Το βλέμμα είναι ανιχνεύσιμο και λειτουργεί ως πληροφοριακός πόρος⁴⁴. Όπως σημειώνει ο Καλοκαιρινός (υπό έκδοση: 39) «γενικά, αναζητούμε την επικοινωνιακή πρόθεση (είτε, η επικοινωνιακή πρόθεση μας βρίσκει) με αντιληπτικά μέσα (π.χ. ένα βλέμμα με σημασία)». Ένα μέρος της επιδεικτικής συλλογιστικής επικοινωνίας ίσως έχει τις ρίζες της στην από κοινού προσοχή και επιτυγχάνεται, όπως υποστηρίζει η Millikan, με την αναγνώριση του επικοινωνιακού σκοπού και το συντονισμό της νοητικής εστίασης των εμπλεκομένων, όχι με τη νοητική αναπαράσταση προθέσεων του ομιλητή, όπως ισχυρίζεται η ΘτΣ. «Η βασική επικοινωνιακή συμπεριφορά των ανθρώπων έχει έναν αυτοματισμό που δεν έχει συλλογιστικό σχήμα, αλλά δεν ξεφεύγει από τα πλαίσια της ορθολογικότητας» (Καλοκαιρινός, π.ε.).

Εάν το νόημα λειτουργεί απευθείας μεταναπαραστατικά, κάτι που συνεπάγεται και απόδοσή του σε λογικοπροτασική μορφή με τιμές αληθείας και ψεύδους, τότε τα παιδιά κάτω των 4 ετών, που δε διαθέτουν την ικανότητα ΘτΝ, δε θα είχαν τους κατάλληλους μηχανισμούς για να προσλάβουν το νόημα. Η ικανότητα των παιδιών να επικοινωνούν, χωρίς ικανότητα ΘτΝ, υποδηλώνει ότι η επεξεργασία (processing) γίνεται σε ένα ασυνείδητο επίπεδο. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η πρόσληψη του νοήματος σε ένα αρχικό στάδιο γίνεται με γρήγορα και φειδωλά ευρετικά εργαλεία, όπως αυτά που προβλέπει η οριοθετημένη ορθολογικότητα, ή μια προδιάθεση του ανθρώπου να μπει σ' αυτή τη διαδικασία, παρά μέσα από μία συνειδητή μεταναπαραστατικότητα.

Ανακεφαλαιώνοντας, βάσει των ισχυρισμών της Andrews (2012), για την πράξη της πρόβλεψης, που επιτελείται σ' ένα ασυνείδητο επίπεδο και δεν προϋποθέτει μεταναπαραστατική ικανότητα για την απόδοση λογικοπροτασικών στάσεων στους άλλους, ενεργοποιούνται αυτόματα ευρετικά εργαλεία. Επιπλέον, βάσει των ισχυρισμών της Millikan (2005, 2012), ο άνθρωπος βρίσκεται σε απευθείας σύνδεση με το περιβάλλον του αντλώντας απ' αυτό πληροφορίες χωρίς να χρειάζεται να τον έχει σε πλήρη υπόσταση μέσα στο νου του, κάτι που, επίσης, παραπέμπει στους αυτοματισμούς που κινητοποιούνται για την πρόσληψη του νοήματος μέσω της πρόβλεψης. Επομένως, φαίνεται ότι η διαδικασία για την πρόσληψη του νοήματος είναι ασυνείδητη, άμεση και αυτόματη, ακολουθώντας πιέσεις προσαρμογής στους περιορισμούς χρόνου και ενέργειας που βάζει στην ανθρώπινη ορθολογικότητα το εξωτερικό περιβάλλον. Μόνο όταν υπάρξει αλλαγή στις παραμέτρους, δηλαδή αντίφαση, ο άνθρω-

⁴⁴ Καλοκαιρινός, π.ε.

πος οδηγείται στη λήψη του νοήματος με συνειδητούς συλλογιστικούς μηχανισμούς. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ανθρώπινη ικανότητα πρόβλεψης συμπεριφορών μπορεί να χαράξει κάποιο μονοπάτι για τη μελέτη της συγκρότησης του νοήματος.

Τελικά συμπεράσματα - Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η συμβολή της ΘτΣ στη μελέτη της ανθρώπινης επικοινωνίας με την εισαγωγή της έννοιας της επιδεικτικής συλλογιστικής επικοινωνίας φαίνεται να είναι μεγάλη. Ωστόσο, η θεωρία των Sperber & Wilson αποτελεί μια μάλλον μονόπλευρη θεώρηση της συγκρότησης του νοήματος εστιάζοντας περισσότερο στις νοητικές διαδικασίες, τους μηχανισμούς και τους εσωτερικούς περιορισμούς που εμπλέκονται στην εκπομπή του νοήματος. Η εργασία εστίασε περισσότερο στις διαδικασίες προσλήψης του νοήματος και δεν αγνοήθηκε το on line σύστημα ανθρώπου- περιβάλλοντος.

Η πρόταση των Sperber & Wilson για τη λειτουργία ενός απαγωγικού μηχανισμού φαίνεται να είναι εγγενώς προβληματική, όταν ταυτόχρονα ισχυρίζονται ότι η ερμηνεία του νοήματος του ομιλητή ανακτάται μέσω μιας μη-αποδεικτικής συλλογιστικής διαδικασίας. Επιπλέον, ερωτήματα γεννά η υπόσταση του κόστους, των γνωσιακών αποτελεσμάτων και της συνάφειας, που σύμφωνα με τους μελετητές, είναι μη-αναπαραστατικές ενστικτώδεις συγκριτικές έννοιες που δεν εισέρχονται σε υπολογισμούς.

Το ίδιο πρόβλημα φαίνεται να αντιμετωπίζει και η πρότασή τους για τις εντυπώσεις και τη δείξη, πρόταση που επεκτείνουν σε κάθε μορφή μη λεκτικής επικοινωνίας: μια σειρά από λογικοπροτάσεις, αλλά μη αναπαραστατικές, καθίστανται αμοιβαία προφανείς στους εμπλεκόμενους. Πώς από κάτι μη αναπαραστατικό προκύπτει κάτι αναπαραστατικό; Πώς κάτι με την τυπική μορφή λογικοπρότασης δεν αναπαρίσταται νοητικά; Για την περίπτωση της δείξης μπορούμε να επικαλεστούμε την άποψη της Millikan ότι τα πράγματα του κόσμου είναι μέσα στην επικοινωνία. Ωστόσο, το ζήτημα της υπόστασης των εντυπώσεων μάλλον παραμένει ανοιχτό.

Επίσης, ανοιχτό μένει το ζήτημα της υπόστασης του επιδεικτικού ερεθίσματος. Η συζήτηση που έγινε φαίνεται να έδωσε μια κατεύθυνση για το τί δεν είναι το επιδεικτικό ερέθισμα: δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι μια σειρά από λογικοπροτάσεις με την ιδιότητα μεταναπαράστασης στο νου των εμπλεκόμενων στην επικοινωνία: μάλλον εντάσσεται στις μη αναπαραστατικές όψεις της επικοινωνίας. Υποθέτοντας ότι το επιδεικτικό ερέθισμα καθίσταται αμοιβαία προφανές μέσω της από κοινού προσοχής, φαίνεται ότι δεν υπόκειται σε συνειδητή συλλογιστική επεξεργασία. Βρίσκεται πιο κοντά στην αντίληψη και πιο μακριά από την εννόηση. Παραμένει ανοιχτός ο ακριβής προσδιορισμός της θέσης του.

Στην εργασία προσδιορίστηκε τότε ο ακροατής καταφεύγει στην αναζήτηση προθέσεων για την ανάκτηση του νοήματος και στη μεταναπαραστατική ικανότητα: στην περίπτωση της εξήγησης γίνεται συνειδητή επεξεργασία λογικοπροτάσεων από ένα μεταναπαραστατικό μηχανισμό. Ωστόσο, για την ανάκτηση του νοήματος δεν χρειάζεται η επεξεργασία λόγων (reasons). Αν δεν προκύψει αντίφαση -και άρα ανάγκη αναζήτησης λόγων που θα καταστούν ρητοί- οι άνθρωποι αντλούν πληροφορίες άμεσα από μηχανισμούς που δεν χρειάζονται συνειδητότητα παραμένοντας στα πλαίσια

της ορθολογικότητας. Συνολικά, ο βασικός μηχανισμός για την πρόσληψη του νοήματος φαίνεται να είναι αυτός της πρόβλεψης και ο δευτερεύων αυτός της εξήγησης. Οι Sperber & Wilson προβαίνουν μάλλον σε υπεραπλούστευση των πράξεων της πρόβλεψης και της εξήγησης επικαλούμενοι απόδοση λογικοπροτασικών στάσεων και στις δύο.

Η υπόθεση ότι η πρώτη εκδήλωση του νοήματος συνδέεται με κάποιο τρόπο με την πρόβλεψη και την ενεργοποίηση ευρετικών εργαλείων (πρβλ. υποσ.29) και ότι στην απόδοση λογικοπροτασικών στάσεων ανατρέχουμε για να εξηγήσουμε συμπεριφορές θα μπορούσε να ελεγχθεί πειραματικά.

Βιβλιογραφία

- Allott, N. 2013. Relevance theory. In *Perspectives on linguistic pragmatics* (pp. 57-98). Springer International Publishing. (Draft)
- Andrews, K. 2002. Interpreting autism: A critique of Davidson on thought and language. *Philosophical Psychology*, 15(3), 317-332.
- Andrews, K. 2003. Knowing mental states: The asymmetry of psychological prediction and explanation. In *Consciousness: New Philosophical Perspectives*, edited by Quentin Smith and Aleksander Jokic, Oxford: Oxford University Press, 2003: 201-219.
- Andrews, K. 2012. *Do apes read minds?: Toward a new folk psychology*. MIT Press.
- Audi, R. 1994. Dispositional beliefs and dispositions to believe. *Noûs* 28: 419-34.
- Bach, K. & Harnish, R. 1979. *Linguistic communication and speech acts*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Baddeley, A. 2003. Working memory and language: An overview. *Journal of communication disorders*, 36(3), 189-208.
- Baddeley, A. 2004a. Working memory. *Cognitive psychology: Key readings*, 355-361.
- Baddeley, A. D. 2004b. The psychology of memory. *The essential handbook of memory disorders for clinicians*, 1-13.
- Baron-Cohen, S. 1995. *Mindblindness: An essay on autism and theory of mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Baron-Cohen, S., Jolliffe, T., Mortimore, C., & Robertson, M. 1997. Another advanced test of theory of mind: Evidence from very high functioning adults with autism or Asperger syndrome. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 38(7), 813-822.
- Bloom, P. 2000: *How Children Learn the Meanings of Words*. Cambridge MA: The MIT Press
- Braine, M. D. S. 1978. On the relation between the natural logic of reasoning and standard logic. *Psychological Review*, 85(1), 1-21.
- Carston, R. 2002. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell
- Cheney, D. L., & Seyfarth, R. M. 2007. *Baboon metaphysics: The evolution of a social mind*. University of Chicago Press.
- Davidson, D. 1975. Thought and talk. In S. Guttenplan (Ed.) *Mind and language*. Oxford: Oxford University Press
- Dretske, F. 1999 [1981]. *Knowledge and the Flow of Information*. Stanford: CSLI Publications

- Ellis, B. 2001. *Scientific Essentialism*, Cambridge Studies in Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, B. 2002. *The Philosophy of Nature*, Chesham: Acumen.
- Elman, J. L. 2004. An alternative view of the mental lexicon. *Trends in cognitive sciences*, 8(7), 301-306.
- Fodor, J. A. 1975. *The Language of Thought*. New York: Crowell.
- Fodor, J. A. 1985. Fodor's guide to mental representation: The intelligent auntie's vademecum. *Mind*, 94(373), 76–100.
- Forster, K. I., & S. M. Chambers. 1973. Lexical access and naming time. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 12(6), 627–635.
- Frith, C., & Frith, U. 2005. Theory of mind. *Current Biology*, 15(17), R644-R645.
- Gigerenzer, G., & Goldstein, D. G. 1996. Reasoning the fast and frugal way: models of bounded rationality. *Psychological review*, 103(4), 650-669.
- Gigerenzer, G., & P. M. Todd., 1999. *Simple Heuristics That Make Us Smart*. New York: Oxford University Press
- Gigerenzer, G., & Selten, R. 2001. Rethinking rationality. In G. Gigerenzer, & R. Selten (Eds.), *Bounded rationality: The adaptive toolbox: Dahlem Workshop Report*: 1-12. Cambridge/MA: MIT Press.
- Gigerenzer, G., & Selten, R. (Eds.). 2002. *Bounded rationality: The adaptive toolbox*. MIT press.
- Gigerenzer, G. 2008. Why heuristics work. *Perspectives on psychological science*, 3(1), 20-29.
- Goldman, A. I. 2012. Theory of mind. *The Oxford handbook of philosophy of cognitive science*, 1. (draft)
- Grice, H. P. 1957. Meaning. *The philosophical review*, 66(3), 377-388.
- Grice, H.P. 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Griffin, D.R. 2001. *Animal Minds. Beyond Cognition to Consciousness*. Chicago: University of Chicago Press
- Grundy, P. 2013. *Doing pragmatics*. Routledge.
- Happé, F. G. 1993. Communicative competence and theory of mind in autism: A test of relevance theory. *Cognition*, 48(2), 101-119.
- Horn, L. 1984. Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature. *Meaning, form, and use in context: Linguistic applications*, 11-42.
- Horn, L. 2005. Current issues in neo-Gricean pragmatics. *Intercultural Pragmatics*, 2(2), 191–204.
- Horn, L.R. 2007. Neo-Gricean pragmatics: a Manichaeian manifesto. In *Pragmatics*. Burton-Roberts, N. (ed.). Basingstoke: Palgrave, p. 158-183.
- Humphrey, N. K. 1976. The social function of intellect. In *Growing points in ethology* (pp. 303-317). Cambridge University Press.
- Johnson-Laird, P. N. 1983. *Mental Models*. New York: Cambridge University Press.
- Kacelnic, A. 2006. "Meanings of Rationality", στο S. Hurley & M. Nudds (επιμ.) 2006. *Rational Animals?*, Oxford: Oxford University Press.
- Καλοκαιρινός, Α. υπό έκδοση. *Η βιογλωσσολογία απέναντι στο νόημα Όψεις του νατουραλισμού*.
- Kandel, E. R. (2006). *In Search of Memory: The Emergence of a New Science of Mind*. New York: W. W. Norton
- Klaes, M., & Sent, E. M. 2005. A conceptual history of the emergence of bounded rationality. *History of political economy*, 37(1), 27-59.

- Levinson, S. C. 2000. *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mazzarella, D. 2013. Optimal relevance as a pragmatic criterion: The role of epistemic vigilance. *UCL Work. Pap. Linguist*, 25, 20-45.
- Mazzone, M. 2009. Pragmatics and cognition: Intentions and pattern recognition in context. *International Review of Pragmatics*, 1, 321-347.
- Mazzone, M. 2013. Attention to the speaker. The conscious assessment of utterance interpretations in working memory. *Language & Communication*, 33, 106-114.
- Mill, J. S., 1884. *A System of Logic*, London: Longman.
- Millikan, R. G. 2005. *Language: A biological model*. Oxford University Press on Demand.
- Millikan, R. G. 2012. Learning Language, published in German translation by Alex Burri as Spracherwerb in: *Biosemantik. Sprachphilosophische Aufsätze*, Berlin: Suhrkamp, 85-115. English draft available <http://philosophy.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/365/2014/02/Spracherwerb-Learning-Language.pdf>
- Millikan, R. G. υπό έκδοση. Thoughts of Real Kinds in J. Prinz. *Handbook of Philosophy of Psychology*. Oxford University Press (UK).
- Moura, A. C. d. A., & P. C. Lee. 2004. Capuchin stone tool use in Caatinga dry forest. *Science*, 306(5703), 1909–1909.
- O'Neill, J. 1988-89. Relevance and pragmatic inference. *Theoretical linguistics*, 15(3), 241-261.
- Quine, W., V. 1970. *Natural Kinds*, In Nicholas Rescher; et al. *Essays in Honor of Carl G. Hempel*. Dordrecht: D. Reidel. pp. 41–56. Reprinted in: Quine (1969), *Ontological Relativity and Other Essays*, Ch. 5, Columbia Univ. Press.
- Premack, D., & Woodruff, G. 1978. Does the chimpanzee have a theory of mind?. *Behavioral and brain sciences*, 1(4), 515-526.
- Rips, L. J. 1983. Cognitive processes in propositional reasoning. *Psychological Review*, 90(1), 38–71.
- Robinson, E. J., & Mitchell, P. 1995. Masking of children's early understanding of the representational mind: Backwards explanation versus prediction. *Child Development*, 66 (4): 1022-1039.
- Schiffer, S. 1972. *Meaning*. Clarendon Press, Oxford.
- Searle, J.R. 2007. “What is language: some preliminary remarks”, στο S.L. Tsohatzidis (επιμ.), *John Searle's Philosophy of Language. Force, Meaning, and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press
- Selten, R. 2001. What is bounded rationality. *Bounded rationality: The adaptive toolbox, Dahlem Workshop Report*: 13-36. Cambridge/MA: MIT Press.
- Shelton, J., Elliott, E., & Cowan, N. 2008. Attention and working memory: Tools for understanding consciousness. *Psyche* (draft)
- Simon, H. A. 1990. Invariants of human behavior. *Annual Review of Psychology*, 41(1), 1–19.
- Simon, H. A. 1996. *The Sciences of the Artificial*. Cambridge, MA: MIT Press. 3rd ed
- Simon, H. A. 2000. Bounded rationality in social science: Today and tomorrow. *Mind & Society*, 1(1), 25-39.
- Strawson, P. F., 1985/1969. *Meaning and Truth*. In Martinich (ed.)
- Sperber, D. 2000. Metarepresentations in an evolutionary perspective. *Metarepresentations: A multidisciplinary perspective*, 117-137.
- Sperber, D. 2005. Modularity and Relevance: How Can a Massively Modular Mind Be Flexible and Context-Sensitive? In P. Carruthers, S. Laurence, & S. Stich (Eds.), *The Innate Mind: Structure and Contents*. (pp. 53–68). Oxford University Press.

- Sperber, D., Clément, F., Heintz, C., Mascaro, O., Mercier, H., Origgi, G., & Wilson, D. 2010. Epistemic vigilance. *Mind & Language*, 25(4), 359-393.
- Sperber, D., & Wilson, D. 1986/1995. *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell
- Sperber, D., & Wilson, D. 1987. *Precis of relevance: Communication and cognition*. *Behavioral and brain sciences*, 10(4), 697-754.
- Sperber, D., & Wilson, D. 2002. Pragmatics, Modularity and Mind-reading. *Mind and Language*, 17(1): 3-23.
- Sperber, D. and Wilson, D. 2008. A deflationary account of metaphors. In *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, ed. R. W. Gibbs. Cambridge: Cambridge University Press: 84–105. (Reprinted in Wilson and Sperber 2012: 97–122.)
- Sperber, D., & Wilson, D. 2015. Beyond speaker's meaning. *Croatian Journal of Philosophy*, 15(2 (44)), 117-149.
- Todd, P. M. 2001. Fast and frugal heuristics for environmentally bounded minds. In Gigerenzer & Selten (Eds.). *Bounded rationality: The adaptive toolbox*, 51-70. MIT press.
- Van Fraassen, B. 1980. *The Scientific Image*. Oxford: Oxford University Press.
- Von Frisch, K. 1967. *The dance language and orientation of bees*. Harvard University Press
- Wilson, D. 1993. Relevance and understanding. *Pragmalingüística*, 1: 335-366.
- Wilson, D. 1999. Metarepresentation in linguistic communication. *UCL Working Papers in Linguistics*, 11: 127-161.
- Wilson, D. 2000. Metarepresentation in linguistic communication. In D. Sperber (Ed.), *Metarepresentations: A multidisciplinary perspective*, 411-448. Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, D. and Carston, R. 2007. A unitary approach to lexical pragmatics: Relevance, inference and ad hoc concepts. In *Pragmatics*, ed. N. Burton Roberts. Basingstoke: Palgrave: 230–59.
- Wilson, D. 2009. Relevance theory. In L. Cummings (ed.), *The Pragmatics Encyclopedia*. (pp. 393–399). London: Routledge.
- Wilson, D. 2012. Metarepresentation in linguistic communication. *Meaning and relevance*, 230-258.
- Wilson, D. 2014. Relevance theory. *UCL WPL*. 129-148.
- Wilson, D. 2017. Relevance Theory, In Yan Huang (ed.), *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford University Press, 79 – 100.
- Wilson, D., and Sperber, D. (2002) Relevance Theory. *UCL Working Papers in Linguistics* 14: 249-287.
- Yus, F. 2006. Relevance Theory, in *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd edition) vol.10, Keith Brown (ed.), 512-519. Amsterdam: Elsevier.
- Žegarac, V. 2007. A cognitive pragmatic perspective on communication and culture. *Handbook of Intercultural Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter, 31-54.